

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียน
จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน

**A Project of Research and Development of Models and Methods of
Consolidate Schools and Communities in their Service Areas in
Chiang Mai and Mae Hong Sorn.**

จัดทำโดย

นายศรเทพ ฉายวัฒนา

นางภาวนา ก้อนกลีบ

นางเน่งน้อย ฉายวัฒนา

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บทคัดย่อ

รายงานผลการวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบ และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน” นี้ ได้รับทุนสนับสนุนในการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยโครงการมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะคือ โรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชน อันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น พื้นที่วิจัยคือหมู่บ้าน 6 หมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนที่คัดเลือกโดยใช้เกณฑ์ความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์ทั้งในเชิงที่ตั้งสัมพันธ์และที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และเกณฑ์ทางด้านวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ศึกษานำร่อง และรายงานผลการวิจัยฉบับนี้เป็นรายงานผลการวิจัยระยะที่ 1 ของโครงการ ซึ่งเป็นการประเมินศักยภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งของชุมชนและโรงเรียนที่ทำการศึกษา เพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในระยะต่อไป ผลการวิจัยในระยะที่ 1 นี้ พบว่า แต่ละชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะความเข้มแข็งอยู่บ้างแล้ว แตกต่างกันไปตามระดับของปัจจัยที่ทำให้ชุมชนและโรงเรียนนั้น ๆ เข้มแข็ง และแต่ละชุมชน/โรงเรียนมีศักยภาพที่สามารถกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือกันต่อไปได้

Abstract

This research report entitled “A Project of Research and Development of Models and Methods to Consolidate Schools and Communities in Their Service Areas in Chiang Mai and Mae Hong Son” was subsidized from the Thailand Research Fund. The objective of the research is to find out models and methods in consolidating educational institutes, particularly schools in cooperation with communities in their localities. The area under investigation consisted of 6 villages in Chiang Mai and Mae Hong Son provinces. The selected pilot villages must meet suitable geographical Eritrea in both location relativity and geographical location, and cultural Eritrea. This report contains the result of the project first phase, which evaluates the potential of factors, conditions and elements of the studied schools and communities in order to establish activities that develop further cooperation between the schools and communities. The result of the project’s first phase is that each school and community is somewhat strong, varying in degrees of the factors strengthening that particular school and community. Each school and community has a potential to specify cooperation development activities.

คำนำ

รายงานผลการวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอนฉบับนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อที่จะหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชนอันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น โครงการวิจัยฯ ได้แบ่งระยะการดำเนินการออกเป็น 3 ระยะ และรายงานผลการวิจัยฉบับนี้เป็นผลการวิจัยในระยะที่ 1 ซึ่งเป็นระยะของการประเมินสถานการณ์หรือศักยภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งของโรงเรียนและชุมชน ทั้งนี้เพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในระยะที่ 2 ต่อไป

ขอขอบพระคุณนักวิจัยชาวบ้านรวมทั้งชาวบ้านทุกท่านที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ศึกษาทั้ง 6 ชุมชน ในอันที่ให้กระบวนการเรียนรู้ในการวิจัยและพัฒนาแก่โครงการฯ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

ศรเทพ ฉายวัฒนา
ภาวนา ก้อนกลีบ
เน่งน้อย ฉายวัฒนา

สารบัญ

คำนำ

ปฐมบท

บทที่ 1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	ความเป็นมาของเรื่องและความเป็นมาของโครงการวิจัย	2
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
	ขอบเขตของการวิจัย	8
	การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง	8
	ตัวแปรที่จะศึกษา	13
	กรอบความคิดของการวิจัย	15
บทที่ 2	ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	18
	แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา รูปแบบ	20
	แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน	26
	แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษา	33
	กับความเข้มแข็งของชุมชน	
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	44
	แนวทางการดำเนินการวิจัย	45
	วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล	47
	ขั้นตอนการดำเนินงาน/กิจกรรม	52
บทที่ 4	ผลการศึกษา	53
	ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่	54
	ชุมชนบ้านพะมอลอ ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน	91
	ชุมชนบ้านหมอกจำแป่ ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	115
	ชุมชนบ้านสันผักหวาน ต.สันผักหวาน อ.หางดง จ.เชียงใหม่	139
	ชุมชนบ้านใหม่หมอกจำม ต.ท่าตอน อ.แม่เมาะ จ.เชียงใหม่	157
	ชุมชนบ้านแม่กือ ต.แม่กือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	175

บทที่ 5	สรุปและอภิปรายผล	205
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน		210
โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน		210
ระบบเศรษฐกิจของชุมชน		212
ค่านิยมและความเชื่อหลัก		214
กลุ่มผู้นำของชุมชน		215
กลไกการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารภายในชุมชน		217
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน		221
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน		224
สิ่งที่ชุมชนต้องการและคาดหวังจากโรงเรียน		225
ปัญหาและความต้องการของชุมชน		233
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน		237
โครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา		238
วิสัยทัศน์หรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง		238
ปรัชญาทางการศึกษา		239
บทบาทของครูและบุคลากรในโรงเรียน		239
สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน		240
ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน		241
อิทธิพลของสื่อมวลชน		243
กลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ		245
หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน		247
ปัจจัยดึงดูดและหรือผลักดันทรัพยากรมนุษย์ของชุมชน		250
กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน		252
ข้อสังเกตบางประการจากการศึกษา		262
ปัญหาและข้อเสนอแนะ		282
ภาคผนวก		
บรรณานุกรม		

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาประเทศ

สำคัญไฉน	วิชานั้น	พลันอ้างเอ่ย
นักวิจัย	ใครเล่าเอ่ย	ขอเปรยถาม
งานวิจัย	ดูมากมี	ทวีนาม
กองพะเนิน	ในสยาม	ไว้ทำไม
ทุนปัญญา	นั้นอย่างไร	ไซคำตอบ
สนับสนุน	ทุนรู้รอบ	กอปรกึงได้
การประเทศ	วิเศษกล้า	ลือชาไกล
วิจัยไซรั	ให้ความสว่าง	ทางพัฒนา
ของจงช่วย	วิจัยกัน	วันนี้เกิด
อวยพลัง	ปัญญาประเสริฐ	เลิศนักหนา
พรแผ่นดิน	คือความรู้	คู่นครา
ปีใหม่พา	พร้อมก้าวหน้า	ทันโลกเอ๋ย

อมรวิชช์ นครทรพรพ : ผู้ประพันธ์

ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา

คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ความสำคัญของเรื่องและความเป็นมาของโครงการวิจัย

1.1 ความสำคัญของเรื่องต่อเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นหรือของประเทศ

ความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนในชนบท เป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงกันอย่างมากโดยเฉพาะในทศวรรษที่ผ่านมา และมีผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งขึ้นมาในแผนฯ คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์ในรอบหลายศตวรรษที่ผ่านมา ก่อนแผนฯ 8 ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความอ่อนแอของชุมชนในหลายประการ อาทิ ประการที่หนึ่ง สภาพที่ชุมชนได้สูญเสียความเป็นปึกแผ่น อันเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นชุมชน สมาชิกของชุมชนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ขาดความร่วมมือร่วมใจเป็นต้น ประการที่สอง สภาพที่ชุมชนต้องพึ่งพิงจากภายนอกสูง ซึ่งทำให้ชุมชนมีอำนาจในการต่อรองต่ำ หรือมีอิสระในการเลือกและตัดสินใจน้อย เป็นต้น ประการที่สาม สภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ชุมชนไม่สามารถที่จะควบคุมหรือแก้ไขได้เอง หรือแก้ไขได้ยาก หรือได้น้อย ประการสุดท้าย สภาพที่พัฒนาการของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา เทคโนโลยี ถูกทำลายหรือถูกละทิ้งให้ชะงักงัน ทำให้ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นสูญหายไป หรือถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ซึ่งสภาพการที่เกิดขึ้นกับชุมชนดังกล่าวข้างต้นได้สร้างความวิตกกังวลให้เกิดขึ้นโดยทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนชนบทเป็นรากฐานสำคัญแห่งความอยู่รอดของประเทศไทยโดยรวม และเป็นที่อยู่อาศัยของประชากรส่วนใหญ่ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นที่มาแห่งปัจจัย 4 พลังงาน วัตถุดิบทางอุตสาหกรรม สถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นตลาดผู้บริโภคที่ใหญ่ที่สุดด้วยความอยู่รอดของชุมชน และการฟื้นฟูชุมชนให้เข้มแข็ง จึงเป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงอยู่บ่อยครั้ง¹

1.2 ความเป็นมาของโครงการวิจัย

จากความสำคัญของเรื่องดังกล่าวข้างต้น ทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ปัญหาเพื่อพัฒนาประเทศ ที่มีความมุ่งมั่นจะใช้ “งานวิจัย” เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การยกระดับ

¹ มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. กรอบความคิดและข้อเสนอแนะการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน. เอกสารอัดสำเนา. หน้า 1-2.

ขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศ ได้จัดทุนประเภททุนวิจัยและพัฒนา เพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการร่วมคิด ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมทำและร่วมตรวจสอบการทำงานวิจัยของภาคีต่าง ๆ ทั้งนักวิจัยและผู้ใช้ผลการวิจัย ซึ่งได้แก่ หน่วยงานรัฐ ธุรกิจเอกชน ชุมชนและสื่อมวลชน² โดย 1 ใน 4 ของฝ่ายงานที่ สกว. สนับสนุนให้ทุนวิจัยและพัฒนา คือ งานของฝ่าย 4 ฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งงานของฝ่ายนี้มีชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนมากมาย อาทิ ชุดโครงการวิจัยธุรกิจชุมชน ชุดโครงการวิจัยประชาคมจังหวัด ชุดโครงการวิจัยประชาคมกับการเรียนรู้ระดับตำบล ชุดโครงการวิจัยระบบสารสนเทศเพื่อชุมชน ชุดโครงการวิจัยเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ชุดโครงการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร ชุดโครงการวิจัยกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับชุมชน ชุดโครงการวิจัยการพัฒนาชุมชนเมือง และ 1 ในอีกหลาย ๆ ชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน ก็คือ ชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษาเกี่ยวกับชุมชน

สำหรับชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนในเบื้องต้นนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีคำริ่วมกับมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ และศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้ในปัจจุบัน) ที่จะกระตุ้นและส่งเสริมให้นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาได้มีโอกาสศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน จนกระทั่งได้ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายนักวิชาการมาร่วมกันทำงานวิจัยในด้านดังกล่าว และเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ ในการดำเนินงานร่วมกัน ในการนี้ สกว. และมูลนิธิฯ ได้เห็นว่าสถาบันราชภัฏซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่นมีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศน่าจะมีบทบาทเป็นหลักในการวิจัยนี้ จึงได้จัดการประชุมพบปะกับผู้บริหารระดับสูงของสถาบันราชภัฏ เพื่อปรึกษาหารือถึงแนวทางการดำเนินงานร่วมกันในการวิจัยเรื่องดังกล่าว ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2540 ที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้นักวิชาการและอาจารย์ของสถาบันราชภัฏทั่วประเทศได้มีโอกาสเข้าร่วมทำการวิจัยตามแนวทางดังกล่าว โดยทางสถาบันราชภัฏรับจะดำเนินการในเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนกิจกรรมด้านการวิจัยให้แก่บุคลากรในสังกัด ส่วนมูลนิธิฯ จะดำเนินการในด้านการขยายขอบข่ายความคิดในเรื่องดังกล่าวไปยังผู้ที่สนใจจะเข้าร่วมทำการวิจัยจากหน่วยงานต่าง ๆ จนกระทั่งศูนย์วิจัย

² สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศ. เอกสารเผยแพร่. หน้า 1-2.

นโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามารับผิดชอบเป็น
ทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้

1.3 ผลจากการศึกษาเบื้องต้น/การสำรวจวรรณกรรมที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของแต่ละ การวิจัยที่เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้การสนับสนุนชุดโครงการ
วิจัย ระบบการศึกษากับชุมชน เป็นลำดับและผลที่ได้เป็นดังนี้

1.3.1 สกว. ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนารอบความคิด และเครื่องชี้วัด
เพื่อการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน (RDC) โดยใช้ระยะเวลา 3 เดือน (พ.ย.
2539-ก.พ. 2540) โดยมี ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสคสศรี-สฤษวงค์ เป็นผู้รับผิดชอบ
ทำให้ได้ผลงานคือกรอบความคิดและเครื่องชี้วัดเพื่อการวิจัยในเรื่องดังกล่าว พอสรุปได้
ดังนี้

... กรอบความคิดของชุดโครงการวิจัยนี้ เป็นแนวทางกำหนดทิศทางในการศึกษา
วิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน ในภาคปฏิบัติและขอบเขตที่กว้างขึ้นต่อไปใน
อนาคต การวิจัยเรื่องดังกล่าวมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุน
ให้สถาบันการศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะโรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชน และใช้กระบวนการ
การทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น โดยโจทย์ที่เป็น
คำถามสำคัญของการวิจัย คือ

- 1) ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อให้โรงเรียน / สถานศึกษา สามารถทำงานร่วมกับ
ชุมชนได้
- 2) รูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน
- 3) โครงสร้างการบริหารจัดการที่อำนวยให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปได้

เนื้อหาสำคัญของการศึกษาในกรอบแนวความคิดนี้มุ่งที่จะหาความรู้พื้นฐาน
หรือฐานความคิดเกี่ยวข้องกับโจทย์ของการวิจัยและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ได้แก่

- 1) ชุมชนเข้มแข็งและอ่อนแอจากปัจจัยอะไรเป็นตัวกำหนด
- 2) ระบบการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งของความเข้มแข็งหรืออ่อนแอหรือไม่
- 3) โรงเรียนและชุมชนจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันได้อย่างไร อย่างไร
ด้วยเงื่อนไขและปัจจัยอะไร ด้วยกระบวนการอย่างไร

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว และเสนอแนะเนื้อหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
กรอบความคิดนี้ได้กำหนดเนื้อหาการศึกษาไว้ทั้งหมด 7 ประเด็น คือ

- 1) ลักษณะที่สำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ
- 2) ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- 3) ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน
- 4) ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้าง
ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
- 5) กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน
- 7) ข้อเสนอแนะในการวิจัย ...³

1.3.2 สกว. ให้การสนับสนุนการจัดประชุมเพื่อเผยแพร่กรอบความคิด และข้อ-
เสนอแนะ ในการวิจัยเรื่อง “ระบบการศึกษากับชุมชนและการสร้างทีมวิจัยในสถาบัน
ราชภัฏ” โดย ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสคสรี-สฤณดิวงศ์ เป็นผู้รับผิดชอบ ระยะ
เวลาดำเนินโครงการ 6 สัปดาห์ (1 พ.ค.-12 มิ.ย. 2540) ซึ่งได้มีการประสานงานที่จะจัด
ประชุมเพื่อปรึกษาหารือ (Consultative Meeting) เกี่ยวกับแนวทางการสนับสนุนการวิจัย
ในเรื่องดังกล่าวร่วมกับสถาบันราชภัฏ ในวันที่ 12 พ.ค. 2540 และประสานเพื่อให้เกิดการ
ผลักดันในเชิงนโยบายต่อการสร้างกลไกในการรองรับการทำงานวิจัยให้กับบุคลากรของ
สถาบัน⁴ จนกระทั่งได้จัดประชุมบุคลากรของสถาบันเพื่อนำเสนอ “กรอบแนวความคิดและ
ข้อเสนอแนะการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน” โดยที่ประชุมได้เสนอประเด็น
หลักที่สำคัญของการวิจัย ซึ่งได้จากการจัดทำกรอบความคิดในชุดโครงการวิจัยนี้ เสนอ
แก่ นักวิชาการ อาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1) ประเด็นเกี่ยวกับนโยบายของรัฐทั้งด้านการศึกษาและนโยบายด้านอื่น ๆ ที่จะ
ส่งเสริมบทบาทของโรงเรียนให้สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้

³ มูลนิธิสคสรี-สฤณดิวงศ์, อ้างแล้ว หน้า1.

⁴ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. “สถานภาพและความก้าวหน้าการสนับสนุนการวิจัยของฝ่าย 4”
รายงานความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัยฝ่ายวิจัยเกี่ยวกับชุมชน. หน้า 6.

- 2) โครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับภาคีอื่น ๆ ในการทำงานร่วมกัน
- 3) โครงสร้างและระบบการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน ที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้และความร่วมมือของผู้มีส่วนร่วม (ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง นักเรียน ภาคี)
- 4) หลักสูตรการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่นและเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดทางสติปัญญาของชุมชน
- 5) กระบวนการพัฒนาวิสัยทัศน์ ทัศนคติของผู้มีส่วนร่วมจัดการศึกษา
- 6) เงื่อนไขหรือเครื่องมือที่จะเอื้อให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน

1.3.3 และจากการที่ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้ามารับผิดชอบเป็นทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยนี้แทน ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสตรี้-สตรี้-สตรี้ ได้เห็นว่า องค์ความรู้ของการวิจัยด้านการศึกษา กับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ซึ่งองค์ความรู้นี้อาจได้มาด้วยการศึกษาวิจัยในลักษณะต่าง ๆ นับตั้งแต่การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์และกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน รวมถึงการวิจัยปฏิบัติการในรูปการพัฒนากิจกรรมหรืองานบางอย่างขึ้น อันเป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และต่อการหามาตรการส่งเสริมให้โรงเรียนดำเนินบทบาทในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สำหรับปัจจัยที่เอื้อต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนนั้น อาจใช้เป็นกรอบความคิดเบื้องต้น เพื่อกำหนดประเด็นการศึกษาวิจัย การเก็บข้อมูลตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูล ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่

- 1) โอกาสและแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการในชุมชน
- 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชุมชน
- 3) ภาวะผู้นำในชุมชน
- 4) ระบบความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชน
- 5) รูปแบบและกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) ความสามัคคีและความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชน

ทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยยังกล่าวว่า ภายใต้กรอบความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังกล่าว ทีมผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยกล่าวว่า อาจจำแนกงานวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนออกได้เป็น 3 ลักษณะที่มีความเกี่ยวพันกัน ดังนี้การวิจัยเชิงประเมินสถานการณ์ (R1) ได้แก่ งานวิจัยระยะเริ่มต้นก่อนเริ่มงานพัฒนา เป็นงานวิจัยที่เน้นแนวการสำรวจสภาพชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์และการประเมินความต้องการในชุมชนก่อนที่จะทำการสังเคราะห์ประเด็นพัฒนาและวางโครงการพัฒนาระดับปฏิบัติเฉพาะแต่ละท้องถิ่นต่อไป

1) การวิจัยเชิงพัฒนาขั้นต้น (R2) ได้แก่งานวิจัยที่ดำเนินควบคู่ไปหลังจากที่ได้มีการริเริ่มโครงการพัฒนาในชุมชนขึ้นแล้ว ซึ่งเน้นการศึกษาความเป็นไปได้ในกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในงานพัฒนานั้น ๆ

2) การวิจัยเชิงพัฒนาระยะต่อเนื่อง (R3) ได้แก่ งานวิจัยที่เกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีงานพัฒนาผ่านพ้นไปแล้วระยะหนึ่ง ถึงระดับที่หวังผลงานพัฒนาในระดับปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม (D2) ซึ่งค่อนข้างจะเน้นหนักงานวิจัยเจาะลึกถึงกระบวนการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research = PAR) รวมทั้งการวิจัยในแนวคิดตามประเมินผล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงงานในภาคปฏิบัติในโครงการพัฒนานั้น ๆ ต่อไป⁵

จากความสำคัญของการศึกษากับชุมชน ความเป็นมาของโครงการวิจัย และผลจากการศึกษาเบื้องต้น/การสำรวจวรรณกรรม ที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของการวิจัยที่เสนอโครงการวิจัยและพัฒนานี้ จึงได้เสนอประเด็นหลักที่จะวิจัย คือ

“รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่บริการของโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน”

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อหารูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาโดยเฉพาะโรงเรียนได้ทำงานร่วมกับชุมชนที่เป็นที่ตั้งหรือ

⁵ ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ข้อมูลเบื้องต้นชุดโครงการวิจัย เรื่องการศึกษา กับชุมชน. เอกสารอัดสำเนา. หน้า 1-4.

เป็นเขตบริการของโรงเรียน และใช้กระบวนการทำงานร่วมกันนั้นเป็นเครื่องมือทำให้โรงเรียนและชุมชนเข้มแข็งขึ้น

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

จากความเป็นมาของชุดโครงการวิจัย "ระบบการศึกษากับชุมชน" ที่ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เล็งเห็นความสำคัญของสถาบันราชภัฏที่มีพันธกิจในการเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น และตั้งกระจายกันทั่วประเทศถึง 36 แห่ง (ข้อมูลปี พ.ศ. 2541) โดยมีเจตนาให้แต่ละสถาบันราชภัฏเป็นฐานวิจัยและปฏิบัติการในพื้นที่บริการของตนเองในเรื่องดังกล่าว ซึ่งแต่ละสถาบันฯ จะมีพื้นที่ที่เป็นเขตบริการของตนเอง สถาบันละ 2 จังหวัด เช่น จังหวัดบริการของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ คือ จังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน เป็นต้น ซึ่งหากการวิจัยในเรื่องดังกล่าวของแต่ละสถาบันราชภัฏประสบผลสำเร็จเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ก็จะทำให้สามารถครอบคลุมชุมชนได้ทั้ง 76 จังหวัดทั่วประเทศ ดังนั้นโดยหลักเหตุและผลนี้ ชุดโครงการวิจัย “ระบบการศึกษา กับชุมชน” ซึ่งจะทำงานประสานเป็นเครือข่ายกับชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชุดอื่น ๆ โดยมี สกว.เป็นแม่งาน จะสามารถทำให้เกิดฐานการเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนอย่างที่สามารถตอบปัญหาการพัฒนาประเทศได้ ชุดโครงการวิจัยนี้จึงควรได้ทำกระจายทั้ง 76 จังหวัด โดยสถาบันราชภัฏใดมีความพร้อมก็น่าจะได้ศึกษาและปฏิบัติการนำร่องก่อน ส่วนสถาบันราชภัฏที่กำลังเตรียมความพร้อมก็น่าจะได้เข้าสู่โครงการในรุ่นต่อ ๆ ไป

และโดยความเป็นจริงที่ระบบการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับและกล่าวถึงกันก็มีถึง 3 ระบบ กล่าวคือ เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (In-formal Education) ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างสถาบันราชภัฏ น่าจะได้ให้ความสนใจครอบคลุมการศึกษาทั้ง 3 ระบบดังกล่าว แต่อาจให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่รัฐหรือสังคมคาดหวัง บทบาทหน้าที่และจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการเพื่อให้ระบบการศึกษานี้สามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้

ในขณะเดียวกัน ชุมชนที่จะศึกษาก็มีหลายรูปแบบ หลายลักษณะ ทั้งชุมชนดั้งเดิม และชุมชนในรูปแบบใหม่ เช่น จส.100 เป็นต้น และมีหลายระดับ ซึ่งหากจะแบ่งตามขนาดของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับระดับและขนาดของโรงเรียน เช่น ชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ซึ่งหากพิจารณาจากการศึกษาในระบบโรงเรียน จะพบว่า โรงเรียน

ในระดับประถมศึกษาจะมีพื้นที่ที่เป็นเขตบริการของโรงเรียนในระดับหมู่บ้าน อาจเป็น 1 โรงเรียนต่อ 1 หรือ 2 หรือ 3 หมู่บ้าน ส่วนในหมู่บ้านใดที่ยังไม่มีโรงเรียนของการ

ศึกษาในระบบ (โรงเรียน สปจ.) ก็มักจะมีศูนย์การศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือ กศน. หรือสถานศึกษาของหน่วยงานอื่น เช่น โรงเรียน ศชด. เข้ามารับผิดชอบดูแลเรื่องการศึกษา ในหมู่บ้านดังกล่าว และหากเป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งหมายถึงโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดกรมสามัญศึกษา (สำหรับการศึกษาในระบบ) ก็จะดูแลบริการทางการศึกษา สำหรับชุมชนในระดับตำบล อำเภอ หรือจังหวัด เป็นโรงเรียนมัธยมประจำตำบล ประจำ อำเภอ หรือประจำจังหวัด และการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งหมายถึง วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบัน จะดูแลบริการการศึกษาสำหรับชุมชนในระดับจังหวัด หรือภูมิภาค ซึ่งเป็นแนวความคิดในการจัดการศึกษาของไทยที่ผ่านมา และของสังคมมนุษย์ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นหลัก เพราะเป็นระบบการศึกษาที่สังคมควบคุมและสั่งการได้ง่าย ในขณะที่เดียวกันในพื้นที่ใดที่สังคมยังไม่สามารถจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้าไปดูแลได้ทั่วถึง ก็มักจะจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้าไปเสริม ซึ่งการที่ผ่านมานี้ ทำให้ฐานของการเรียนรู้ของชุมชนหรือประชาชนถูกทำให้เหลือเพียง 1 หรือ 2 ฐาน เท่านั้น กล่าวคือ ทำให้ชุมชนคิดไปว่าโรงเรียนเท่านั้นที่จะมีหน้าที่เป็นฐานในการให้ความรู้ และเนื้อหาของสิ่งที่ชุมชนจะเรียนรู้ก็มักมีไข่เรื่องราวโดยตรงของชุมชน แต่เป็นเรื่องราวกลาง ๆ ที่ถูกกำหนดเหมือนกันจากกระทรวงศึกษาธิการ หรือส่วนกลาง ทำให้สิ่งที่ชุมชนหรือคนในชุมชนได้เรียนรู้ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจริงในชุมชนได้ หรือได้แต่ไม่สอดคล้อง

เงื่อนไขที่เป็นสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดโจทย์ของปัญหาในการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาประเทศว่า ระบบการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่นั้น จะสามารถปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นปัจจัยสำคัญในการรื้อฟื้น หรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้หรือไม่เพียงใด หากได้จะด้วยเงื่อนไขหรือปัจจัยใด ซึ่งมีผลทำให้การเลือกชุมชนที่จะทำการศึกษาในโครงการวิจัยนี้ สามารถเลือกได้ 2 ลักษณะคือ

3.1.1 เลือกชุมชนที่จะศึกษาใดก็ได้โดยไม่สนใจว่า โรงเรียนในชุมชนนั้นจะมีเงื่อนไขหรือปัจจัยที่จะเอื้อหรือส่งเสริมต่อความเข้มแข็งของชุมชนหรือไม่ ซึ่งจะมีหรือไม่

ก็จะทำการศึกษาให้รู้และลงมือพัฒนาไปภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยเท่าที่มีอยู่ เป็นอยู่ แล้วดูผลที่จะออกมา

3.1.2 เลือกชุมชนที่จะศึกษาโดยมีเหตุผลอื่นในการเลือก เช่น

1) เลือกชุมชนที่มีโรงเรียนที่เป็นตัวแทนของความแตกต่างบางประการของปัจจัย เช่น เลือกศึกษาชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็งเป็นที่ตั้ง โดยไม่สนใจว่าความเข้มแข็งนั้นมีสาเหตุมาจากโรงเรียนในชุมชนหรือไม่ เลือกศึกษาชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็งที่โรงเรียนในชุมชนนั้นก็ค่อนข้างเข้มแข็งเช่นเดียวกัน หรือเลือกศึกษาชุมชนโดยเลือกเอาชุมชนที่โรงเรียนค่อนข้างเข้มแข็งเป็นที่ตั้ง โดยไม่สนใจว่าชุมชนจะเข้มแข็งหรือไม่

2) เลือกชุมชนที่มีระบบการศึกษาแตกต่างกัน เช่น เลือกศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่เข้มแข็งและมีระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน (มีโรงเรียน สปจ.) กับชุมชนที่เข้มแข็งแต่ไม่มีระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน (ไม่มีโรงเรียน สปจ. หรือแม้แต่ของกศน.) แต่ชุมชนมีการจัดการศึกษาของชุมชนที่ดี เช่นเป็นการจัดการศึกษาโดยระบบครอบครัว ศาสนา หรือสถาบันสังคมของชุมชน เป็นต้น

3) เลือกศึกษาชุมชนและโรงเรียนในหลายระดับ เช่น ระดับหมู่บ้าน - โรงเรียนประถม, ระดับตำบล - อำเภอ - จังหวัด - โรงเรียนระดับมัธยม เป็นต้น มีลักษณะของพื้นที่และประชากรแตกต่างไปจากสถาบันราชภัฏในภูมิภาคอื่น เช่น ชุมชนส่วนหนึ่งเป็นชุมชนบนดอย (ภูเขา) และประชากรส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในชนบทอยู่มานานและเริ่มมีบทบาทสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม นั่นคือ ชาวเขาซึ่งมีหลายเผ่าและต่างก็มีภูมิปัญญาเฉพาะกลุ่มบางอย่างที่โดดเด่น ยกตัวอย่างเช่น ปาเกญอ (กะเหรี่ยง) ที่วัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม ดูแลปกป้อง รักษาป่าสน (ป่าชุมชน) ของตนเองจนเป็นที่ยอมรับ เป็นต้น ในขณะที่ชุมชนบนพื้นที่ราบที่เป็นชาวเมือง (คนเมือง) หลายชุมชนที่เข้มแข็ง เช่น ชุมชนบ้านหนองควาย อ.หางดง ที่ลุกขึ้นมาต่อต้านการสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ น่าจะอยู่ในความสนใจที่จะเลือกเป็นชุมชนที่จะศึกษาว่าเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาหรือไม่ พอ ๆ กับชุมชนที่ไม่มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรพิเศษดังเช่นกล่าวแล้วข้างต้นทำให้โครงการวิจัยฯ นี้ ต้องเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการศึกษาแบบเจาะจง โดยกำหนดหลักเกณฑ์ที่เป็นคุณลักษณะของชุมชนที่จะศึกษา ดังนี้

- ชุมชนที่จะศึกษาควรมีทั้งชุมชนที่อยู่บนดอย เป็นชาวเขา และชุมชนที่อยู่บนพื้นราบ เป็นชาวเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน
- ควรเลือกชุมชนที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อให้เป็นชุมชนนำร่องใน 2 จังหวัดได้ และสอดคล้องกับพันธกิจของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ที่ไม่ทอดทิ้งจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง
- ชุมชนที่เลือกนั้น ควรมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม เป็นศูนย์ในการประสานเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ ในอนาคตได้อย่างน้อยก็สะดวกในการเดินทางพบปะ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ พุดคุย คุยงานระหว่างชุมชน
- ในจำนวนชุมชนที่เลือกนั้น ควรมีทั้งชุมชนที่เข้มแข็งในระดับหนึ่ง กับชุมชนทั่ว ๆ ไป
- เป็นชุมชนที่มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนอาจสังกัด สปจ. กสน. ตชด. อื่น ๆ

ซึ่งทำให้โครงการวิจัยฯ เลือกชุมชนที่จะศึกษานำร่อง 6 ชุมชน ดังนี้

ข้อมูลสรุปของชุมชนที่จะศึกษาตามหลักเกณฑ์เบื้องต้นในการเลือกพื้นที่ได้ดังนี้

ชุมชน	จังหวัด เชียงใหม่/ แม่ฮ่องสอน	ลักษณะพื้นที่ คอย/พื้นราบ	ประชากร ชาวเขา/ คน เมือง	ความเหมาะสมทางภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมในการเป็นพื้นที่นำร่อง	ลักษณะเด่นของชุมชน
1.บ้านสันผักหวาน ด.สันผักหวาน	อ.หางดง จ.เชียงใหม่	พื้นราบ	คนเมือง	เป็นศูนย์กลางชุมชนใน พื้นราบ ตอนกลางของ จ.เชียงใหม่ได้ ทั้งหมด	1. เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท 2. องค์กรชุมชนเข้มแข็ง, มีการรวมกลุ่ม
2.บ้านแม่ค้อ ด.แม่ค้อ	อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	พื้นราบ	คนเมือง	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทางทิศ ตะวันออกของ จ. เชียงใหม่	1. เป็นชุมชนชนบท 2. มีการบริหารจัดการโรงเรียนที่เข้มแข็ง
3.บ้านวัดจันทร์ ด.บ้านจันทร์	อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่	ภูเขาสูง	กะเหรี่ยงนับ ถือพุทธ & ศี	เป็นศูนย์กลางพื้นที่ทางทิศตะวัน ตกของ จ.เชียงใหม่และ เขตชายแดนของ จ.แม่ฮ่องสอน	1. เป็นชุมชนชนบท 2. เป็นสังคมปิด ติดต่อกับภายนอกลำบาก 3. มีวิถีภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาต่าง ๆ เข้าไปเกี่ยวข้อง 4. มีภูมิปัญญาชนเผ่าในการจัดการป่า ชุมชน
4. บ้านใหม่หมอกจ๋าม ด.ท่าตอน	อ.แม่สาย จ.เชียงใหม่	ที่ราบเชิงเขา	มีหลายเชื้อ ชาติหลายเผ่า พันธุ์อาทิ ไทย ลื้อ ไทยจีน ไทยเขมร ไทยใหญ่ คน เมือง	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือของ อ. แม่สาย จ.เชียงใหม่และติด อ. แม่จัน จ.เชียงราย ซึ่งเป็น หมู่บ้านชายแดนทิศตะวันตก- เฉียงเหนือของไทย ดิศสาธารณ- รัฐเมียนมาร์	1. การผสมผสานทางเผ่าพันธุ์และ วัฒนธรรม 2. การบริหารจัดการค่อนข้างเข้มแข็งใน โรงเรียน 3. กลุ่มผู้นำชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง
5.บ้านหมอกจำแป่ ด.หมอกจำแป่	อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	ที่ราบระหว่าง ภูเขา	ไทยใหญ่	เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ของ จ.แม่ฮ่องสอน	1. ประชากรเคร่งครัดศาสนาโดยเฉพาะ กลุ่มผู้สูงอายุ 2. มีงานหัตถกรรมท้องถิ่นแบบไทยใหญ่ ที่ขึ้นชื่อคืองานจักสาน การทำขนม แบบไทยใหญ่ 3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบชาวไดโนศึกษา 4. เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท 5. ประสบผลสำเร็จในการที่โรงเรียนช่วย จัดการศึกษาให้แก่ชุมชนในระดับสูง
6.บ้านพะมอลอ ด.บ้านกาศ	อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน	ที่ราบระหว่าง ภูเขา	กะเหรี่ยง (สกอรี)	เป็นศูนย์กลางของ อ.แม่สะเรียง ซึ่งเป็นพื้นที่อีก ส่วนหนึ่งของ จ.แม่ฮ่องสอนได้	1. ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา 2. เป็นชุมชนแบบชนบทและสังคมแบบ ปิด 3. วิถีชีวิตผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมดั้งเดิม ของชนเผ่า 4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องหัตถกรรมทอ ผ้าสืบทอดกันมาช้านาน

3.2 ตัวแปรที่จะศึกษา

เนื่องจากทั้งโรงเรียนและชุมชน ต่างก็เป็นตัวแปรที่จะเสริมสร้างหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน ภายใต้กรอบเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมภายในสังคม เช่น นโยบายรัฐ เป็นต้น การที่จะกำหนดโครงการพัฒนาจากความเป็นไปได้ของตัวแปรที่เป็นปัจจัยเสริมในการใช้กิจกรรมในการทำงานร่วมกัน เพื่อพัฒนาซึ่งกันและกันของโรงเรียนและชุมชนดังกล่าวข้างต้น โครงการวิจัยฯ จึงจำเป็นต้องมองบริบทของโรงเรียนและชุมชนที่จะศึกษาให้รอบด้าน (Holistic) ซึ่งทำให้ตัวแปรที่เกี่ยวข้องที่จะส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของโครงการพัฒนาที่จะศึกษาจะต้องรอบด้านตามไปด้วย และการได้ทราบถึงข้อเท็จจริงของตัวแปรเหล่านั้น ก็เป็นเพียงข้อเท็จจริงที่แสดงออกหรือปรากฏให้เห็นเท่านั้น การที่จะทำความเข้าใจถึงเหตุผลของการแสดงออกของข้อเท็จจริงเหล่านั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อเท็จจริงที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลัง ทำให้โครงการวิจัยฯ นี้ต้องอาศัยทีมนักวิจัยชาวบ้าน (ครู คนในหมู่บ้าน และนักพัฒนาที่เกี่ยวข้อง) ที่พร้อมและเต็มใจจะทำงานเคียงคู่กันไปกับทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ นักวิชาการ และนักพัฒนา) แม้ตัวแปรที่ควรจะศึกษาจะต้องกำหนดหรือมองให้รอบด้าน และต้องสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความคิดเห็นของทีมนักวิจัยชาวบ้านก็ตาม เราก็น่าที่จะกำหนดตัวแปรที่ควรศึกษาเป็นเบื้องต้น เพื่อเป็นแนวทางในการเริ่มงาน โดยอาจแบ่งตัวแปรที่จะศึกษาเป็น 3 ด้านใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

3.2.1 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน ได้แก่

- 1) โครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน
- 2) ระบบเศรษฐกิจของชุมชน
- 3) ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน
- 4) กลุ่มผู้นำ
- 5) กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร
- 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 7) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและภาคีต่าง ๆ
- 8) สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน และภายนอก
- 9) ปัญหาและความต้องการของชุมชน

3.2.2 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ได้แก่

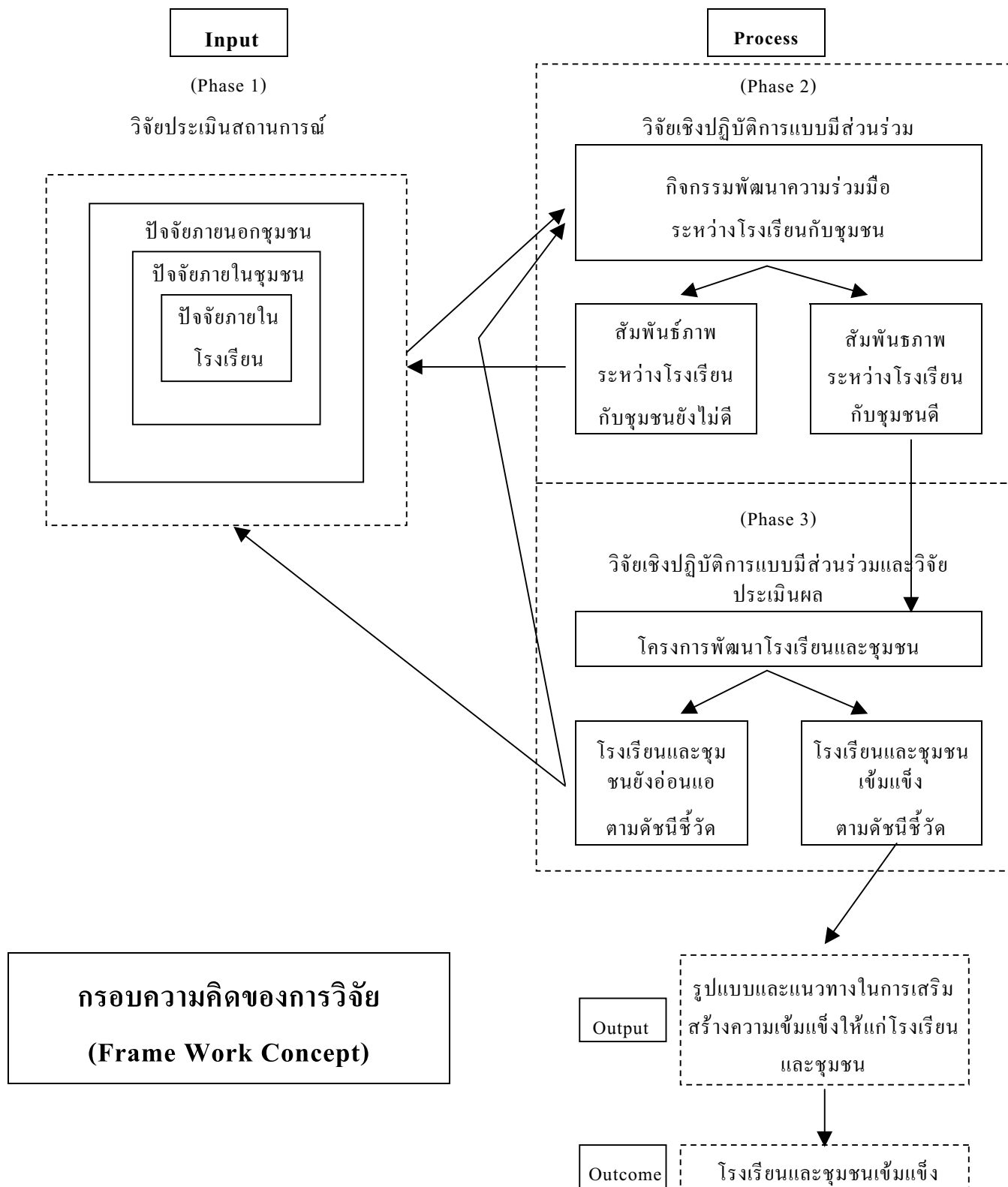
- 1) ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน
- 2) หลักสูตรการศึกษา เนื้อหาการเรียนการสอน กระบวนการและกิจกรรมการเรียนการสอน
- 3) โครงสร้างของระบบบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน
- 4) บทบาทหน้าที่ของโรงเรียนที่มีต่อชุมชน
- 5) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
- 6) โครงสร้างทางสังคมภายในโรงเรียน
- 7) บทบาททางสังคมของครูที่มีต่อผู้ปกครองและชุมชน
- 8) สิ่งที่โรงเรียนคาดหวังจากชุมชนและภาคีต่าง ๆ
- 9) ปัญหาและความต้องการของโรงเรียน

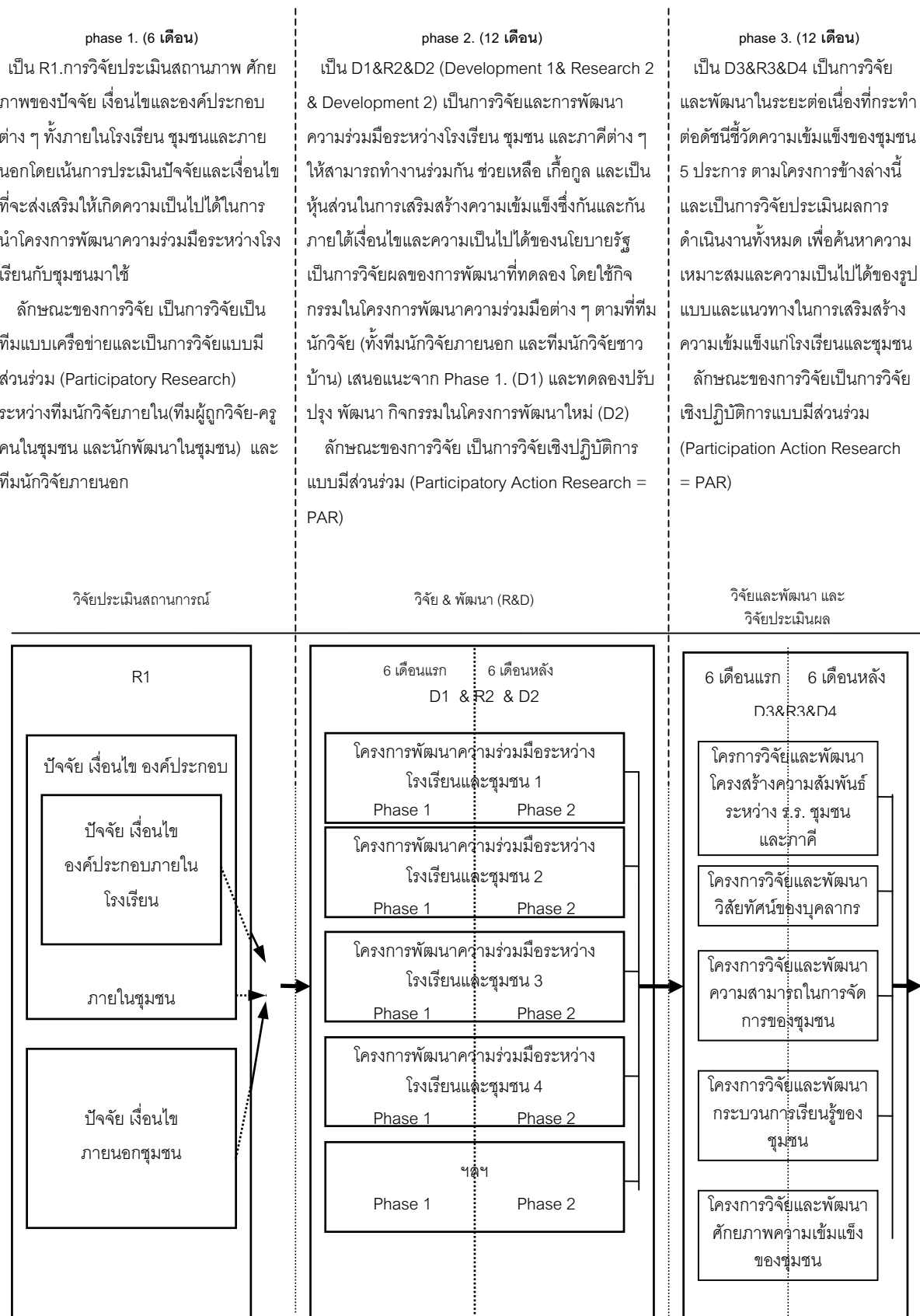
3.2.3 ตัวแปรที่เป็นปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ได้แก่

- 1) นโยบายรัฐ การนำนโยบายลงสู่การปฏิบัติ และการพัฒนาโดยระบบราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน
- 2) ปัจจัยดึงดูดและหรือปัจจัยผลักดันให้คนเข้าสู่และหรือออกจากชุมชน
- 3) กลไกตลาดและอำนาจของรัฐ
- 4) อิทธิพลของสื่อมวลชน

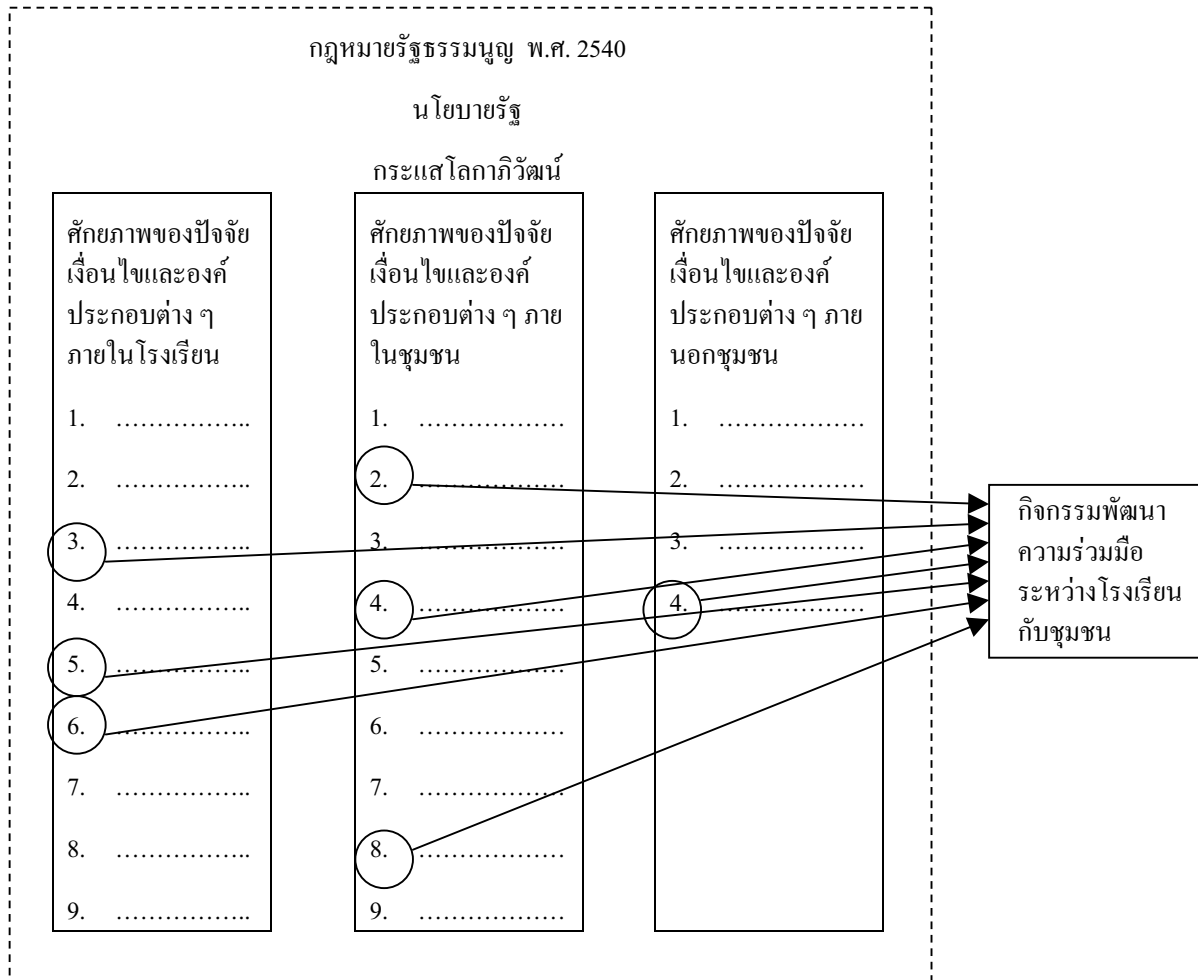
3.3 กรอบความคิดของการวิจัย (Frame Work Concept)

กรอบความคิดของการวิจัยใน Phase 1 เพื่อกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน

ตัวอย่างกรอบความคิดในการประเมินศักยภาพของปัจจัยฯ ทั้ง 3 ด้าน ภายใต้อาณาเขต
ลุ่มทางสังคม เพื่อกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น

ปัจจัยภายในโรงเรียน	- มีครูสอนภาษาอังกฤษ, ผู้บริหารโรงเรียนสนับสนุน ฯลฯ
ปัจจัยภายในชุมชน	- อาชีพเสริมคือการทอผ้า พุดคุยซื้อขายผ้ากับชาวต่างชาติ
ไม่รู้เรื่อง ๆ
ปัจจัยภายนอก	- มีนักทัศนารชาวต่างชาติมาเที่ยวประจำ
กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือ	- โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารให้กลุ่มแม่บ้านและ
ผู้สนใจ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

อภิธาน 4 ของ PAR

“อึดตบั้งปัญญา” (FALLACY OF EMPTY VESSEL)

ปิดกั้นตนเองจากความรู้ที่พึงได้จากผู้อื่น

“แคปซูลอัมมมอ” (FALLACY OF SEPARATED CAPSULE)

มองสิ่งต่าง ๆ แยกส่วนกัน ขาดการมองเป็นองค์รวม

“สร้างกรอบ ครองทั้งแผ่นดิน” (FALLACY OF SINGLE PYRAMID)

ยึดมั่นถือมั่นว่ามีรูปแบบวิธีการพัฒนาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทุกที่
ลืมนองบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน

“เห็นทางเรืองูติดใจไร้สัมผัสภาพ”

(FALLACY OF INTERCHANGEABLE FACES)

ลืมนึกถึงการสร้างสัมผัสภาพที่ดีกับชุมชน ลืมนึกถึงการสะสมความไว้วางใจ
เหมาเอาเองว่าคนในชุมชนจะยอมรับตน

คัดลอกจาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

: ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของ

ผ.ศ. ดร.อลิศรา ชูชาติ

เนื่องด้วยโครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบ และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่เขตบริการของโรงเรียนฯ นี้ เป็นโครงการหนึ่งในชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษากับชุมชนที่ริเริ่มขึ้นโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งในชุดโครงการวิจัยดังกล่าวมีเจตนาที่จะใช้กลไกและองค์ความรู้ด้านการวิจัย ส่งเสริมให้โรงเรียนและสถานศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครองตนเอง ตลอดจนการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ของการวิจัยด้านระบบการศึกษา กับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อการทำงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งองค์ความรู้เช่นนี้จะเป็ประโยชน์ทั้งต่อการหาแนวทางปรับปรุงบทบาทของโรงเรียนกับชุมชน และต่อการหามาตรการส่งเสริมให้โรงเรียนดำเนินบทบาทในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น⁶

แต่โดยเหตุที่ทั้งโรงเรียนและชุมชนล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่จะเสริมสร้างและ/หรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน การที่จะประเมินดูความเป็นไปได้ของปัจจัยหรือเงื่อนไขของชุมชน เพื่อให้โรงเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้กิจกรรมเพื่อพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ของชุมชนเหล่านั้น เพื่อทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งจึงย่อมเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ เพราะในสถานการณ์ของความเป็นจริงที่เรามักจะพบว่าโรงเรียนก็ตกอยู่ในสภาพที่ไม่แตกต่างจากสภาพของชุมชนมากนัก กล่าวคือ โรงเรียนก็ตกอยู่ในสภาพอ่อนแอด้วยเช่นกัน ประกอบกับภายในโรงเรียนเองก็มีปัจจัยและเงื่อนไขหลายประการที่อาจเป็นปัจจัยสนับสนุนหรือขัดขวางต่อความเข้มแข็งของโรงเรียนเอง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงจำป็นที่จะต้องศึกษา ค้นหา สร้างความเข้าใจ และประเมินศักยภาพของโรงเรียนไปพร้อม ๆ กับการศึกษาค้นหา สร้างความเข้าใจและประเมินศักยภาพของชุมชน

อีกทั้งปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ภายนอกชุมชน เช่น นโยบายรัฐ กลไกตลาด อำนาจธุรกิจ อิทธิพลของสื่อมวลชน เป็นต้น ก็ล้วนแต่มีอิทธิพลกระทบต่อวิสัยทัศน์และการตัดสินใจของทั้งโรงเรียนและชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้น ในการที่จะเริ่มดำเนินงานพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่โรงเรียนและชุมชน จึงควรเริ่มด้วยการประเมินในสิ่งที่โรงเรียนและชุมชนมีอยู่หรือเป็นอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้าง หรือเงื่อนไขของปัจจัยภายนอกกว่าเป็นอย่างไร

⁶ ออมวิทย์ นาคทรรพ, “แนวทางการพัฒนาประเด็นวิจัย ชุดโครงการการศึกษากับชุมชน”, การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม-ข้อคิด แนวทางและประสบการณ์ของ ผศ.ดร.อลิศรา ชูชาติ, ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541, หน้า 21.

สำหรับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ได้แก่ แนวคิดในเรื่องต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ (Model)
2. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนารูปแบบ (Model)

1.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ

คำว่า รูปแบบ หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง โดยทั่วไปจะหมายถึงสิ่งหรือวิธีดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองสิ่งก่อสร้าง รูปแบบในการพัฒนาชุมชนเพื่อคุณภาพชีวิต ตามพจนานุกรม Contemporary English ของ Longman⁷ ให้ความหมายไว้ ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ (1) Model หมายถึง แบบจำลอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ย่อส่วนของของจริง เช่น แบบจำลองของเรือดำน้ำ (2) Model หมายถึง คนหรือสิ่งของที่สามารถนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินงานได้ เช่น ครูต้นแบบ นักเดินแบบหรือแม่แบบในการวาดภาพศิลป์ (3) Model หมายถึง แบบหรือรุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์รุ่น 864 X เป็นต้น

สไตน์เนอร์⁸ ได้กล่าวถึงความหมายว่า รูปแบบ คือ สิ่งของสิ่งหนึ่งที่คล้ายคลึงกับสิ่งของอีกสิ่งหนึ่ง และได้จำแนกความหมายโดยเฉพาะของโมเดลเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) โมเดลเชิงกายภาพ (Physical Models) แบ่งออกเป็นดังนี้

– โมเดลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) โมเดลหรือแบบจำลองที่ออกแบบมาจากของจริง เช่น แบบจำลองเครื่องบินเอฟ 16 ลำเล็ก ๆ ที่สร้างโมเดลจำลองมาจากเครื่องบินเอฟ 16 จริง ๆ

⁷ Longman อ้างถึงในเกียรติกำจร กุศล, โครงการเสนอวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่องการพัฒนารูปแบบความเป็นผู้นำของคณบดี มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล, เสนอดุษฎีบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เอกสารถ่ายสำเนา, 2541. หน้า 14.

⁸ สไตน์เนอร์ อ้างถึงใน เกียรติกำจร กุศล, เพิ่งอ้าง, หน้า 14.

- โมเดลเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เป็นโมเดลหรือแบบจำลองที่สร้าง ออกแบบไว้เพื่อใช้เป็นต้นแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เราต้องสร้างแบบจำลองเครื่องบินเอฟ 16 ขึ้นมาก่อนเพื่อจะได้นำไปเป็นต้นแบบผลิตเครื่องบินเอฟ 16 จริง

2) โมเดลเชิงแนวความคิด (Conceptual Models) แบ่งออกเป็น ดังนี้

- โมเดลเชิงแนวความคิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model-of) คือ โมเดลหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้น โดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว
- โมเดลเชิงแนวความคิดเพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model-for) คือ โมเดลหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบายทฤษฎี

โมเดลกับทฤษฎี (Models and Theories)

โมเดลกับทฤษฎีไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่มีความสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะ คือ

1. **โมเดลเชิงทฤษฎี (Theoretical Model)** คือ รูปแบบหรือโมเดลที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ งานวิจัย หรือทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เพื่อหาข้อสรุปที่ใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ของเรื่องที่ศึกษา เมื่อทดสอบโมเดลกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมไว้แล้ว ถ้ามีความสอดคล้องกัน โมเดลนั้นก็มีความน่าเชื่อถือ อันอาจนำไปสู่การสร้างทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ ต่อไป ดังนั้น การสร้างโมเดลเชิงทฤษฎีจึงอาจเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งของการสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ เท่านั้น
2. **ทฤษฎีเชิงปฏิบัติ (Practical Model)** คือ รูปแบบหรือโมเดลที่สร้างขึ้นจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้เข้าใจทฤษฎีนั้นง่ายขึ้น หรือเพื่อนำไปใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่ศึกษา ดังนั้น โมเดลจึงเป็นเพียงแบบจำลองอย่างหนึ่งที่ได้จากการถ่ายทอดจากทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ

จากความหมายดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่า รูปแบบ มี 2 ลักษณะ คือ รูปแบบที่เป็นจำลองของสิ่งที่เป็นรูปธรรมและรูปแบบที่เป็นแบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ Tosi และ Carroll⁹ กล่าวถึงเอาไว้ว่า รูปแบบ เป็นนามธรรมของของจริงหรือสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะมีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ไปจนกระทั่งถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical model)

⁹ Tosi และ Carroll อ้างถึงในเกียรติกำจร กุศล, เพิ่งอ้าง, หน้า 15.

ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลองหอดูดาวแห่งชาติ แบบจำลองเครื่องบินขับไล่เอฟ 16 เป็นต้น และรูปแบบเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ เช่น รูปแบบเชิงระบบและสถานการณ์ (a system & contingency model) สำหรับรูปแบบที่กำลังศึกษาและจะพัฒนาในการวิจัยครั้งนี้จะอยู่ในกลุ่มรูปแบบประเภทหลัง คือ รูปแบบเชิงคุณลักษณะ ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงคำนี้ในวงวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์

รูปแบบในทางสังคมศาสตร์ มักหมายถึง เป็นชุดของข้อความเชิงนามธรรมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เราสนใจ เพื่อใช้ในการนิยามคุณลักษณะ หรือบรรยายคุณสมบัตินั้น ๆ ให้เกิดความเข้าใจง่าย ดังนั้น รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม เพราะการทำเช่นนี้จะทำให้รูปแบบมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินไปในการที่จะทำความเข้าใจ ซึ่งจะทำให้คุณค่าของรูปแบบนั้นด้อยลงไป โมเดลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคม ควรมีคุณสมบัติ 2 ประการที่สำคัญ คือ มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบายทำนาย หรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ส่วนการที่จะระบุว่ามีรูปแบบหนึ่ง ๆ จะต้องมียุทธศาสตร์อย่างน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมและรูปแบบนั้น ๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง ไม่ได้มีข้อกำหนดเป็นการตายตัว ทั้งนี้ก็แล้วแต่ปรากฏการณ์แต่ละอย่างและวัตถุประสงค์ของผู้สร้างรูปแบบที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้อย่างไร

โดยสรุปแล้ว รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของจริง หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายถึงปรากฏการณ์ให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น หรืออาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ต่อไป

1.2 ประเภทของรูปแบบ

ประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

โมเดลเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปมัยกับปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม ลักษณะเป็นโมเดลเชิงกายภาพ ส่วนใหญ่ใช้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น รูปแบบ

ที่ใช้ในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียนเปรียบเทียบกับน้ำที่ไหลเข้าไปในถัง ส่วนนักเรียนที่ออกจากกระบบโรงเรียนเปรียบเทียบกับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับจำนวนนักเรียนที่เข้าสู่ระบบลบด้วยจำนวนนักเรียนที่ออกจากกระบบ เป็นต้น

โมเดลเชิงข้อความ (Semantic Model) ลักษณะสำคัญของโมเดลประเภทนี้ คือ การแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในโมเดลในรูปของข้อความ ใช้ภาษาที่เป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นอย่างดี

โมเดลเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) ได้เริ่มนำมาใช้ในทางการศึกษาในช่วงต้นของทศวรรษที่ 1960 ในช่วงแรกนำมาใช้ในการวัดผลการศึกษา ต่อมาจึงขยายไปใช้กับการวิจัยการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะนำไปใช้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์มากขึ้น โมเดลชนิดนี้ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

โมเดลเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis (การวิเคราะห์เส้นทาง) เป็นวิธีวัดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สามารถบอกได้ว่า ตัวแปรอิสระตัวใดบ้างที่มีผลกระทบทางตรงและมีผลกระทบทางอ้อมต่อตัวแปรตามที่น่าสนใจศึกษา ทั้งขนาดและทิศทางที่มีผลกระทบ ร่วมกับหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น

จากลักษณะการแบ่งประเภทของรูปแบบของนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า การแบ่งประเภทของรูปแบบ สามารถบ่งบอกให้ทราบถึงลักษณะการเขียนรูปแบบว่ามีลักษณะอย่างไรบ้าง และในอีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นการใช้นิยามพื้นฐานในการเสนอรูปแบบเพื่อบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้มีความกระจ่างยิ่งขึ้น สำหรับการกำหนดรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์

กันอย่างไรบ้างนั้นไม่มีการกำหนดไว้ตายตัว ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เรา กำลังศึกษาหรือจะออกแบบแนวคิด ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบแต่ละรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลักสำคัญ

1.3 การพัฒนารูปแบบ

หลักการกว้าง ๆ ในการกำกับการสร้างรูปแบบที่ดีควรมีคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1.3.1 รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามความเชื่อมโยงเชิงเส้นตรงแบบธรรมดาโดยทั่วไปนั้นก็มีประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการสร้างรูปแบบ

1.3.2 รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้ สามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

1.3.3 รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาดังนั้นรูปแบบนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้ว ควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

1.3.4 รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่และสามารถสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งจะเป็นการขยายองค์ความรู้ในเรื่องที่เรา กำลังศึกษาด้วย

การพัฒนารูปแบบนั้น อาจจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปอาจแบ่งออกเป็นสองตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบ (Construct) และการหาความตรง (Validity) ของรูปแบบ ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินการอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะและกรอบแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ

การสร้างรูปแบบตามแนวคิดของ เมสัน, อัลเบิร์ต และคีย์เคอรี ได้เสนอขั้นตอนในการสร้างรูปแบบไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้นรวบรวมปัญหา (Problem Formulation)** เพื่อให้รู้ว่าอะไรคือสภาพปัญหาที่แท้จริง

2. **ขั้นพัฒนารูปแบบ (Model Construction)** จะดำเนินการภายหลังจากที่ได้รวบรวมปัญหาต่าง ๆ ได้แล้ว ในการสร้างรูปแบบผู้สร้างจะต้องพิจารณาวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้างรูปแบบ ควรคำนึงถึงต้นทุน ค่าใช้จ่ายในการสร้าง และเป็นที่น่าสนใจของผู้ใช้ด้วย เพราะถ้ารูปแบบมีค่าใช้จ่ายสูง หรือไม่ดึงดูดความสนใจ มีความสลับซับซ้อนมาก อาจจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ หรือไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ใช้ได้ ข้อมูลที่รวบรวมมาเพื่อสร้างรูปแบบ อาจมีข้อบกพร่องได้ในขณะดำเนินการขั้นต่าง ๆ ควรมีการจำกัดความหมายของสภาพการณ์ การสุ่มตัวอย่าง การทำตามหลักวิชาอย่างเคร่งครัด ควรมีการประเมินค่าความแปรปรวน และควรพิจารณาอย่างระมัดระวังว่าสมควรนำตัวแปรใดบ้างมาไว้ในรูปแบบที่จะสร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ต้องพิจารณาว่าครอบคลุมตัวแปรหรือไม่ มีความบกพร่องในตัวแปรใดบ้าง

3. **การทดสอบรูปแบบ (Testing the Model)** เมื่อสร้างรูปแบบแล้วควรมีการทดสอบ โดยจะต้องพิจารณาถึง

3.1 มีความตรงตามสถานการณ์จริง (Valid) รูปแบบที่สร้างขึ้นมากมีความใกล้เคียงกับความจริงจะดีมากเพราะจะช่วยให้การตัดสินใจดีขึ้น ไม่ยุ่งยากต่อการนำไปใช้ และควรพิจารณาถึงระดับของความสำเร็จจากการแก้ปัญหาด้วย

3.2 มีการนำไปทดลองใช้เพื่อเปรียบเทียบว่าผลการนำรูปแบบไปใช้ทำให้มีการปรับปรุงคุณภาพในการปฏิบัติงานอย่างไร ในการทดลองใช้มี 2 แบบ คือ ทำการทดลองย้อนหลัง โดยใช้กับข้อมูลในอดีตกับการทดลองใช้ปฏิบัติในปัจจุบัน

4. **การทำให้สำเร็จ (Implementation)** เมื่อผ่านการทดสอบแล้วก็ควรจะสมารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จ เพราะไม่มีรูปแบบใดที่จะสำเร็จอย่างสมบูรณ์ได้จนกว่าจะได้รับการยอมรับ ได้รับความสนใจและมีการนำไปใช้

5. **การพัฒนาปรับปรุงรูปแบบให้ทันสมัย (Model Updating)** แม้ว่ารูปแบบที่นำไปใช้ประสบความสำเร็จแล้วก็ตาม ควรจะได้มีการพัฒนา ปรับปรุง ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับเป้าหมายขององค์การ สถานการณ์ที่กระทบทั้งจากสิ่งแวดล้อมภายในสิ่งแวดล้อมภายนอก

โดยสรุปแล้วการวิจัยและพัฒนารูปแบบ (Model) นั้น ไม่มีข้อกำหนดตายตัวแน่นอนว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปจะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงค้นหาสมมติฐานและหลักการของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น และนำรูปแบบที่สร้างขึ้นไปตรวจ

สอบหาคุณภาพของรูปแบบต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ในการพัฒนารูปแบบมีการดำเนินการเป็นสองขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้างรูปแบบและการหาคุณภาพของรูปแบบนั่นเอง

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงกันอย่างมาก และเป็นยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ดังกล่าวแล้ว ทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศที่มีความมุ่งมั่นจะใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การยกระดับขีดความสามารถในการพัฒนาประเทศ ได้จัดทุนเพื่อสนับสนุนให้เกิดกระบวนการร่วมคิด ร่วมตั้งโจทย์ ร่วมทำและร่วมตรวจสอบงานวิจัย ในกระบวนการดังกล่าว สกว. ได้ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนากลอบความคิดและเครื่องชี้วัดเพื่อการวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน โดยใช้ระยะเวลา 3 เดือน (พ.ย. 2539- ก.พ. 2540) โดยมี ดร.อุทัย ดุลยเกษม และมูลนิธิสฤตศรี-สฤตวงศ์¹⁰ เป็นผู้รับผิดชอบ โดยมีเนื้อหาสำคัญในกรอบความคิดนั้น 7 ประเด็น คือ

1. ลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ
2. ปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
3. ระบบการศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน
4. ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
5. กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
6. เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน
7. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

สำหรับลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็งและอ่อนแอ นั้น ในกรอบความคิดชุดโครงการวิจัยดังกล่าว ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งว่า ชุมชนที่เข้มแข็งนั้นยังมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น

¹⁰ มูลนิธิสฤตศรี-สฤตวงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 1-2

ประการที่ 2 เป็นชุมชนที่มีศักยภาพสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับสูง หรือ แม้จะมีการพึ่งพิงภายนอกชุมชนก็ต้องมีอำนาจในการจัดการ ตัดสินใจและมีส่วนร่วมสูง

ประการที่ 3 เป็นชุมชนที่สามารถควบคุม และจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่

และประการสุดท้าย เป็นชุมชนที่พัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ

ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ นั้น คือชุมชนที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะที่สำคัญ 4 ประการของชุมชนที่เข้มแข็ง ดังกล่าวแล้วข้างต้น

สำหรับปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนนั้น ในกรอบความคิดของชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษา กับชุมชนได้กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชนนั้น จากการศึกษาสรุปได้ว่า มาจากปัจจัยต่อไปนี้ คือ

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง
3. ค่านิยมจากศาสนาธรรม
4. กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
5. กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น
7. กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องตลอดเวลา

ส่วนชุมชนที่อ่อนแอ นั้น มีปัจจัยที่กำหนดความอ่อนแอของชุมชนแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ปัจจัยความเข้มแข็งเดิมที่เปลี่ยนแปลงไปจากผลกระทบต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ปัจจัยต่อไปนี้

1. โครงสร้างทางสังคมแบบแนวตั้ง
2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพิง
3. ค่านิยมใหม่ (ตะวันตก)
4. การศึกษาเพื่อรัฐ
5. กลุ่มผู้นำใหม่
6. ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
7. ระดับการปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารที่ลดน้อยลง

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่เสริมเข้ามาเพิ่มความอ่อนแอให้แก่ชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมอีก ได้แก่

1. การแผ่ขยายอิทธิพลของสื่อมวลชน
2. การครอบงำการพัฒนาโดยระบบราชการ
3. กลไกตลาดและอำนาจของธุรกิจ
4. การไหลออกของทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน

นอกจากปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชนดังกล่าวแล้วข้างต้น อเนก นาคะบุตร¹¹ ยังได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเด็น ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบของชุมชนและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสรุปได้ว่า จากการสรุปบทเรียนของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนได้นั้น พบว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก
2. องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและมีภูมิปัญญา
3. เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก

Smith¹² กล่าวว่า ในการเสริมสร้างบทบาทของนักพัฒนาชุมชนนั้น สิ่งที่นักพัฒนาควรเข้าไปสนับสนุนให้เกิดขึ้นในชุมชนหรือให้เติบโตขึ้น ได้แก่

1. ปรัชญาหรือระบบความเชื่อในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน
2. กลไกที่ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการตัดสินใจแก้ปัญหาของชุมชน
3. กิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาต่าง ๆ และแนวทางการแก้ไขปัญหา

¹¹ อเนก นาคะบุตร อ้างถึงใน สีสลาภณ์ นาคกรทรรพ, “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม : ระดับกลุ่ม/ชุมชน”, การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. 2539, หน้า 243

¹² Smith อ้างถึงใน สีสลาภณ์ นาคกรทรรพ, เพิ่งอ้าง, หน้า 243.

และองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งนั้น โดยทั่วไปจะมีลักษณะต่อไปนี้

1. มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม
2. มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา
3. มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
4. มีการจัดการกลุ่ม
5. มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน
6. มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม
7. ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก
8. มีการขยายผล/ขยายกิจกรรม/ขยายเครือข่าย

นอกจากนั้น สีลาภรณ์ นาคทรพ¹³ ยังได้สังเคราะห์กรอบความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อเป็นกรอบสำหรับใช้เป็นเครื่องชี้วัดองค์กรชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลัก คือ

1. ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน
2. การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน
3. กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน
4. ผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ

แม้ว่ากรอบความคิดที่สี่ลาภรณ์ นาคทรพ เสนอจะเป็นกรอบความคิดที่ใช้เป็นเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน แต่ก็มีส่วนที่สามารถปรับใช้เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชนได้ ซึ่งพอจะสรุปความได้ ดังนี้

1. ในด้านภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชนนั้น ถ้าชุมชนใดมีในเรื่องดังกล่าวมาก ชุมชนนั้นจะมีระดับความเข้มแข็งมาก ซึ่งชุมชนจะมีหรือไม่นั้นให้สังเกตดูที่การสืบทอดองค์ความรู้ หรือการสร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาองค์ความรู้นั้นให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเงื่อนไขสภาพของชุมชน ตัวชี้วัดการสืบทอด สร้างสรรค์ ปรับและพัฒนาภูมิปัญญา สามารถสังเกตได้จาก

ก. มีผู้นำทางความคิด ที่มีจำนวนมากและหลากหลาย ทั้งหลายคนและหลายด้าน อีกทั้งผู้นำนั้น ๆ จะต้องมีความรู้และทักษะของการเป็นผู้นำในด้านนั้น ๆ ในการทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยง สืบทอดภูมิปัญญามาสู่พิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ

¹³ สีลาภรณ์ นาคทรพ, เพิ่งอ้าง, หน้า 244.

ข. มีสมาชิกในชุมชนปฏิบัติตาม ซึ่งดูได้จากทัศนคติหรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อ คุณค่า พิธีกรรมต่าง ๆ โดยอาจดูจากจำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีพฤติกรรมไปตามความเชื่อ และพิธีกรรมนั้น ๆ

2. ในด้านการจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน กลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์สำคัญดังต่อไปนี้

ก. เป็นกลุ่มคนที่สนใจเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในระดับความคิดและในระดับการทำงานอย่างจริงจังด้วย

ข. กลุ่มดังกล่าวมักจะเป็นกลุ่มที่กล้าทดลองวิธีใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหา กล้าลองผิดลองถูก

ค. กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มที่รู้จักเลือกเปิดรับโลกภายนอก หรือความคิดใหม่ ๆ อย่างเป็นอิสระ

ง. กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มคนที่มีคุณธรรมในการทำงาน เช่น ความอดทน อดกลั้น การให้อภัยและเมตตา โดยเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรชุมชนพิจารณาได้จาก

1) วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ต้องเป็นการรวมกลุ่มโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพูดคุย ถกเถียงปัญหา เรียนรู้ และพยายามที่จะแก้ปัญหา

2) กลุ่มต้องมีกฎ กติกาของกลุ่มโดยใช้การลงประชามติ

3) สมาชิกของกลุ่ม จะต้อง

- มีสมาชิกเข้าร่วมมาก
- มีระดับของการมีส่วนร่วมทุกระดับตั้งแต่ระดับพุดจนถึงระดับลงมือปฏิบัติ
- สมาชิกกลุ่มมีความหลากหลาย หลายประเภท หลายวัย

4) กรรมการกลุ่ม จะต้อง

- สัดส่วนของกรรมการที่มาประชุม ต่อจำนวนกรรมการทั้งหมดจะต้องสูง
- ประชุมบ่อย
- เรียกประชุมได้เร็ว มีความพร้อม
- จัดการประชุมเป็น
- โปร่งใส

5. กิจกรรมของกลุ่ม จะต้อง

- เป็นกิจกรรมที่รวมกลุ่มเพื่อเสริมธุรกิจและอาชีพ และ/หรือ
- รวมกลุ่มเพื่อสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และ/หรือ
- รวมกลุ่มเพื่อจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ หรือของสาธารณะและ
กิจกรรมควรจะหลากหลาย หรือทำกิจกรรมเดียวแต่สามารถครอบคลุมหลายด้าน

6. กองทุนของกลุ่ม ต้องมีทั้งเงินและมีทั้งคน (สมาชิก) มาก

- มีความสม่ำเสมอในการออม
- มีอัตราเติบโต
- ประเภทของการใช้กองทุนกลุ่ม ควรเน้นเพื่อสังคมวัฒนธรรม ไม่ใช่
เพื่ออาชีพหรือรายได้

3. ในด้านกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ที่จะสามารถช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้นั้น จะต้องมิลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ หรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องเป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน มิใช่การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนหลาย ๆ คน ที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าวมีขั้นตอนหลัก ๆ 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1) การแสวงหาและพัฒนาระบบคุณค่าใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่ ที่จะนำมาทดลองปฏิบัติจนสามารถจะสรุปเป็นระบบคุณค่าใหม่ที่สอดคล้องกับตนเองและสมาชิก และเป็นแบบอย่างให้คนได้

ขั้นตอนที่ 2) การเชื่อมโยงผู้นำชุมชนที่มีระบบคุณค่าใหม่ โดยการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3) การเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและผู้นำแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่นที่มีปัญหาร่วมกัน เช่นมีปัญหาใช้ป่าผืนเดียวกัน โดยการเปิดเวทีชาวบ้านให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน

ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนนี้
สังเกตได้จาก

1) มีการไปศึกษาดูงาน

- ไปศึกษาดูงานบ่อย
- ประเด็นที่ไปศึกษาดูงานตรงกับความต้องการของตนเองและชุมชน
- ไปเป็นคณะใหญ่ มีคนไปมาก

2) เมื่อไปศึกษาดูงานกลับมาแล้วต้องมีการแลกเปลี่ยน วิพากษ์วิจารณ์

- มีการแลกเปลี่ยน ถกเถียง วิพากษ์วิจารณ์บ่อย
- มีวิธีการในการแลกเปลี่ยนหลายรูปแบบ
- จำนวนผู้ที่เข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนวิพากษ์วิจารณ์มีมาก
- กระบวนการในการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ มีคุณภาพ และสามารถเชื่อมโยงไปถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเองได้

4. ในด้านผลกระทบจากการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่างๆ นั้น อย่างน้อยที่สุดในการดำเนินงานขององค์กรชุมชนที่ประสบผลสำเร็จหรือมีความเข้มแข็งที่จะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ด้วยนั้น จะต้อง มีผลกระทบต่อชุมชน 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1) ด้านเศรษฐกิจ อาชีพ ได้แก่

- จำนวนและขนาดของกองทุนชุมชนมีอัตราเพิ่มขึ้น
- จำนวนหนี้รวมทั้งชุมชนลดลง
- รายได้รวมของชุมชนสูงขึ้น รวมทั้งเงินที่ถูกส่งกลับเข้าชุมชนด้วย
- ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนน้อยลง
- แรงงานอพยพออกนอกชุมชนน้อยลง มีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น
- มีผลกำไรจากการรวมกลุ่มมากขึ้น

2) ด้านสังคม วัฒนธรรม ดูได้จาก

- สัดส่วนของจำนวนครัวเรือนอพยพมีน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
- สัดส่วนของครัวเรือนที่ย้ายกลับมีมากขึ้น
- ผู้ด้อยโอกาสได้รับการดูแล มีสวัสดิการจากชุมชน
- อาชญากรรม ยาเสพติด อบายมุขลดลง
- มีการปรับใช้ สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน

- มีการสืบทอด อนุรักษ์ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน
 - การบวชเรียนเพิ่มสูงขึ้น คนสนใจธรรมเพิ่มขึ้น
- 3) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คูได้จาก
- พื้นที่ป่าชุมชนคงที่ หรือมีเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับประชากร
 - แหล่งน้ำสาธารณะมีสภาพดีขึ้น
 - ดินดีขึ้น
 - มลภาวะอากาศ เสี่ยง ลดลง
 - มีอำนาจในการต่อรอง สิทธิชุมชนในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของ
ตนเองสูงขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบการศึกษา กับความเข้มแข็งของ ชุมชน

ตามกรอบแนวคิดของชุดโครงการวิจัยเรื่องระบบการศึกษาชุมชนที่ ดร.อุทัย
คุลยเกษม และมูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์¹⁴ โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยให้การ
สนับสนุน พัฒนาขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน
โดยใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือ นั้น ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบการ
ศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

3.1 บทบาทหน้าที่ของการศึกษาในชุมชน

การศึกษาสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้แน่นอน
แต่จะต้องมีเงื่อนไขที่เหมาะสม และการศึกษาที่จะเป็นปัจจัยสร้างความเข้มแข็งให้แก่
ชุมชนได้นั้น จะต้องทำหน้าที่พัฒนาทั้งปัจเจกชน ชุมชน (สังคม) สิ่งแวดล้อมของชุมชน
(ธรรมชาติ) ได้อย่างสมบูรณ์การและโดยต่อเนื่อง แล้วผลของการพัฒนาทั้ง 3 ระดับนั้น
ก็จะต้องมีผลตอบสนองกลับมาพัฒนาบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเองด้วย
เช่นกัน

¹⁴ มูลนิธิสคศรี-สฤษดิ์วงศ์, อ้างแล้ว, หน้า 25-29.

3.2 ระบบโรงเรียนกับการศึกษาในชุมชน

ชุมชนที่มีระบบการศึกษา แบบที่เน้นความสำคัญของแหล่งความรู้แหล่งเดียว (โรงเรียน) เป็นหลักอย่างเดียว จึงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขของการสร้างสติปัญญา การถ่ายทอดสติปัญญา การพัฒนาเทคโนโลยี จริยธรรมให้เกิดขึ้นหรือมีจำกัดอย่างยิ่ง

3.3 ระบบโรงเรียนกับความเข้มแข็งของชุมชน

หากแหล่งความรู้ของรัฐในชุมชน คือ โรงเรียน (หรือศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน) มีความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน แหล่งความรู้ดังกล่าวก็อาจจะแสดงบทบาทช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ โดยผู้จัดการศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องไม่ยึดอย่างตายตัวเกินไป ว่าระบบโรงเรียน คือ แหล่งความรู้แหล่งเดียว (ที่มีคุณภาพ) ภายในชุมชน การเปลี่ยนทัศนะใหม่มายอมรับว่าในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่นั้นยังมีแหล่งความรู้ที่มีคุณภาพและมีประโยชน์แก่ผู้เรียน หรือแม้แต่กิจกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชนก็อาจเป็นแหล่งสร้างความรู้ สัมผัสความรู้และถ่ายทอดความรู้ อันมีคุณค่าได้ไม่แพ้ระบบโรงเรียน (โดยเฉพาะเมื่อเห็นว่าการศึกษามีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการอาชีพเพียงอย่างเดียว)

3.4 ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้โรงเรียนสามารถทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หากโรงเรียนจะปรับบทบาทของตนเองเสียใหม่ให้สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวมา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เงื่อนไขสำคัญซึ่งจะทำให้โรงเรียนสามารถทำหน้าที่ หรือแสดงบทบาทดังกล่าวได้ คือ

3.4.1 มีวิสัยทัศน์ในเรื่องการศึกษาของชุมชนร่วมกัน

การแสวงหากระบวนการสร้างวิสัยทัศน์ของผู้เกี่ยวข้อง (ครู ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง ชาวบ้านทั่วไป ภาคอื่น ๆ) ในเรื่องการศึกษาและชุมชนเข้มแข็ง เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการเกิดความร่วมมือ

3.4.2 การมีส่วนร่วมและความสนับสนุนจากภาคีอื่น ๆ

ภาคีที่กล่าวถึงนี้ อาทิ ครอบครัว สถาบันศาสนา กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ชุม

ชนอื่น เป็นต้น การสนับสนุนจากภาคีอื่นจะทำให้เกิดความต่อเนื่องในกิจกรรมของชุมชนได้มากกว่า

3.4.3 โครงสร้างของการจัดการศึกษาเป็นแบบแนวราบ

การเปลี่ยนโครงสร้างทางการศึกษาให้เป็นแนวราบ เป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นที่จะเอื้อให้โรงเรียนและชุมชนเกิดความร่วมมือกันมากขึ้น

3.4.4 นโยบายการจัดการศึกษา

หากไม่มีการปรับปรุงนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐในด้านที่สำคัญแล้ว การเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชนจะเกิดขึ้นได้ยาก หรือได้โดยจำกัด นโยบายที่เป็นเงื่อนไขสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น คือการขยายเป้าหมายของรัฐในการจัดการศึกษา จากความต้องการของรัฐเพียงฝ่ายเดียว มาสู่ความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

- การเลิกผูกขาดการจัดการศึกษาของรัฐ แล้วกระจายการศึกษาจากแหล่งเดียว (โรงเรียน) ไปสู่แหล่งความรู้ที่หลากหลาย

- การปรับปรุงระบบบริหารจัดการของโรงเรียนให้เปลี่ยนจากระบบแนวดิ่งมาเป็นแบบแนวราบมากขึ้น เพื่อเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของภาคีอื่น รวมทั้งปรับปรุงระบบบริหารบุคคล งบประมาณ การประเมินผลการศึกษา การประเมินผลงานครู และอื่น ๆ ให้เอื้อต่อการที่โรงเรียนจะทำงานร่วมกับชุมชนได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพโดยยั่งยืน

- การให้ความสำคัญกับการพัฒนาโรงเรียน (รวมทั้งครู) ให้มีสัมมาทัญญูในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน รวมทั้งพัฒนาครูให้มีเครื่องมือ (ความรู้ วิธีการ ช่องทาง งบประมาณ โอกาส ฯลฯ) ที่จะทำงานกับชุมชนได้

- การปรับปรุงหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชนและเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดสติปัญญาอย่างต่อเนื่องของชุมชน

3.4.5 ชุมชนมีเงื่อนไขพื้นฐานเพื่อการพัฒนา

เงื่อนไขประการนี้ ต้องมีเงื่อนไขว่า ชุมชนดังกล่าวยังมีทรัพยากรพื้นฐานคงเหลืออยู่ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคลผลผลิต รายได้ ฯลฯ หรือมีปัจจัยแห่งความเข้มแข็งบางส่วนคงอยู่ เช่น กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออื่น ๆ ที่อยู่ในวัสัยจะฟื้นฟูได้ เพราะหากชุมชนมีปัจจัยเหล่านี้ย่อมทำให้

โรงเรียนสามารถเข้าไปมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชนได้มากขึ้น และช่วยให้กิจกรรมของการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้ง่ายกว่าด้วย

3.5 กระบวนการเกิดความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ความร่วมมือของโรงเรียนและชุมชนควรเกิดขึ้นบนพื้นฐานของโครงสร้างแบบแนวราบ คือเริ่มต้นจากการแสวงหาผู้ที่ให้ความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ ในลักษณะของ “หุ้นส่วน” มิใช่ในฐานะของผู้เข้าร่วม

การเกิดความร่วมมือควรอยู่ในรูปของกระบวนการ คือมีการเคลื่อนไหวและการเรียนรู้ การปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นตลอดเวลาด้วย กระบวนการเกิดความร่วมมือ อาจเริ่มจากการดำเนินการ ดังนี้

1) แสวงหาระบบหรือกลไกที่จะสร้างความเห็น ความเข้าใจร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน หรือช่องทางที่จะนำมาซึ่งการปรึกษาหารือระหว่างผู้ที่มีมองเห็นประเด็นร่วมกันอยู่แล้ว ให้มีโอกาสดำเนินการร่วมกัน

2) เมื่อผ่านการปรึกษาหารือแล้วขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผน และแสวงหาแนวทางของการร่วมทำกิจกรรม

3) จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ตามกิจกรรมที่กำหนดในข้อ 2 โดยมีการสรุปประเมินผลแล้วพิจารณากิจกรรมและการเรียนรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง

4) แสวงหาแนวทางของการขยายความคิด กิจกรรมไปสู่ชุมชน เพื่อขยายการมีส่วนร่วมให้ทั่วถึง

5) สำรวจหารูปแบบและระบบของความร่วมมือและความสัมพันธ์กับภาคอื่น ๆ ภายนอกชุมชนที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น เพื่อความเข้มแข็งของบุคคล โรงเรียน และชุมชน

3.6 เครื่องชี้วัดผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน บรรลุเป้าหมายเพียงใด อาจพิจารณาจากเครื่องชี้วัด (Indicator) ดังนี้

3.6.1 โครงสร้างของความสัมพันธ์

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดเงื่อนไขหรือผลที่จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์จากแบบแนวดิ่ง มาเป็นโครงสร้างแบบแนวราบ ระหว่าง

- โรงเรียนกับชุมชน
- ครูกับผู้ปกครอง (ชาวบ้าน)
- โรงเรียน ชุมชน กับภาคีอื่น ๆ

เครื่องชี้วัดโครงสร้างแบบแนวราบ คือ

- ความสัมพันธ์ไม่มีลำดับชั้น หรือมี แต่อำนาจไม่แตกต่างกันมาก เป็นการแบ่งลำดับชั้นเพื่อประโยชน์ของการแบ่งหน้าที่ (กรรมการกับสมาชิก ฯลฯ)
- ชั้นล่างแม้มีอำนาจน้อยกว่า แต่สามารถตรวจสอบชั้นบนได้
- การตัดสินใจเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของทั้งหมด (ด้วยความเข้าใจในผลของการตัดสินใจ)
- ทุกส่วนมีการร่วมคิด ร่วมเสนอความเห็นอย่างเสมอภาค
- ผู้นำมีการหมุนเวียน ไม่ผูกขาด และมีบทบาทในเชิงประสานงานมากกว่าเป็นผู้ชี้แนะ

3.6.2 การเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคลากร

การดำเนินงานควรก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของโรงเรียนและชุมชน อย่างน้อยในประเด็น

- เป้าหมายของการจัดการศึกษาในชุมชน
- ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
- การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญ กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ปัจจัยอื่น ๆ ที่กำหนดความเข้มแข็งและอ่อนแอของชุมชน
- ความสำคัญของการร่วมมือระหว่างโรงเรียน-ชุมชน

3.6.3 ความสามารถในการจัดการ

การดำเนินงานต้องมีประสิทธิภาพและความยั่งยืนในการบริหารจัดการการทำงานจึงจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ เครื่องชี้วัด คือ

- การดำเนินงานมีการวางแผนที่ชัดเจน (ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร แหล่งงบประมาณ)
- มีระบบการประชุม การติดตามผล การประเมินผลที่ต่อเนื่อง

- มีกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิด ความเห็น ฯลฯ ในการดำเนินงาน ไม่ใช่การชี้นำ สั่งการ รวบอำนาจ
- ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำ มีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่าย ไม่มีลักษณะยึดติดที่ตัวบุคคล
- ทรัพยากรในการดำเนินงานมีเพิ่มขึ้น เช่น ทุน บุคคล ความรู้
- สามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการได้

3.6.4 การมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินงานของโรงเรียนและชุมชน ควรก่อผลให้เกิดการมีส่วนร่วมที่เพิ่มมากขึ้นจากทุกฝ่าย คือ

- ในด้านปริมาณ มีชาวบ้านและภาคีอื่น ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เข้าร่วมด้วยมากขึ้น หลากหลายขึ้น ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่ม
- ในด้านคุณภาพ

3.6.5 กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต-ชุมชน เครื่องชี้วัด คือ

- ฐานการเรียนรู้ ขยายจากโรงเรียนไปสู่การเรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน นอกชุมชน ธรรมชาติ ฯลฯ จากครูไปสู่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชนนอกชุมชน
- เนื้อหาของการเรียนรู้ มีเรื่องของวิถีชีวิตในท้องถิ่น ทั้งอาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ
- กระบวนการเรียนรู้ ศึกษาจากชีวิตจริง ของจริงในชุมชน โดยให้โอกาสการเรียนรู้ด้วยการคิดเอง หาคำตอบเอง มากกว่าการบอกของครู
- บทบาทของครูเปลี่ยนไปจากผู้รวมศูนย์ความรู้ เป็นผู้สร้างเงื่อนไขของการเรียนรู้ให้แก่เด็กและกระตุ้นการเรียนรู้
- ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนมากขึ้น มีความรู้ที่เอาไปใช้ในชีวิตของตนเองได้โดยตรง
- ครูและผู้เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา (ผู้นำ ผู้ปกครอง ฯลฯ) มีความรู้เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ

3.6.6 สักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน

เครื่องชี้วัด คือ

- ชุมชนมีความสามารถเพิ่มขึ้นจากเดิมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- เกิดโครงสร้างของความร่วมมือแบบแนวราบเพิ่มขึ้น
- เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้นในชุมชน เพื่อลดการ

พึ่งพิงภายนอกให้ลดลง

- การบริโภคเปลี่ยนแปลงไป จาก เงินออม หินสิน การพนัน ยาเสพติด หรืออบายมุข การบริโภคอุปโภคทรัพยากรท้องถิ่น
- กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น ไม่ซ้ำอยู่ที่คนกลุ่มเดียว
- ความสัมพันธ์เชิงสังคมมากขึ้น จากกรณีขัดแย้งลดน้อยลง ความร่วมมือในกิจกรรมที่ไม่มีรายได้-ผลประโยชน์มีเพิ่มขึ้น
- การปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น จากกิจกรรมและการเข้าร่วมกิจกรรมของคนในชุมชน

นอกจากนี้ อมรวิรัช นาคทรพรพ¹⁵ หัวหน้าทีมประสานงานชุดโครงการวิจัยระบบการศึกษากับชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ยังกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ดังนี้

โรงเรียนและสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบที่หลอมรวมอยู่ในสภาพของความเป็นชุมชน ไม่ว่าจะเป็นแง่ “สถานะพื้นฐาน” ของชุมชนก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งในคำอธิบายสถานะพื้นฐานของชุมชนนั้น หรือในแง่ “กระบวนการชุมชน” ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กับกระบวนการชุมชนรูปแบบต่าง ๆ และในแง่ “พลังชุมชน” ก็ย่อมมีโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถแสดงพลังเสริมพลังชุมชนในวิถีทางต่าง ๆ ที่เหมาะสม ดังนั้น ในการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจึงอาจวางกรอบการศึกษาได้ ดังนี้

1) **สถานะพื้นฐานของชุมชน** สถานะพื้นฐานของโรงเรียนในเชิงสัมพันธ์กับชุมชน ควรมีทั้งการศึกษาสถานะพื้นฐานของชุมชนด้านต่าง ๆ เช่นที่กล่าวไปแล้วควบคู่ไปกับการศึกษาสถานะพื้นฐานของโรงเรียนซึ่งจะเป็นเครื่องชี้ศักยภาพเบื้องต้นของโรงเรียนในการทำงานร่วมกับชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนนั้นอยู่ อาทิ

¹⁵ อมรวิรัช นาคทรพรพ. อ้างแล้ว, หน้า 22.

- วิสัยทัศน์และขีดความสามารถของบุคลากรของโรงเรียน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์เกี่ยวกับชุมชนและขีดความสามารถของบุคลากรในการทำงานร่วมกับชุมชน
- ภาวะผู้นำของโรงเรียน ขีดความสามารถของผู้บริหารในการริเริ่มและรักษาสัมพันธภาพที่ดีและการทำงานร่วมกับชุมชน
- ทรัพยากรของโรงเรียน สภาพทางกายภาพโดยทั่วไปและศักยภาพในการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชุมชน
- ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนในเชิงความสัมพันธ์กับชุมชน หลักฐานแสดงความสัมพันธ์ที่เคยมีระหว่างผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนกับชุมชน ฯลฯ

ทั้งนี้ สภาวะพื้นฐานของโรงเรียนเหล่านี้ ในบางเรื่องอาจมีความสัมพันธ์กับสภาวะพื้นฐานของชุมชนซึ่งควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์ด้วย เช่น การศึกษาวิเคราะห์ขีดความสามารถของบุคลากร และภาวะผู้นำของโรงเรียนในเชิงที่มีปฏิสัมพันธ์กับภาวะผู้นำของชุมชนหรือแหล่งผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน การศึกษาทรัพยากรของโรงเรียนในเชิงปฏิสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของชุมชน เป็นต้น

2) การศึกษากระบวนการชุมชนและกระบวนการโรงเรียน-ชุมชน บนฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะพื้นฐานของชุมชนและโรงเรียนนี้ สิ่งสำคัญต่อมาที่ควรศึกษา คือ “กระบวนการชุมชน” ดังที่กล่าวไปข้างต้น เช่น ลักษณะการทำงานและแก้ปัญหาด้วยกันในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ การศึกษากระบวนการชุมชนควรมีควบคู่ไปกับการศึกษา “กระบวนการโรงเรียน-ชุมชน” ซึ่งหมายถึงกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เน้นลักษณะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อาทิ

- การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับนักเรียน การนำผู้รู้ในชุมชนมาช่วยสอน การจัดทำสื่อการเรียนการสอน การวางหลักสูตรท้องถิ่น การรับบริจาคหรือระดมทรัพยากรจากท้องถิ่นมาสนับสนุนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

- การที่โรงเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแสวงหาของคนในชุมชน เช่น การพบปะกันตามสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชนโดยมีครูหรือผู้บริหารเข้าไปมีส่วนร่วม การที่ครูหรือผู้บริหารเข้าร่วมมีบทบาทในการประชุมชาวบ้านหรือการประชุมผู้นำท้องถิ่นที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการ เป็นต้น

– การมีกิจกรรมส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เช่น การจัดให้มีวันสำคัญของชุมชน วันแข่งกีฬา งานทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นต้น ฯลฯ

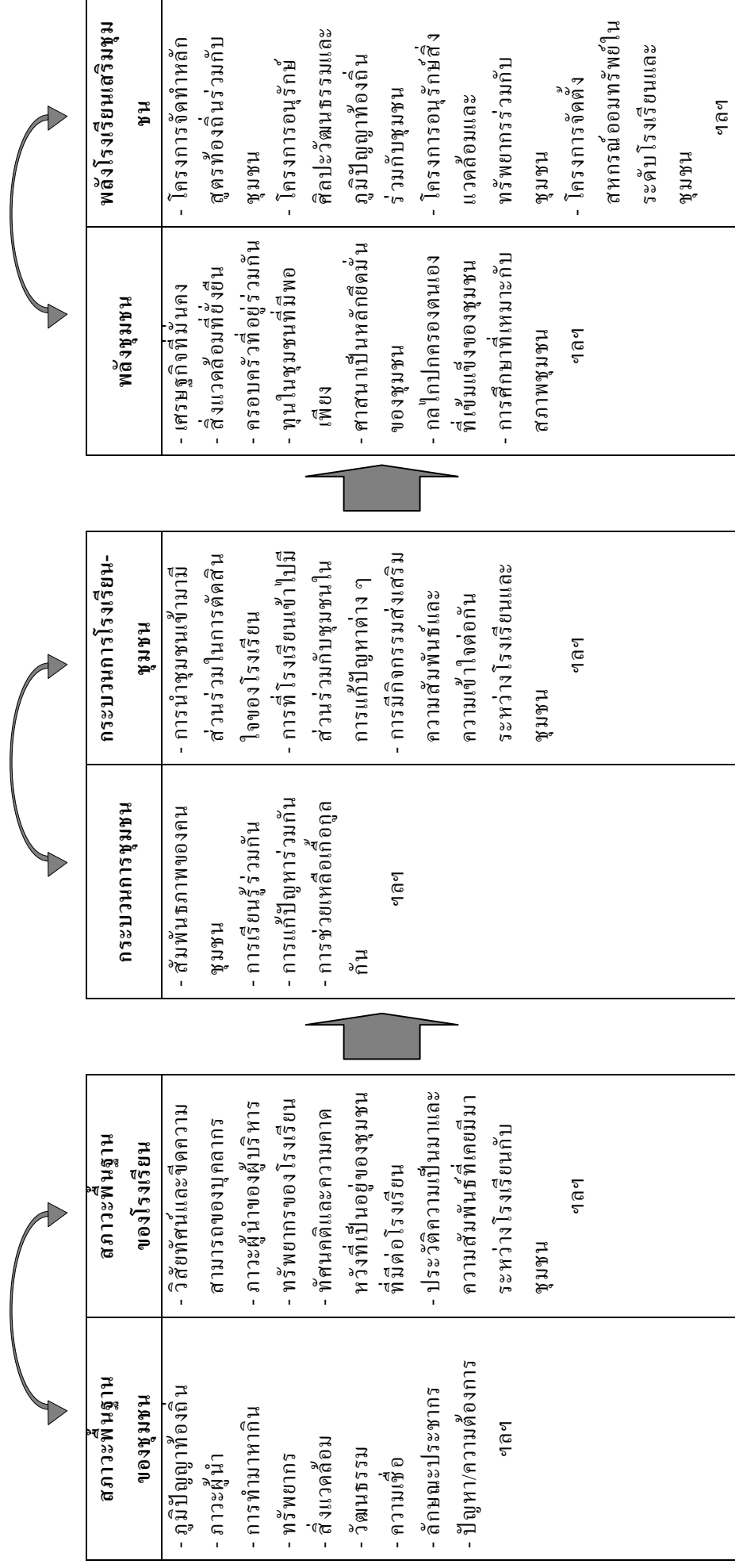
เช่นกัน ที่การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการโรงเรียน-ชุมชนนี้ควรศึกษาในลักษณะที่อาจมองถึงความสัมพันธ์กับกระบวนการชุมชนเองด้วย เช่น การศึกษากิจกรรมที่โรงเรียนนำชุมชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรมของโรงเรียน หรือการที่โรงเรียนเข้าไปร่วมทำกิจกรรมของชุมชนในเชิงที่อาจมีปฏิสัมพันธ์หรือผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้และแก้ปัญหาของคนในชุมชน เป็นต้น

3) **พลังโรงเรียนที่ช่วยเสริมพลังชุมชน** ท้ายที่สุดจากสถานะพื้นฐานและกระบวนการทำงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังที่กล่าวไป อาจนำไปสู่การแสดงผลของโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งของชุมชนในรูปลักษณะและกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและความต้องการของชุมชน การริเริ่มโครงการพัฒนาอาชีพเสริมของนักเรียนและผู้ปกครองร่วมกับชุมชน ที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งในเชิงเศรษฐกิจ การริเริ่มกลุ่มออมทรัพย์ในโรงเรียนที่สัมพันธ์กับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน การริเริ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรักษาความสะอาดร่วมกับชุมชน เป็นต้น

ทั้งนี้ ดังแสดงแนวคิดในการศึกษาบทบาทของโรงเรียนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนทั้งในแง่ “สถานะพื้นฐานของโรงเรียน” “กระบวนการโรงเรียน” และ “พลังโรงเรียนเสริมพลังชุมชน” ในแผนภูมิ

แผนภูมิแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ในการที่จะวิจัยและพัฒนารูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยอาศัยกลไกสำคัญ คือโรงเรียนในชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือที่จำเป็นที่จะต้องประเมินศักยภาพ สถานภาพของปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ไปพร้อม ๆ กับการประเมินปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน และองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วจึงจะสามารถสร้างหรือกำหนดกิจกรรมที่จะพัฒนาความร่วมมือหรือพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ โดยในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้น อาจเริ่มจากกิจกรรมที่เป็นไปได้ กิจกรรมที่โรงเรียนและชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน เช่น กิจกรรมที่ประโยชน์ลงสู่เด็กนักเรียน ซึ่งตัวของเด็กนักเรียนจะเป็นผลประโยชน์ร่วมของทั้งโรงเรียนและชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นการอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันในการพัฒนาคน หรือเตรียมคน (ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน) ให้พร้อมก่อนที่จะพัฒนาชุมชนและโรงเรียนให้เข้มแข็งต่อไป และนั่นหมายถึง โครงการวิจัยและพัฒนานี้จะได้รูปแบบและแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนโดยอาศัยโรงเรียนของชุมชนเป็นกลไกสำคัญนั่นเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

อนุสตินักพัฒนา

Go to the people.

เดินหน้าทาป/ลงชน

Live among the people.

ปะปนไปในวิถีชีวิต

Learn from the people.

ศึกษาเรียนรู้จากผู้คนที่หลากหลาย

Work with the people.

ทำงานร่วมกันไปกับชุมชน

Start with what the people have.

เริ่มต้นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

Build on what the people have.

สืบสานต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่

Teach by showing/Learn by doing.

สร้างกระบวนการเรียนรู้จากการลงมือทำจริง

Doing not a showcase but a pattern.

อย่าหนึ่งตายแค่งานโชว์ฝีมือ

หากดำเนินให้เกิดแบบแผนและวิถีชีวิตใหม่

Not odds and ends but a system.

ก้าวไปให้ถึงระบบสังคมที่มั่นคง

คัดลอกจาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม :

ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของ

ผ.ศ. ดร.อลิสรา ชูชาติ

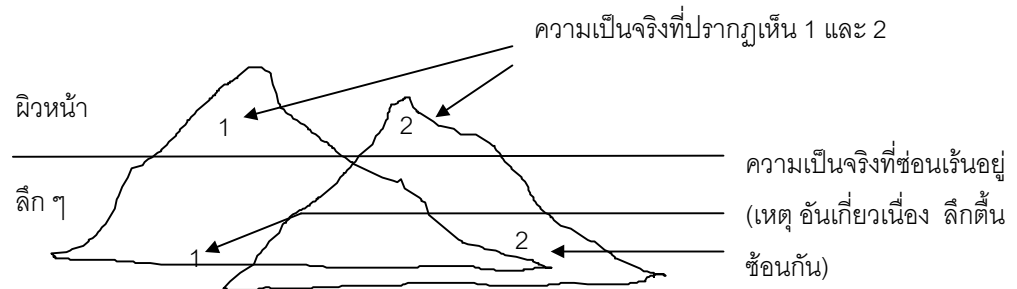

1. แนวทางการดำเนินการวิจัย (Research Design)

หากการวิจัยคือการสืบสวนและค้นหาความจริงโดยมีขั้นตอนและระบบที่สามารถตรวจสอบได้ และการวิจัยเกิดจากลักษณะสองด้านที่จะต้องเดินควบคู่กันไป คือ การใช้เหตุผลและข้อเท็จจริงเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปของการวิจัยแล้ว ลักษณะด้านหนึ่งของการวิจัยที่ต้องใช้เหตุผลซึ่งค่อนข้างจะคำนึงถึงวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ที่มักเน้นความเป็นปรนัย ความเป็นกลาง ความแม่นยำเชื่อถือได้ การใช้ตัวเลขตลอดจนการวิเคราะห์เชิงสถิติในการสืบค้นหรือค้นหาความจริง ก็จะไม่สู้เป็นปัญหาเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะความจริงแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะแน่นอนตายตัว มีเอกภาพ สามารถสังเกต สัมผัส วัดและประเมินได้ และแม้แต่ปรากฏการณ์ใดที่มีความเคลื่อนไหว วิธีการค้นหาความจริงแบบการใช้เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์นี้ ก็สามารถสมมติหรือจำลองปรากฏการณ์นั้น ๆ ให้หยุดนิ่ง หรือสร้างเงื่อนไขบางประการสำหรับที่จะศึกษาได้

แต่สำหรับอีกด้านหนึ่งของการวิจัยที่ควรพิจารณาและดำเนินการควบคู่หรือประกอบกันไปก็คือข้อเท็จจริงซึ่งดูเหมือนจะยังเป็นประเด็นที่เป็นปัญหานั้นคือข้อเท็จจริงหรือความเป็นจริงทางสังคม อาจแตกต่างไปจากธรรมชาติและลักษณะของความเป็นจริงตามแบบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกล่าวคือ **ความเป็นจริงทางสังคมจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษา (นักวิจัย) ความเป็นจริงนั้นกับความเป็นจริงที่ถูกศึกษา** ทั้งนี้เพราะความรู้ที่เกิดมาจากการปะทะสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งนี้ ผู้ศึกษาความเป็นจริงทางสังคม ย่อมมีอิทธิพลต่อและได้รับอิทธิพลจากสิ่งศึกษา อย่างที่ผู้ศึกษาไม่อาจแยกตัวเองออกจากสิ่งที่ถูกศึกษาได้อย่างเด็ดขาด และคงไม่สามารถวางตัวเป็นกลางอยู่ได้ และหากผู้ศึกษาต้องการที่จะเข้าใจถึงธรรมชาติของความเป็นจริงนั้นให้ลึกลงไปอีก ก็จำเป็นต้องศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสิ่งนั้น รวมทั้งสภาพรวมหรือองค์รวมทั้งหมด (Holistic) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหวหรือเป็นพลวัต (Dynamic) และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

อีกประการหนึ่งก็คือ ความเป็นจริงทางสังคมที่มีอยู่สองลักษณะคือ **ความเป็นจริงที่ปรากฏเห็น กับความเป็นจริงที่ซ่อนเร้นอยู่** ซึ่งผู้ศึกษาสามารถที่จะอธิบายถึงเหตุและผลของความเป็นจริงที่สังเกตเห็น ได้จากความเป็นจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ผิวหน้าของความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้

อีกทั้งเหตุผลที่เป็นเพราะว่า ความหมายของปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่ง ๆ ถูกกำหนดขึ้นและเข้าใจความหมายหรือรู้จักกันภายในกลุ่มคน ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น ปัญหาที่มักเผชิญหน้าหรือเป็นคำถามที่นักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ มักจะประสบหรือถูกถามอยู่เสมอ ๆ เกี่ยวกับการแสวงหาความเป็นจริง (ซึ่งโยงใยไปถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล) ก็คือ ความเป็นจริงที่เห็นหรืออธิบายนั้น เป็นความจริงของใคร เป็นความจริงในสายตาของผู้ที่ถูกศึกษา หรือในสายตาของผู้ศึกษา ซึ่งคงยอมรับได้ว่า ความเป็นจริงทางสังคมก็อาจจะถูกสร้างและกำหนดความหมายโดยคนในสังคมนั้น ๆ การแสวงหาความเป็นจริงและความหมายของมันจึงจะต้องอาศัยเกณฑ์หรือรหัสของคนในสังคมนั้นเป็นเครื่องตัดสินและช่วยอธิบาย นักวิจัยคงไม่เอาเกณฑ์หรือรหัสของตนเองซึ่งเป็นคนต่างสังคม ต่างวัฒนธรรม ต่างสิ่งแวดล้อม มาตัดสินหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ตนเองจะสืบสวนค้นหาความจริง¹⁶ และด้วยเหตุผลที่โครงการวิจัยฯ นี้เป็นโครงการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ ที่มุ่งในการค้นหาความเป็นจริงทางสังคมของชุมชนหนึ่ง ๆ เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ ให้เข้มแข็งขึ้น บนพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเอง บนภูมิปัญญาที่สั่งสมสอดคล้อง บนศักยภาพและความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนนั้น ๆ โครงการวิจัยฯ จึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินการวิจัยใน 3 ลักษณะคือ

1. ใช้การวิจัยเป็นทีมแบบเครือข่าย ระหว่างทีมนักวิจัยภายนอก กับทีมนักวิจัยชาวบ้าน และระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง
2. ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ แนวมานุษยวิทยา ที่ผสมผสานกับสหวิทยาการอื่น
3. ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ การวิจัยและการพัฒนาจะดำเนินควบคู่กันไป

¹⁶ ดร.ชยันต์ วรรธนภูติ, “เพื่อความเข้าใจบางประการเกี่ยวกับการวิจัยสังคมศาสตร์”

รวมบทความว่าวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, หน้า 2-4.

2. วิธีการเก็บรวบรวม วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

2.1 บทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในการร่วมทำวิจัย (อาจารย์จากสถาบันราชภัฏ / ครูในท้องถิ่น/คนในชุมชน) โครงการวิจัยนี้เป็นโครงการวิจัยที่มีลักษณะเป็นการวิจัยเป็นทีมแบบมีส่วนร่วมซึ่งได้แบ่งทีมนักวิจัยออกเป็น 2 ประเภท แต่ทำงานประสานสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกันโดยตลอด ดังนี้

2.1.1 ทีมนักวิจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วยอาจารย์จากสถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาจากภายนอกที่เชิญเข้าร่วม จะเป็นทีมที่มีบทบาทในด้านต่อไปนี้ คือ

1) การประสานงาน การสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตรงกันระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านกับทีมนักวิจัยภายนอกและระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และกับ สกว.

2) การร่างกรอบความคิดของการดำเนินงานเบื้องต้น และแผนงาน/กิจกรรมในเบื้องต้นโดยจะปรับเปลี่ยนเมื่อได้ทำงานร่วมกับทีมนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่แล้ว

3) การพัฒนาทีมนักวิจัยและเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้านและระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านด้วยกันเอง ในเรื่อง เครื่องมือและเทคนิควิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์

4) การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกมิติของพื้นที่ ซึ่งกระจายอยู่ตามรายงาน เอกสารต่าง ๆ ทั้งของหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในพื้นที่เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับทีมนักวิจัยชาวบ้านในการที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและเป็นข้อมูลตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลปฐมภูมิของทีมนักวิจัยชาวบ้าน

5) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูลปฐมภูมิของทีมนักวิจัยชาวบ้านโดยเทคนิคการสุ่มเช็ก

6) การจัดประชุมปฏิบัติการในลักษณะ Work Shop ระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม การประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่วมประชุมปฏิบัติการ

7) การอำนวยความสะดวกและการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้าน และระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม

2.1.2 **ทีมนักวิจัยชาวบ้าน** ซึ่งประกอบด้วยครูในโรงเรียนหรือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชุมชน ที่จะศึกษา 1 คน คนในชุมชน 1 คน และนักพัฒนาหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาในชุมชนอีก 1 คน รวมเป็น 3 คน ต่อ 1 ชุมชน หรือ 1 หมู่บ้าน และจะมีทีมนักวิจัยชาวบ้านทั้งหมด 6 ทีม (รวม 18 คน) โดยแต่ละทีมจะมีบทบาทในด้านต่อไปนี้

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน และข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน (ตามตัวแปรที่จะทำการศึกษา)
- 2) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประชาพิจารณาข้อมูลปฐมภูมิ
- 3) การร่วมประชุมปฏิบัติการในการกำหนดแผนการดำเนินงาน กิจกรรมร่วมกับทีมนักวิจัยภายนอก
- 4) การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น นักวิจัยแต่ละคนเก็บข้อมูลที่พาดพิงหรือข้ามข้อมูลของนักวิจัยคนอื่น
- 5) การร่วมกำหนดกิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนใน Phase 2

2.2 **แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย แหล่งข้อมูล** แบ่งตามลักษณะของข้อมูลเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

2.2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่

- 1) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวของครู อาจารย์ นักเรียน ผู้ปกครอง (ชาวบ้าน) และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของโรงเรียนและชุมชน และข้อมูลอีกส่วนหนึ่งจะอยู่ในรายงานและเอกสารต่าง ๆ
- 2) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน แหล่งข้อมูลในด้านนี้ก็จะเช่นเดียวกับแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน กล่าวคือ ข้อมูลส่วนใหญ่จะอยู่ที่ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน Key person ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับการสำรวจ และการแบ่งองค์ประกอบภายในชุมชน ว่ากลุ่มต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุมชนนั้นมีกลุ่มอะไรบ้าง และข้อมูลอีกส่วนหนึ่งจะอยู่ในรายงาน เอกสารต่าง ๆ ทั้งของหน่วยงานราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ๆ

3) แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อชุมชนและโรงเรียน ได้แก่ ปัจจัยทางด้านกลไกตลาดและอำนาจธุรกิจ อิทธิพลของสื่อมวลชน ปัจจัยดึงดูดและผลักดันคนออก/กลับสู่ชุมชน เป็นต้น

2.2.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

1) เอกสารรายงานหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับโรงเรียน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่จะทำการศึกษา

2) เอกสารรายงานหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องับชุมชนที่จะทำการศึกษา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรต่าง ๆ ที่จะทำการศึกษา

3) หนังสือกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ.2540 และเอกสาร รายงาน หนังสือทางราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนโยบายรัฐ การปฏิบัติงานของหน่วยราชการต่าง ๆ ในพื้นที่

ซึ่งเอกสาร รายงานหนังสือต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งในข้อ 2.1 และ 2.2 อาจกระจายอยู่ตามหน่วยงานราชการหรือองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับข้อมูลปฐมภูมินั้นนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) ที่ผ่านการอบรม (Training) แล้ว จะเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาภายนอก) คอยเป็นที่ปรึกษา ซึ่งเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้เกิดขึ้นเพราะทีมนักวิจัยภายนอกมีความเชื่อว่าคนในพื้นที่ซึ่งเป็นคนในวัฒนธรรมชุมชนนั้น ๆ ที่ผ่านการอบรมเทคนิควิธีการแล้ว จะเก็บข้อมูลได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนมากกว่าบุคคลภายนอก เป็นลักษณะเจ้าของข้อมูลมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลที่เป็นเรื่องราวของตนเอง ซึ่งนอกจากที่น่าจะตรงตามสภาพความเป็นจริงแล้ว ยังได้รับผลคือความตระหนักถึงตนเอง และเรื่องราวของตนเองตั้งแต่ต้น ประกอบกับปัญหา อุปสรรคของนักวิจัยภายนอก (โดยเฉพาะนักวิจัยแบบฉาบฉวย) ที่มักจะออกไปเก็บข้อมูลแบบโฉบ ๆ ที่มักจะเก็บข้อมูลตามบ้านที่ใกล้ถนน หรือเก็บเฉพาะภายในตัวหมู่บ้าน มักพบปะพูดคุยกับเฉพาะกลุ่มผู้นำ คนรวย คนมีการศึกษา (เพราะคิดว่าสื่อสารความหมายกันรู้เรื่อง) มักจะออกไปเก็บข้อมูลเฉพาะในช่วงเวลาที่ตนเองสะดวก เช่นมักไปในฤดูกาลที่ฝนไม่ตก อากาศเย็นสบายมากกว่าช่วงที่เป็นฤดูฝนหรืออากาศร้อน คำตอบที่ได้ก็จะถือว่าเป็นข้อมูลนั้น จึงไม่ครบถ้วนตามวงจรชีวิตของชุมชน

และการที่บุคคลตอบคำถามในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น ในขณะที่ทำงานกับในขณะที่ว่าง ในขณะที่ร้อนหรือหิว ผลของคำตอบที่ได้ย่อมแตกต่างกัน

ในประการต่อมาฐานความเชื่อในเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนักวิจัยชาวบ้านซึ่งไม่ใช่แบบสอบถามที่ค่อนข้างจะแข็ง แม้จะเป็นข้อคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ก็ตาม แต่จะเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านนำมาคุยมากกว่า ซึ่งจะมีความยืดหยุ่น สบาย เป็นธรรมชาติ ไม่เร่งรีบ หรือรวบรัด โดยทีมนักวิจัยชาวบ้านจะทำหน้าที่เพียงแค่เข้าไปหากลุ่มคนที่ต้องการเก็บข้อมูล สร้างความสัมพันธ์ กระตุ้นด้วยคำถาม และคอยสังเกต จับประเด็น โดยปล่อยอิสระให้กลุ่มมีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูล ตรวจสอบและลงมติข้อมูล และทีมนักวิจัยชาวบ้านจดบันทึกมาเท่านั้น ซึ่งเมื่อทีมนักวิจัยชาวบ้านเก็บข้อมูลในลักษณะเช่นนี้ครบทุกกลุ่มที่เป็นองค์ประกอบของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวัย กลุ่มเครือญาติ (กลุ่มผี) กลุ่มอาชีพ กลุ่มสนใจ แล้ว ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะต้องนำข้อมูลเหล่านี้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้กับทีมนักวิจัยชาวบ้านในพื้นที่อื่นและกับทีมนักวิจัยภายนอกด้วย เพื่อตรวจสอบหาช่องโหว่ที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านอาจละเลยหรือมองข้ามไป แล้วจึงนำแนวทางที่ได้จากการแลกเปลี่ยนไปเก็บข้อมูลใหม่ เก็บเพิ่ม หรือเก็บซ้ำ เป็นรอบที่ 2 และจัดประชุมพิจารณาข้อมูลก่อนที่จะสรุปผล (ซึ่งจะได้กล่าวอีกครั้งในหัวข้อการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล)

ในส่วนของคุณข้อมูลทุกขุม เกี่ยวกับประเด็นตัวแปรต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้องการจะเป็นบทบาท ภาระหน้าที่ของทีมนักวิจัยภายนอกในการรวบรวมโดยติดต่อกับหน่วยงานราชการ หรือ NGO ต่าง ๆ ในพื้นที่

2.3 แนวทางในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล

จากเทคนิควิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ทีมนักวิจัยภายนอก (อาจารย์สถาบันราชภัฏ นักวิชาการ และนักพัฒนาภายนอก) ได้ทีมชาวบ้านในพื้นที่มาเป็นทีมวิจัยร่วม ที่ยินดีจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพัฒนาร่วมกัน ตั้งแต่เริ่มต้น ...ซึ่งทำให้ปัญหาอุปสรรคในเรื่องคนนอกคนใน หมดไป หรือบรรเทา เบาบาง คำถามอาจอยู่ที่ว่าข้อมูลที่ได้จากทีมนักวิจัยชาวบ้านมีความน่าเชื่อถือหรือมีคุณภาพมากน้อยแค่ไหน ปัญหาหรือคำถามนี้ขจัดปิดเป่าหรืออธิบายได้ด้วยว่า

- 1) เราเชื่อมั่นในตัวชาวบ้านมากน้อยแค่ไหน

2) เราเชื่อว่า การวิจัยเป็นเรื่องเฉพาะของนักวิจัยที่ต้องใช้ค่าสถิติหรือระเบียบวิธีวิจัยอย่างเดียวหรือไม่ หรือเชื่อว่าในชีวิตของการดำรงอยู่ของมนุษย์เราที่สนใจใฝ่รู้ค้นหาคำตอบ คำอธิบายในการดำรงชีวิต ก็เป็นการทำวิจัยอยู่แล้ว หรือไม่

3) โอกาสและความพยายามของทีมนักวิจัยภายนอกและทีมนักวิจัยชาวบ้านที่ได้พบปะ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และพัฒนารอบความคิดร่วมกัน โดยที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านไม่ได้ถูกรอบงำมีมากนักแค่ไหน

และที่สำคัญประการที่ 4) คือ ทีมนักวิจัยภายนอก พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนตัวเองจากประสบการณ์แห่งความล้มเหลวที่ผ่านมาทั้งจากการวิจัยและการพัฒนาในแนวเก่า พร้อมทั้งจะเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้กำหนดอะไรต่อมิอะไร จากการเป็นพระเอกมาเป็นพี่เลี้ยง มาเป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยให้ชาวบ้านแสดงเป็นพระเอก แทนเราหรือไม่

ซึ่งหากอย่างน้อย เราตอบคำถามทั้ง 4 ข้อนี้ได้ชัดเจน การเริ่มต้นก่อตัวขึ้นของทีมนักวิจัยชาวบ้านที่จะทำการวิจัยด้วยตนเอง พัฒนาบ้านของเขาเอง ชุมชนของเขาเอง เขาย่อมรู้สึกดีในความเป็นเจ้าของข้อมูล ในการที่จะแก้หรือพัฒนาตนเอง ชุมชนของตนเอง เขาจะปล่อยให้ข้อมูลที่ได้ผิดพลาดเพื่อกำหนดให้โครงการพัฒนาผิดพลาด ย่อมสูญเสียเปล่า สิ้นเปลือง เสียเวลา แน่นนอน ฉะนั้นความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล ส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่า เราได้ใครมาเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้าน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูล ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลชาวบ้านเป็นกลุ่ม ในหลายเทคนิคตามที่แต่ละทีมคิดค้น ข้อมูลที่ได้จากหลายกลุ่มและหลายเทคนิคจึงถูกตรวจสอบกันเองอยู่แล้ว และทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) ยังต้องนำข้อมูลที่ได้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ เพื่อหาจุดโหว่ กับทีมนักวิจัยชาวบ้านทีมอื่น (พื้นที่อื่น) และกับทีมนักวิจัยภายนอกอีกด้วย แล้วจึงกลับไปเก็บข้อมูลซ้ำ หรือเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง และที่สำคัญคือ ก่อนที่ทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม (แต่ละพื้นที่) จะสรุปข้อมูลเพื่อกำหนดความเป็นไปได้ของโครงการพัฒนาปัจจัย/เงื่อนไขที่จะเอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทีมนักวิจัยชาวบ้านจะต้องจัดประชาพิจารณ์ข้อมูลให้เป็นข้อมูลสาธารณะที่ชุมชนยอมรับอีกด้วย อีกทั้งทีมนักวิจัยภายนอกที่คอยเป็นพี่เลี้ยง ลงพื้นที่สุ่มเช็ค จัดให้เกิดการประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านแต่ละทีม ข้อมูลที่ได้จึงน่าจะมีมีความน่าเชื่อถือและมีคุณภาพเพียงพอที่จะดำเนินงานใน Phase 2 ต่อไป

3. ขั้นตอนการดำเนินงาน/กิจกรรม

Phase 1

1. ประสานงานกับชุมชน/พื้นที่ที่จะศึกษา
2. ค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน
3. เสวนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจตรงกันระหว่างทีมนักวิจัยภายนอกกับทีมนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละพื้นที่
4. ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชน
5. ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทีมนักวิจัยทั้งหมด เกี่ยวกับเทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
6. เก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 1 ในแต่ละพื้นที่
7. ประชุมเชิงปฏิบัติทีมนักวิจัยทั้งหมด ในการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงแก้ไขปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ ภายใต้กรอบปัจจัย เงื่อนไขภายนอกชุมชน
8. เก็บรวบรวมข้อมูลครั้งที่ 2 ในแต่ละพื้นที่
9. ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข องค์ประกอบต่าง ๆ ภายนอกชุมชนเพิ่มเติม
10. จัดประชาพิจารณ์ข้อมูลในแต่ละพื้นที่
11. ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล
12. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop 3) ประเมินสภาพการณ์และความเป็นไปได้เกี่ยวกับโครงการพัฒนาใน Phase 2
13. จัดทำรายงานเสนอต่อ สกว.

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ไอ้เจ้าหนุมานแท้ใจจ๋อ
หรือเงือนรังร้อนรุ่มดังอุโมงไฟ
มากมายหนุมานพเนจร
ที่ท้าวถนบนทางทั่ว เจาไม้นิ่ง

ทอมแอ่เจ้าตออุ้มกม
หนุมานไอ้แรงขอมแท้จดาบ

คำนี้พเนจรไปไหนไหน
ยากไร้เกินหนอนตออยู่กับรัง
นับไม่หมดหนวดไฟได้ความท้อ
ร่างคนทุกข์เข็ญดังจิ้งจอกทราย

ไปรชดอภิมหิตไฉน
กลางฝันร้าย...ไฉนภาวิวัจน์...การพัฒนา

อันธวั รุ่งแสง : ผู้ประพันธ์

คัดลอกจาก "เพลงหนุมาน"

เครือข่ายสวัสดิการแม่ฮ่องสอนไทยในภาวะวิกฤติ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการประชาสัมพันธ์ข้อมูลและการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยชาวบ้านกับทีมนักวิจัยภายนอก ได้ผลการศึกษาของแต่ละชุมชน ดังนี้

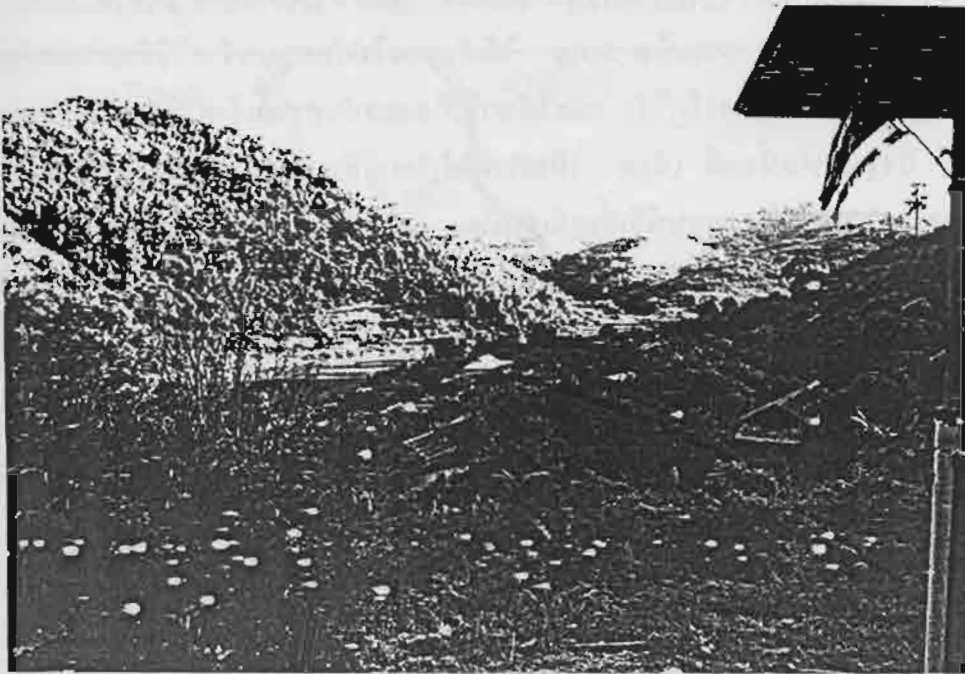
ชุมชนบ้านวัดจันทร์ หมู่ 3 ตำบลบ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชน/โรงเรียน

1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านวัดจันทร์ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ สำหรับประวัติของบ้านวัดจันทร์นั้น พ่อน้อยสีซึ่งเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้านและเป็นผู้นำประกอบพิธีของชาวบ้าน ได้เล่าให้ฟังว่า เดิมนั้น พ่อของพ่อน้อยสี ชื่อ นายคลอบ ได้ย้ายมาจากบ้านแม่สะมาด จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นเขตชายแดนติดกับพม่า โดยครั้งแรกมาด้วยกัน 6 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นพี่น้องกันทั้งหมด แต่ปัจจุบันได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หลังเขาเป็นชุมชน ห่างจากบ้านวัดจันทร์ประมาณ 2 กม. อยู่มา ๆ ก็มีผู้อพยพมาอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากขึ้นจึงได้ย้ายไปมาจนกระทั่งอยู่ในบริเวณนี้ เดิมนั้นบ้านเด่นและบ้านวัดจันทร์เป็นบ้านเดียวกันเป็นเครือญาติพี่น้องกัน แต่ได้เกิดโรคระบาดขึ้นทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมากจึงได้แยกกันไปตั้งอีกบ้านหนึ่งซึ่งปัจจุบันคือ บ้านเด่น ส่วนบ้านวัดจันทร์นั้น เมื่อเข้ามาอยู่ในปัจจุบัน ครั้งแรกยังคงเป็นป่ามีผีป่าอยู่มาก อยู่ต่อมาจึงได้นิมนต์พระพม่าชื่อว่า หลวงพ่ออุตตม มาเป็นผู้ตั้งวัดและก่อสร้างเจดีย์ขึ้นตามที่มีหลักฐานเป็นระฆังและมีจารึกบอกปีที่สร้างพระเจดีย์ พ่อน้อยสีได้บอกว่า ก่อนมาตั้งวัดนั้น เดิมก็มีวัดเก่าแก่ มีคินจี มีพระอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่ทราบว่ามีมาสร้างมาตั้งแต่เมื่อใด บริเวณรอบ ๆ บ้านวัดจันทร์ในปัจจุบันนั้น เคยมีวัดร้างอยู่หลายวัด เมื่อหลวงพ่ออุตตมได้มาสร้างวัด สร้างพระเจดีย์ ห่อระฆัง เมื่อสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่แล้วจึงได้สร้างพระเจดีย์องค์เล็ก 2 องค์

สาเหตุของชื่อวัดจันทร์นั้น พ่อน้อยสีบอกว่า พระอุตตม รูปนี้ท่านสามารถอ่านตัวหนังสือขอมได้ บริเวณวัดเก่าแก่นั้นมีแผ่นหินสลักตัวหนังสือขอมไว้ เมื่อหลวงพ่ออุตตมอ่านแล้วจึงบอกว่าบ้านนี้เดิมชื่อว่า บ้านวัดจันทร์ ถ้ามองถึงแผ่นหินนั้นได้ใจความว่า ได้สูญหายไปตั้งแต่ครั้งใดก็ไม่ทราบได้ ถ้ามองพ่อน้อยสีว่าเคยมีคนเล่าให้ฟังว่า ที่ชื่อบ้านวัดจันทร์นั้นเพราะมีพระชื่อว่า จันทร์ มาอยู่ใช่หรือไม่ พ่อน้อยสีบอกว่า ไม่ใช่ ที่จริงแล้วพระพม่าเขาเรียกว่าอาจารย์ฯ เมื่อเรียกพระว่าอาจารย์ คนรุ่นหลัง ๆ ต่อมาก็คงเข้าใจผิดว่า พระนั้นชื่อว่าจันทร์ จึงเรียกว่าบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด

ต่อมาครูบาศรีวิชัยได้จาริกขึ้นมาที่บ้านนี้ ขณะนั้นพ่อน้อยสี อายุได้ 12 ปี พ่อน้อยสีและเพื่อนอีก 4 คน รวมเป็น 5 คน ได้เดินทางไปกับครูบาเจ้าศรีวิชัย(ก่อนกลับครูบาเจ้าศรีวิชัยได้หล่อแผ่นทองจารึกไว้) และได้บวชสามเณรกับครูบาเจ้าศรีวิชัยที่วัดสวนดอก

ปัจจุบันพ่อน้อยสี (น้อย เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่บวชสามเณรแล้วลาสิกขา) เป็นผู้ นำในการกำหนดวันประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง กำหนดวันมัดมือตามประเพณีหรือการเลี้ยงผีต่าง ๆ ในการเป็นผู้นำในการเลี้ยงตามประเพณีหรืองานศพนั้น จะต้องเป็นคนในตระกูลเดียวกับพ่อน้อยสีเท่านั้น ปัจจุบันมีผู้ประกอบพิธีได้เพียง 3 คนเท่านั้น มีพ่อน้อยสี ตามือจี (เหลนพ่อน้อยสี) และโฮเล (หลาน) ซึ่ง 2 คนหลังนี้ถือว่าเป็นผู้ช่วยของพ่อน้อยสี

1.2 สภาพการณ์ทั่วไปของชุมชน

1) ด้านกายภาพ ชุมชนวัดจันทร์เป็นชุมชนขนาดใหญ่ แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเด่น บ้านวัดจันทร์ และบ้านห้วยอ้อ หอ่อมบ้านที่ใหญ่ที่สุดคือบ้านวัดจันทร์ ภาพการตั้งหมู่บ้านเป็นแบบกระจุกตัวรวมกันอยู่ และมีศูนย์กลางของหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้พบปะ ปฏิสัมพันธ์กัน เป็นแหล่งเรียนรู้และรับรู้เรื่องราวข่าวสาร

- บ้านเด่น ศูนย์กลางชุมชนคือ บริเวณโบสถ์คริสต์ เป็นบริเวณที่ชาวบ้านมาชุมนุมกันเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาในวันอาทิตย์ มีศาลาพักร้อน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และมีลานดินกว้างอยู่ตรงกลาง นับเป็นบริเวณที่มีทำเลดี สำหรับชุมชนบนพื้นที่คดขยี้ซึ่งไม่ค่อยมีที่ว่างที่กว้าง ๆ อย่างนี้ และมีวัดศาสนาพุทธเล็ก ๆ 1 แห่ง ส่วนบ้านเรือนก็จะอยู่รอบ ๆ และมีถนนขอบเชื่อมต่อ มีถนนสายหลักไปสู่ชุมชนที่ 2 คือชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน มีวัดจันทร์อยู่ใจกลางหมู่บ้าน และเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นที่ตั้งของธนาคารข้าว ศาลาเอนกประสงค์ กลุ่มทอผ้า(สิลปาชีพ) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หอกระชายข้าว ชาวบ้านหอ่อมบ้านนี้เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่รอบ ๆ ศูนย์กลางของชุมชน ด้านหน้าวัดจะมีโรงเรียนขยายโอกาส 1 แห่ง หอ่อมที่ 3 บ้านห้วยอ้อจะอยู่ห่างจากหอ่อมบ้านที่ 2 ไปตามถนนสายหลัก สายแม่แจ่ม-วัดจันทร์-อ.ปาย เป็นที่ราบสูง ท้องที่เป็นที่ลุ่ม มีหน่วยงานของรัฐบาลปฏิบัติกรอยู่ คือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ อ.อ.ป. เป็นศูนย์กลางที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตร และอื่น ๆ บ้านห้วยอ้อนี้มีจำนวนครัวเรือนน้อยที่สุด คือประมาณ 20 ครัวเรือนเท่านั้น จึงมาใช้วัดและโรงเรียนในหอ่อมบ้านวัดจันทร์ ภูมิอากาศเหมือนพื้นที่บนคดขยี้ทั่วๆ ไป คือค่อนข้างหนาวเย็นในฤดูหนาว ซึ่งสามารถปลูกพืชผักเมืองหนาวได้ผล เช่น อโวคาโด ผักต่าง ๆ สำหรับแปลงที่คิด

ทำกินก็จะอยู่ตามไหล่เขาบ้าง ที่ระยะใกล้ ๆ บริเวณที่อยู่อาศัยบ้าง ห่างออกไปตามเส้นทางคมนาคมซึ่งเป็นป่าไม้เบญจพรรณ

2) ด้านประชากร ชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ

มีจำนวนครัวเรือน 555 ครัวเรือน ประชากรในหมู่บ้าน 2 901 คน เป็นชาย 1,537 คน หญิง 1,364 คน ประชากรในหมู่บ้านร้อยละ 90 เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงนับถือศาสนาพุทธและมี ร้อยละ 80 และนับถือศาสนาคริสต์ร้อยละ 20 และประชากรร้อยละ 85 ไม่ได้เรียนหนังสือ

3) ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านวัดจันทร์มีอาชีพหลักคือการเกษตร คือ ปลูกข้าว ไร่กินและทำไร่ถั่วเหลือง มีหน่วยงานของรัฐ คือ โครงการหลวงเข้ามาปฏิบัติงานส่งเสริมการปลูกผักเมืองหนาวหลายอย่าง ข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในท้องที่ (ป่าไม้, พัฒนาการ) กล่าวว่า ชาวบ้านมีปัญหาด้านการจำหน่าย คือ ลงทุนลงแรงสูง ผลผลิตดี แต่มีรายได้น้อยเนื่องจากขาดตลาดที่จะรองรับผลผลิต ประกอบกับราคาพืชผลไม่ค่อยดี ชาวบ้านจึงมีความรู้สึกในด้านลบต่อโครงการหลวง

แหล่งเงินทุนของชุมชน

- ในชุมชนมีกองทุนซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนในชุมชนที่เกิดจากการออมร่วมกันของกลุ่มสตรี คือกลุ่มออมทรัพย์
- สำหรับแหล่งเงินกู้ คือ อคิตกำนัน

ธนาคารข้าว ซึ่งจัดตั้งโดยพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่ไม่มีข้าวกินของชุมชน ปัจจุบันมีข้าวอยู่ 300 ถัง และได้จัดตั้งเครือข่ายกระจายไปให้ห่ออบบ้านเด่นแล้ว ทุกปีจะประชุมเพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีข้าวไปบริโภคให้หมดก่อนข้าวใหม่จะผลิตได้

4) สภาพด้านการเมืองการปกครอง ด้วยชนบประเพณีของกะเหรี่ยงจะเชื่อดิอศรัทธาผู้นำ ผู้อาวุโสอยู่แล้ว ดังนั้นการยอมรับผู้นำที่เป็นทางการจึงเป็นที่ปรากฏให้บุคคลภายนอกได้เห็น ดูเหมือนจะไม่มีข้อขัดแย้งหรือต่อต้านที่ชัดเจน ได้มีโอกาสสังเกตการณ์การประชุม ซึ่งมีภาพที่น่าสนใจอยู่หลาย ๆ มุม เช่น การนั่ง เวที การประชุมของชาวบ้านวัดจันทร์ กลุ่มห่ออบบ้านวัดจันทร์ มีผู้นำเป็นประธานในการประชุม คือ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภา อบต. จะนั่งหน้าเวที ด้านข้างจะเป็นผู้อาวุโส ชาวบ้านที่กล้าแสดงออกก็จะ

นั่งประจันหน้ากับผู้นำในการประชุม ซึ่งเป็นผู้ชายและหญิงในวัยหนุ่มสาว กลุ่มเยาวชนก็จะนั่งอยู่รวมกัน ส่วนผู้ที่มาฟังเพื่อรับรู้เรื่องราวอย่างเดี๋ยวก็นั่งอยู่ด้านนอกหันหลังพิงผนัง และหันหลังให้ผู้ทำการประชุมอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นหญิงวัยกลางคน บรรยายภาศในการประชุมไม่เกรงเกรียง มีการซักถาม ได้ตอบ เป็นประชาธิปไตย ประธานมีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทราบจากการบอกเล่าของชาวบ้านว่า วันนี้เยาวชนเขาจะตั้งกระทู้ถามกรรมการ เรื่อง โครงการปลูกป่า

สำหรับการปกครอง ตัวผู้ใหญ่บ้านมีบ้านอยู่ที่บ้านเด่น และที่บ้านวัดจันทร์มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือ นายวินัย และมีนายถาวร ซึ่งเป็นน้องกำนันประสิทธิ์ ซึ่งเป็นอดีตกำนันที่ลาออกจากตำแหน่ง และเป็นผู้ที่น่าสนใจ เพราะชาวบ้านบางส่วนมีมุมมองในด้านลบต่อ 2 พี่น้องนี้ จากคำบอกเล่าของ พระสงฆ์ ที่ว่า “ชาวบ้านไม่ค่อยชอบกำนันประสิทธิ์ เพราะเห็นว่าเป็นคนที่มีฐานะดีแต่ไม่เสียสละ หรือแบ่งปันให้ชาวบ้าน” กำนันประสิทธิ์มีอาชีพรับเหมาและค้าขาย มีร้านขายของอยู่ที่หน้าวัด มีที่ดินทำกินมาก สานหูกที่ลาออกเพราะทำธุรกิจ ไม่มีเวลาที่จะทำหน้าที่กำนัน และเกรงว่าชาวบ้านจะว่าตาเมีผลประโยชน์จากตำแหน่ง จึงลาออกแล้วไปนิมนต์ พระวิเชียร ผู้เป็นเพื่อนซึ่งกำลังบวชและเรียนอยู่ที่วัดศรีโสดา ให้สึกและมาลงสมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนตน และได้เป็นกำนันในที่สุด กำนันวิเชียรผู้นี้ตั้งใจทำงานอุทิศตนให้แก่ส่วนรวม กล่าวคืออยู่กับความไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะการทำลายป่า ขาดเสียดิน จนเป็นที่รู้จักกันทั่วทั้ง อ.แม่แจ่ม และหน่วยงานต่าง ๆ ต่อมาได้ถูกยิงเสียชีวิตที่หน้าบ้านของตน จึงต้องมีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านขึ้นใหม่ ทางราชการก็ขอร้องให้กำนันประสิทธิ์ลงสมัครอีกครั้ง มีคู่แข่ง 1 คน ผลปรากฏว่า กำนันประสิทธิ์มีคะแนนเสียงน้อยกว่า จึงไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านตามที่ราชการต้องการ ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านคนปัจจุบันจึงเปลี่ยนไปอยู่ที่กลุ่มหอย่อมบ้าน “บ้านเด่น” แทนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นหอย่อมบ้านขนาดใหญ่

และให้ผู้ช่วย คือ นายวินัยปกครองดูแลหอย่อมบ้านวัดจันทร์ ห้วยฮ้อ นอกจากบางโอกาสเท่านั้นจึงจะมาร่วมกิจกรรม ทำให้คนในหอย่อมบ้านวัดจันทร์ต้องให้ความสำคัญกับนายวินัย และนายถาวร (สมาชิก อบต.) ซึ่งมีคนบางกลุ่มไม่ค่อยชอบรับ แต่ไม่กล้าแสดงออกตามนิสัยของเผ่ากะเหรี่ยง (ข้อมูลนี้ได้จากพระ)

กลุ่มองค์กร/แกนนำของชุมชน

- ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ นายวินัย นายจรัส
- กลุ่มเยาวชน ประธานกลุ่มเรียน กศบป. อยู่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

กันเองเป็นแบบการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญเช่นเดียวกับโบสถ์คริสต์ ที่อยู่ในห้อมบ้านเด่น

ข. โรงเรียน เป็นโรงเรียนขยายโอกาสซึ่งพัฒนาการมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่เป็นโรงเรียนที่พระธรรมจาริกสร้างขึ้นและให้กรมประชาสงเคราะห์ จัดครูมาสอนและมอบให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานการประถมศึกษาบริหารจัดการ และเปิดเป็นโรงเรียนขยายโอกาสในปัจจุบัน ปัจจุบันยังไม่เป็นที่พึงพอใจจากผู้ปกครอง มีความขัดแย้งเล็กน้อยทางด้านศักยภาพในการเรียนการสอน และการจัดระเบียบในโรงเรียน แต่อย่างไรก็ดี เด็ก-เยาวชนในชุมชนก็ใช้บริการจากสถานศึกษาซึ่งมีอยู่แห่งเดียว

ค. การศึกษานอกระบบ ส่วนใหญ่จะอาศัยการเรียนโดยบรรยายแล้วเรียนโดยไปเรียนที่ตัวจังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดศรีโสดา จัดเจดีย์หลวง เมื่อศึกษาออกมาซึ่งเป็นผู้รู้ และแกนนำของหมู่บ้าน

จ. การฝึกอบรมอาชีพด้านต่าง ๆ

ฉ. เสี่ยงตามสายตั้งอยู่ที่วัด

ช. TV อยู่ที่วัด (ศาลาอเนกประสงค์ เปิดเป็นเวลา)

1.3 ประวัติความเป็นมาของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านวัดจันทร์ได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับโครงการพระธรรมจาริกของวัดศรีโสดา กล่าวคือ เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2516 เป็นหน่วยที่ 11 ของโครงการ โดยกรมประชาสงเคราะห์ได้ส่งนาย นนทชัย จันทมาเป็นครูคนแรก และในวันที่ 11 กรกฎาคม 2518 ได้โอนโรงเรียนให้ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดเชียงใหม่ นั้นหมายถึง โรงเรียนก่อตั้งขึ้นมาจากหน่วยราชการ คือ กรมประชาสงเคราะห์ และโอนไปสังกัดหน่วยราชการส่วนภูมิภาคในขณะนั้น คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และปัจจุบันนี้ก็โอนไปสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งจะเห็นว่า บทบาทของชุมชนในการก่อตั้งและพัฒนาการของโรงเรียนมีน้อยมาก อาจจะมีบ้างในช่วงหลัง ๆ ที่มีการสร้างอาคารโดยทุนจากภายนอกหมู่บ้าน และมีชาวบ้านมาช่วยเป็นแรงงาน ซึ่งเป็นปัญหาของระบบความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

1.4 สภาพการณ์ทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านจันทร์ ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ 50270 เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ในปีการศึกษา 2541 ได้เปิดถึงชั้น ม.2 โรงเรียนนี้มีชั้นอนุบาล

1-2 ชั้น ป.1-6 และชั้น ม.1-2 รวม 10 ห้อง แต่มีครูเพียง 9 คน ไปช่วยราชการ 1 คน คงเหลือครูที่ทำการสอนเพียง 8 คน โรงเรียนนี้ยังไม่มีอาจารย์ใหญ่ ขึ้นมารับหน้าที่หลังจากที่อาจารย์ใหญ่คนเก่าได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว มีเพียงผู้รักษาการแทนอาจารย์ใหญ่ทำหน้าที่เท่านั้น ซึ่งจะไปก็ไม่มีอำนาจเต็มพิกัด จากการสอบถามครูในโรงเรียน (ครูจิราภรณ์ ศิลปมิตรภาพ) เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2541 เวลาประมาณบ่าย 3 โมงครึ่งที่บ้านครูเอง ได้ความว่าการบังคับบัญชาเป็นไปแบบประชาธิปไตย คือผู้รักษาการแทนนั้นก็รู้จักกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว จะทำอะไรก็เป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งจะไปแล้วหากพูดถึงความสะดวกสบายในการบังคับบัญชาแล้วพูดได้ว่าค่อนข้างเป็นกันเอง อาศัยหลักของการเป็นเพื่อนร่วมงาน โดยรักษาการแทนจะทำหน้าที่เช็คเวลาทำงาน ตั้งฎีกาเบิกเงินเดือน การเข้าที่ประชุมมาครบเป็นส่วนใหญ่ มีการประชุมประจำเดือนระหว่างครูในโรงเรียน โดยมีการประชุมเดือนละครั้ง ซึ่งไม่ค่อยมีใครขาดประชุม การประชุมประจำเดือนจะแจ้งให้คณะครู นักการ ทราบล่วงหน้า การประชุมส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ได้เข้าประชุมจากทางอำเภอเกี่ยวกับนโยบาย การอบรม งบประมาณ ฯลฯ เป็นแบบช่วยกันคิด ซึ่งในแต่ละวันครูอาจารย์และนักการได้พบปะพูดคุยกันเป็นประจำกันอยู่แล้ว เพราะครูมีไม่มาก โรงเรียนก็ไม่ใหญ่โตอะไรมากนัก การประชุมเป็นกันเองมาก ไม่เคร่งเครียด

เกี่ยวกับการเรียนการสอนนั้น ครูจิราภรณ์บอกว่า เน้นการสอนแบบให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์นั้นเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ด้านการพูดนั้นเด็กนักเรียนไม่ค่อยเข้าใจภาษาไทยนัก แม้ว่าจะสามารถอ่านออกเขียนได้ถึงจะเขียนผิดบ้างถูกบ้างก็ตาม เพื่อเป็นการฝึกหัดให้ใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้น การเรียนการสอนในบางครั้งจึงได้บอกจุดหรือให้จดตามบนกระดานดำ เพื่อเป็นการฝึกหัดด้านภาษาไทยในการเขียนการอ่าน อีกเหตุผลหนึ่งที่ได้เด็กจดตามเพราะเด็กมีหนังสือเรียนไม่ครบทุกคนหรือไม่มีหนังสือเรียนเลย ทางรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สปอ. สปปจ. ก็ส่งหนังสือเรียนฟรีมาให้ซ้ำมาก กว่าที่จะมาถึงก็หมดภาคเรียนหรือผ่านไปครึ่งภาคเรียน ทำให้เรียนไปได้ช้า ไม่ค่อยทัน อีกประการผู้ปกครองไม่ยอมซื้อหนังสือเรียนให้ลูกหลาน อาจจะเป็นเพราะฐานะยากจน ไม่มีเงิน เมื่อครูสอนแบบจดเพราะนักเรียนไม่มีหนังสือ ผู้ปกครองก็บอกว่าครูสอนไม่ดี ไม่มีคุณภาพ สอนไม่ทัน ครูก็บอกว่าเงินเพราะแบบนี้ไม่รู้จะทำอย่างไร ขอมอบออกเงินซื้อหนังสือไปให้ก่อนก็ได้เงินบ้างไม่ได้เงินบ้าง คือ ได้ไม่ครบ การสอนก็ไม่ค่อยทันเพราะเด็กไม่มีหนังสือ จะสอนแบบการเรียนการสอนแบบใหม่ที่ทำให้เด็กนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียน สอนแบบบูรณาการก็ไม่ค่อยได้ สอนได้เป็นบางวิชาเท่านั้น และก็เป็นอย่างนี้มาครั้งด้วย

ในด้านการส่งเสริมให้เด็กนักเรียนได้รู้จักการปลูกพืชเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันนั้น ถึงแม้ว่าเด็กนักเรียนจะรู้จักการปลูกพืชอยู่แล้วก็ตาม ทางโรงเรียนก็มีการสอนให้เด็กทำการเกษตรกรรม เช่น ปลูกหอม กระเจี๊ยบ แต่พืชผักที่สามารถใช้เป็นประโยชน์สำหรับนักเรียนเองได้นั้น เมื่อเด็กปลูกแล้วก็จะมีการขาย โดยการที่มีวัว ควาย หมู ของชาวบ้านเข้ามาในบริเวณโรงเรียน ทำให้พืชผลเสียหาย อาจจะเป็นโดนลักขโมย หรือสัตว์เลื้อยมากัดกินก็ไม่ทราบได้ เด็ก ๆ เมื่อปลูกแล้วก็อยากได้เงินของตัวเอง แต่ก็หายไป ผู้ปกครองก็ไม่สนใจสัตว์เลื้อย ปล่อยให้เข้าโรงเรียนกินผักจากแปลงเกษตรของเด็ก

ในด้านการเรียนการสอนนั้น ครูจิราภรณ์บอกว่า ตนเองตั้งใจสอนอย่างเต็มที่ ไม่จำเป็นไม่ขาด ส่วนครูคนอื่นนั้นบางคนสอนอย่างจริงจัง บางคนก็ไม่ตั้งใจสอน อาจจะไม่ได้เตรียมการสอนมา บางครั้งก็มาช้าบ้าง มาสายบ้าง บางคนก็มีปัญหาทางครอบครัว อันส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอน เช่น บางคนต้องเรียนวันเสาร์-อาทิตย์ (ครู) วันศุกร์และวันจันทร์ก็ขาด บางคนลูกเรียนอยู่ในเมืองต้องมาเยี่ยมลูกบ่อย ๆ บางคนก็มีปัญหาด้านสุขภาพต้องเข้าโรงพยาบาลบ่อย ๆ ทำให้ต้องขาด เพราะหากเข้าโรงพยาบาลเอกชนแล้วเบิกไม่ได้ซึ่งเกี่ยวข้องกับทางด้านเศรษฐกิจของครูเอง อีกประการครูส่วนใหญ่ (เว้นครูจิราภรณ์) ต่างก็มีบ้านอยู่ที่หมู่บ้านอื่น เมื่อมาสอนเสร็จต่างก็ต้องกลับบ้าน ทำให้การสนใจกับชุมชนหรือความเอาใจใส่ชุมชนของครูจึงมีน้อย มีเพียงครูจิราภรณ์เท่านั้นที่มีบ้านอยู่ในบ้านวัดจันทร์ แต่บางครั้งก็ต้องไปนอนบ้านแม่ต่างหมู่บ้าน คุณครูจิราภรณ์ทำหน้าที่ในด้านชุมชนสัมพันธ์ของโรงเรียนด้วย

ในด้านอุปกรณ์กีฬา ทางโรงเรียนมีอุปกรณ์กีฬาพอใช้เล่นได้โดยไม่ขาดแคลน แต่จะขาดสนามและครูพลเท่านั่น ต้องใช้ครูด้วยกันหรือนักการมาช่วย สนามกีฬาของโรงเรียนนั้นมีสนามฟุตบอล ตะกร้อ วอลเลย์บอล ไม่มีโรงยิมฯ ไม่มีสนามบาสฯ เพราะพื้นที่ของโรงเรียนมีค่อนข้างจำกัด

ในด้านอาคารเรียนนั้นมีไม่เพียงพอแก่นักเรียน มีอาคารเรียนแถวยาว 1 อาคาร โดยใช้เป็นทั้งห้องพักทำงานและห้องพักครู 1 ห้อง ห้องเก็บวัสดุอุปกรณ์ 1 ห้อง ห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง ห้องเรียน ม.2 - 1 ห้อง ชั้น ป.5 - 1 ห้อง (อาคารมี 5 ห้อง) อาคารเอนกประสงค์ให้เป็นที่ใช้เรียนของ ป.3-4 โดยกันห้องแบ่งชั้น ชั้น ม.1 ใช้ห้องอนุบาลเก่า ห้องสมุดใช้เป็นที่ใช้เรียนของ ป.6 ชั้นอนุบาล 1-2 เรียนด้วยกัน ชั้น ป.1-2 ใช้อาคารที่ร่วมกันสร้างกับชาวบ้านกันเป็นห้องแยกชั้น ห้องน้ำมี 3 ห้อง และกำลังสร้างเพิ่มเติมอยู่

การเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านจันทร์แบบที่บอกไว้ว่า เกี่ยวเนื่องกับแบบเรียนของเด็กที่ไม่ค่อยมีเด็ก ๆ ในแต่ละชั้นจึงอยู่ในระดับที่พอใช้ได้ หากเทียบกับโรงเรียน

ในเมืองไม่ต้องที่เจริญนัก จะอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ แม้แต่ครูจิราภรณ์บอกเองว่า หากจะติดตามเกณฑ์จริง ๆ คงมีผ่านไม่มากนัก

วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ได้ไปสอบถามที่บ้านสารวัตรกำนันนายจรัส (จรัส) กงมะลิ อายุ 35 ปี และเป็นกรรมการศึกษาของโรงเรียนบ้านจันทร์ ในเวลาประมาณ 18.00 น. และมีนายส่วยพอ วาณิทธิโรจน์ อดีตกรรมการศึกษาและเป็นผู้ปกครองเด็กนักเรียน มีชาวบ้านอีก 2 คน ไม่รู้จักชื่อ และนักวิจัยชาวบ้าน กือนางเทวี ได้พูดคุยกันเกี่ยวกับเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2541 โรงเรียนบ้านจันทร์ได้นัดประชุมผู้ปกครอง โดยคุณเทวี ได้บอกดังนี้

ทางโรงเรียนให้ผู้ปกครองไปประชุมที่โรงเรียน รักษาการแทนคือ ครูพิชิตวัฒน์ นัดประชุมเวลา 09.00 น. เมื่อถึงเวลาในนิครุมาเลย ทางผู้ปกครองจึงรอนถึงเวลา 09.40 น. ครูพิชิตมาคนเดียว ทางผู้ปกครองจึงให้เปิดประชุม ทางครูก็เปิดหัวข้อการประชุม แล้วขอความเห็นจากผู้ปกครองแต่ละคน

คนที่ 1 นางโซหล่าเบล ได้เสนอว่า การสอนเด็กของครูไม่ค่อยเต็มที่ ไม่มีความรับผิดชอบ ทางผู้ปกครองให้เด็กไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูสอน ผู้ปกครองก็คิดว่าเด็กไปโรงเรียนจึงไปทำงาน แต่เด็กเมื่อไปโรงเรียนแล้วไม่มีครูก็กลับบ้าน ที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ เมื่อกลับบ้านแล้วไม่สามารถรับผิดชอบตัวเองได้ อีกประการรองเห็นเด็กที่ใส่ไปโรงเรียนหายเป็นประจำ จนเด็ก ๆ ไม่ยอมใส่รองเท้าไปโรงเรียนแล้ว อยากให้โรงเรียนช่วยแก้ไข

คนที่ 2 นายเจาะคี เห็นด้วยที่นางโซหล่าเบลพูด และเสริมว่า ถ้าผิดที่ครู ครูต้องแก้ไข ถ้าผิดที่ผู้ปกครองผู้ปกครองต้องแก้ไข ครูและผู้ปกครองต้องปรึกษากัน

คนที่ 3 นายประสิทธิ์ พูดว่า ที่ผ่านมานั้นเห็นเป็นความจริง เห็นมากับตา โดยเฉพาะวันศุกร์และวันจันทร์ (บ้านนายประสิทธิ์อยู่หน้าที่พักคนโดยศาลาพักเรือน เห็นครูขึ้นรถโดยสารอยู่เป็นประจำ)

คนที่ 4 นายถาวรกล่าวว่า ทางโรงเรียนน่าจะออกกฎบังคับ ในช่วงเวลา 08.00-16.30 น. ไม่ให้เด็กออกนอกโรงเรียน ให้ทางโรงเรียนรับผิดชอบเด็ก

คนที่ 5 นายจรัส ถามว่าครูที่ยังไม่จบมีกี่คน เมื่อทราบว่ามี 1 คนจึงว่า ครูที่ไม่ได้ไปเรียนแต่ก็ไปเยี่ยมลูกอีก 2 คนทำให้ครูขาดไปด้วย ครูมี 8 คน ไปเรียน 1 เยี่ยมลูก 2 เหลือครู 5 คน วันศุกร์และจันทร์จึงไม่มีครูพอ เสนอว่าครูที่ไม่ได้ไปเรียนให้ไปเยี่ยมลูกวันเสาร์หรือวันศุกร์ตอนเย็น และกลับวันอาทิตย์ไม่ได้หรือ

ผู้ปกครองว่า เรื่องทั้งหมดต้องแจ้งให้ครูทุกคนในโรงเรียนทราบ และขอให้ครูเข้าใจผู้ปกครอง เด็กนักเรียนและชุมชนด้วย (ความจริงแล้ว เรื่องคงมีมากกว่าที่เล่ามานี้

เพราะวันประชุมผู้ปกครองพอดีกับอากาศไปเยี่ยมบ้านชาวบ้านนาบคำม่อจี บ้านนาบุญมี และอีก 2-3 หลัง สุดท้ายก็ได้สอบถามครูจิราภรณ์ตามใบบรรยายที่ได้แนบมา - หมายเหตุ เป็นข้อความที่นักวิจัยชาวบ้านซึ่งเป็นพระเขียนเล่าให้ฟัง)

ในส่วนนี้ได้มีเพิ่มเติมจากการพูดคุยกัน แต่ทางผู้ปกครองไม่ได้เสนอครูรักษา การณ์แทน คือ อยากให้มีครูที่นับถือศาสนาพุทธบ้างสักครึ่งหนึ่งก็ยิ่งดี เพราะในปัจจุบันนี้ครูในโรงเรียนทั้ง 8 คน นั้นนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด ผู้ปกครองบอกว่าถ้าพูดไปกลัวครูเขาโกรธ

2. ปัจจัย เงื่อนไข และองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน

2.1 โครงสร้างทางสังคมของชุมชนและระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมในชุมชน เป็นระบบแนวนราบ คือมีความเสมอภาคกัน มีการปรึกษาหารือกันระหว่างคนในชุมชน มีการประชุมประจำเดือน มีการช่วยเหลือกันในฐานะญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติต่อ ๆ กันมา เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว การปลูกข้าว การปลูกบ้านเอมมือ เอาแรงกัน

2.2 ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นแบบพึ่งตัวเอง มีการปลูกข้าวไว้เพื่อเลี้ยงชีพไม่ขายข้าว ปลูกพืชไร่เป็นอาหาร มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ วัว ทวายเป็นอาหารและค้าขาย ในช่วงฤดูแล้งมีการนำพืชผักจากภายนอกเข้ามาขายในหมู่บ้าน อาหารมีการซื้อขายปลาจากภายนอก อาหารกระป๋อง ขนม เป็นต้น

2.2.1 รูปแบบการผลิต ข้าวเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง มีบ้างเป็นสมาชิกของโครงการหลวง เช่น การปลูกพืชทองอยู่ปุ่นเพื่อการค้า แต่ไม่มากนักและที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงก็มีจำนวนน้อย เนื่องจากการแนะนำครั้งแรก ๆ ไม่ได้ผล คือการแนะนำให้ปลูกบัว ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยเชื่อในโครงการหลวง

การปลูกข้าวปัจจุบันเปลี่ยนจากควายมาเป็นรถไถเดินตาม แต่ยังไม่มีการใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต ปี 2541 นี้ได้เกิดโรคแมลงเพิ่มขึ้นซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมานาน ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ยาฆ่าแมลง แต่ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่แล้วลดลงประมาณ 50-70% คือการแนะนำในการปลูกข้าวนั้นไม่ค่อยเพียงพอเพราะส่วนใหญ่ใช้น้ำจากธรรมชาติ คือ ฝน มีบางที่ที่ใช้เครื่องสูบน้ำช่วย แต่มีบางบ้านก็ไม่สามารถทำได้เพราะขาดปัจจัยด้านเงินทุนในการซื้อน้ำ

มันหรือเครื่องสูบน้ำ ทางออกของปัญหา คือ ควรรวมเงินรวมกันเพื่อซื้อเครื่องสูบน้ำไว้

2.2.2 รูปแบบการบริโภคน้ำ ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนนั้นจะมีการทำนาเพื่อผลิตข้าวไว้ใช้บริโภค ปลุกพืชผักไว้บริโภคแต่ในฤดูแล้งต้องซื้อหาจากที่อื่นหรือมีผู้นำมาขาย มีการซื้อปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป ปลาทุย เป็นส่วนใหญ่เพื่อการบริโภค

2.2.3 การสะสมและการกระจายส่วนเกิน ส่วนใหญ่แล้วข้าวเพื่อการบริโภคนั้นไม่ค่อยพอ คือผลิตได้น้อยกว่าการบริโภค มีบางหลังเท่านั้นที่เหลือไว้เก็บเพื่อเป็นทุนในการผลิตปีต่อไป ที่เหลือมาก ๆ ก็ขายแจกให้ญาติพี่น้อง แต่มีบางหลังที่ขายข้าวให้บุคคลอื่นนอกหมู่บ้าน สำหรับวัดวาอารามในพื้นที่นั้น ชาวบ้านจะนำผลผลิตมาทำบุญในทุก ๆ วันพระ เช่น ข้าวสาร พืชผักตามฤดูกาล หรือว่าทางวัดมีพระ สามเณรมากก็จะมีการเก็บข้าวสารจากทุก ๆ หลังเพื่อใช้บริโภคภายในวัด

2.2.4 การได้เป็นเจ้าของและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ชาวบ้านไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการนี้ จะปลูกบ้านสร้างบ้านก็มีการ ไปแจ้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อขออนุญาตใช้ไม้ในการปลูกบ้าน แต่เมื่อ 2-3 เดือนที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐ เช่น ป่าไม้ มีการเคร่งครัดในการจับกุมไม้เพื่อทำผลงานและทุก ๆ วันจะมีการส่งสถิติขบปเตอร์บินตรวจตราการตัดไม้ เป็นการสร้างความกดดันให้ชาวบ้านมาก

2.3 ค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชน ส่วนใหญ่ยังคงยึดถือค่านิยมและพฤติกรรมอยู่ แต่ถ้าตอบจากการเคยพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของรัฐแล้ว พวกเขาจะถูกกว่าจากเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นผู้ “เอา” เพียงอย่างเดียว ไม่ค่อยเสียสละ มีอะไร ๆ ก็เรียกร้อง แต่จากการสังเกตและสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านจะได้ว่า เพราะเขาไม่มีในสิ่งนั้น ๆ ขาดทั้งเงินทุนต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยจะทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางวัตถุนิยมมากขึ้น เพราะเริ่มมีแบบอย่างจากการดูหลานที่ไปเรียนในเมือง หรือจากคนเมืองขึ้นไปซื้อยาบนคอก เช่น ยาขี้วัว กล้วยอาหารตามรถ เป็นต้น เพราะธรรมชาติของคนนั้นยังต้องการความสะดวกสบายอยู่ เคยถามว่า “ถ้าได้เงินมาอย่างไม่สุจริตแล้วพวกเขาต้องการหรือไม่” ทุกคนที่สอบถามบอกว่า “เงินสกปรกนั้นเขาไม่ต้องการ ไม่อยากแม้แต่ต้อง” (สอบถามนายสมจิตร จรรย์เกษม สกุล และหลาย ๆ คน) อาจเป็นไปได้ว่า พวกเขายังคงใช้ศาสนาหรือหลักธรรมในศาสนาพุทธเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ ปัจจุบันนี้ทางวัดวาอารามของบ้านวัดจันทร์ ได้ปลูกฝังค่านิยมในทางศาสนาโดยเข้าไปสอนพุทธศาสนาในโรงเรียน และทุกวันพระ (ระหว่างเปิดการเรียนการสอน) ทางโรงเรียนจะนำเด็กนักเรียนที่พอพูดคุยกันรู้เรื่อง ป.2 ขึ้นไปมาฟัง

เทศน์ธรรม และข้อคิดจากทางวัด เพื่อให้เขาเป็นคนดี หรือนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

สำหรับที่บ้านเด่น ซึ่งเป็นหอย่อมบ้านข้างเคียงที่ชาวบ้านทั้งหมดเป็นคริสต์ ก็มีภาพที่สะท้อนเกี่ยวกับค่านิยมหลัก ๆ ของชุมชนที่มาจากศาสนาธรรมเช่นกัน ดังข้อมูลที่ได้จากการสังเกต ดังนี้....

6 กันยายน 2541 ณ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเด่น ซึ่งเป็นที่ตั้งโบสถ์คริสต์ เวลา 13.00 น. ชาวบ้านกะเหรี่ยง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงและเด็ก มาร่วมกัน ณ โบสถ์เพื่อทำพิธีทางศาสนา ท่ามกลางสายฝนที่ตกพรำ ๆ มาตั้งแต่เช้า เด็กอายุประมาณ 5-6 ขวบ ทั้งหญิงและชาย เล่นกันอยู่รอบ ๆ โบสถ์ เล่นตีลูกหิน ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่โพกผ้าเช็ดตัวบนหัว และมีเฝือเด็กน้อยให้ความสนใจร่วมพิธี ซึ่งการไปโบสถ์ของกะเหรี่ยงคริสต์ในวันอาทิตย์ เช่นเดียวกับที่กะเหรี่ยงพุทธไปวัดเมื่อวันซึ่งเป็นวันเสาร์ สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนและชาวบ้านที่ยังผูกพันกับความเชื่อทางศาสนา เช่นนี้ ไม่ยากต่อการเปลี่ยนแปลง หรือกล่อมเกลาค่านิยมที่จะมาจากศาสนาธรรม และไม่ยากต่อการที่จะให้ผู้นำทางศาสนาทั้งพุทธและคริสต์ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เข้าร่วมเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้าน

ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในวัย ลูก 2-3 คน อายุเฉลี่ยประมาณ 20-30 ปี ส่วนคนแก่คนแก่จะไม่ค่อยเห็นมาโบสถ์คริสต์ ซึ่งไม่เหมือนการประชุมหมู่บ้าน ที่เห็นคนสูงวัยกว่ามาก ส่วนใหญ่ที่มาโบสถ์จะพาเด็กเล็ก ๆ มาด้วย จะมาเป็นครอบครัว

2.4 กลุ่มผู้นำ มีผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับจารีตประเพณีในหมู่บ้านได้แก่ พ่อหน้อยสี มีการเลืงผีหมู่บ้านประจำปี ๆ ละครั้ง ประเพณีการมัดมือหมู่บ้าน ปีละ 2 ครั้ง เป็นต้น ผู้นำทางศาสนาก็ได้แก่ผู้ช่วยวินัย (ในหมู่บ้านไม่มีผู้ใหญ่บ้าน) การกระทำการต่าง ๆ ของชุมชนจะมีผู้นำไปแต่ละประเภท ๆ และชนิดของกิจกรรมนั้น ๆ แล้วแต่การประชุมและตกลงกันในกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน เยาวชนหนุ่ม-สาว กลุ่มพ่อบ้าน เป็นต้น สำหรับผู้ที่ร่ำรวยโดยไม่สุจริตชาวบ้านจะไม่ยกย่อง การแก้ไขปัญหานั้นแต่ละเรื่อง ๆ นั้นจะมีการประชุมปรึกษาเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขและวิธีการแก้ปัญหา วิสัยทัศน์ของผู้นำในหมู่บ้านนั้นไม่ค่อยเป็นตัวของตัวเองมากนัก (ผู้นำทางการ) จะทำอะไร “โน่นก็พีนี่ก็น้อง” เป็นต้น อีกประการ บางครั้งชาวบ้านก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้ความร่วมมือกับผู้นำทั้งแบบผู้นำตามธรรมชาติ และแบบทางการดี

ในเรื่องผู้นำชุมชนนั้น พระวิเชียร เล่าว่า เดิมทีชาวบ้านจะเชื่อฟังผู้นำที่เป็นทางการ แต่หลังจากกำนันวิเชียรถูกลอบยิงตายและมีโครงการของหน่วยราชการมากมายในหมู่บ้าน

ทำให้ความศรัทธาและเชื่อฟังของชาวบ้านที่มีต่อผู้นำทางการลดน้อยถอยลง เพราะชาวบ้านรู้สึกเหมือนถูกผู้นำทางการหลอกพร้อม ๆ กับหน่วยราชการต่าง ๆ ด้วย จากคำบอกเล่าของพระวิเชียรเกี่ยวกับผู้นำที่เป็นผู้หญิง พระวิเชียรบอกว่า พอ ๆ กัน และจะเอาผู้ชายมากกว่าคือผู้หญิงจะไม่ค่อยมีปากเสียงอะไร ส่วนผู้หญิงที่ดูจะมีเพื่อนฝูงมาก คือ น.ส.รำไพ แม่วัดกือ ลุงนุพอ พ่อของรำไพ เกี่ยวกับผู้นำหมู่บ้านนั้น เริ่มเรื่องที่น่าสนใจจากการที่ชาวบ้านร่วมกันไปขอให้พระวิเชียร (คนละคนกับพระวิเชียร วชิโร ที่เป็นเจ้าอาวาสคนปัจจุบัน) ซึ่งบวชอยู่ที่วัดศรีโสดาสักออกมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน พระวิเชียร (ภายหลังเป็นกำนันวิเชียร) ทนรับเจ้าชาวบ้านไม่ได้ ก็สักออกมาได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน และหลังจากนั้นเพียง 15 วัน ก็ได้รับเลือกเป็นกำนัน ได้รับรางวัลพระราชทานแหวนทองคำ และทำงานเข้มแข็งมาก ต่อมาถูกลอบยิงตาย ชาวบ้านจึงได้ขอรับรองให้นายประสิทธิ์ซึ่งเป็นกะเหรี่ยง ทำธุรกิจรับเหมา และเปิดร้านขายเครื่องก่อสร้าง สมักรเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ภายหลังประสิทธิ์ปฏิเสธ โดยบอกว่าตนเองทำรับเหมา ไม่อยากเป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะจะขัดกับอาชีพ แต่ถึงที่สุดก็ยอมสมักรเป็นผู้ใหญ่บ้าน และต่อมาได้เป็นกำนันแทนกำนันวิเชียรที่ถูกลอบยิงตาย เรื่องของกำนันประสิทธิ์กับนายถาวรน้องชายซึ่งเป็นสมาชิก อบต. เป็นเรื่องที่พระวิเชียรบอกว่า น่าจะมีอะไรผุดบังเกิด และเป็นเรื่องป็นเกลียวระหว่าง พระวิเชียรกับนายวิจิต ซึ่งเป็นพัฒนากรตำบล ในเรื่องความคิดเห็น

ระหว่างพระวิเชียรกับนายวิจิต ความคิดขัดแย้งกันไปหลายเรื่อง ซึ่งน่าฟังความคิดเห็นของชาวบ้านที่ผ่านมาทางหลวงพ่อ

ผู้นำชุมชนคนสำคัญ ๆ และการค้นหาทีมนักวิจัยชาวบ้าน

ทีมนักวิจัยภายนอก ได้เฟื่องความสนใจในตัวนักวิจัยชาวบ้าน ดังต่อไปนี้

1. นายอภิราช ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงคริสต์ เป็นสมาชิกสภา อบต. และอยู่ที่บ้านเด่น (คนละหมู่บ้านกับบ้านวัดจันทร์)
2. พระวิเชียร ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดจันทร์ เป็นพระในโครงการพระธรรมจาริกของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เป็นคนอีสาน มีความคิดความอ่านในงานพัฒนาชุมชน แนวองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO มีแนวความคิดที่อยากจะดึงเอาเยาวชนในหมู่บ้านเข้าวัด โดยเริ่มจากกิจกรรมการสวดมนต์ทำวัตร เข้า-เย็นที่วัด

3. นายถาวร สมาชิกสภา อบต. ของหมู่บ้าน (ต้องเอาประวัติการได้เป็น อบต. ของนายถาวรมาศึกษา) เป็นคนหนึ่งที่มึนบทบาท และเห็นด้วยกับการกับการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเป็นคนที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับกลุ่มหนุ่ม-สาว เรื่องคันสนส้ม 500 กว่าคัน โดยนายถาวรไม่เห็นด้วยกับการที่ NGO เข้ามาปลูกระดุมชาวบ้านให้ชาวบ้านไม่ยอมรับการพัฒนาจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเรื่องการได้เป็นเจ้าของไม้สนที่ส้ม เช่น นายถาวรจะบอกว่า NGO ไม่จริงใจกับชาวบ้าน ดังเช่น NGO จะเขียนโครงการ ซึ่งในโครงการนั้นจะมีข้อเท็จจริงอยู่เพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ส่วนอีก 80 เปอร์เซ็นต์ เป็นส่วนที่ NGO แต่งเติมเอา ซึ่งแสดงว่า NGO มีเจตนาไม่บริสุทธิ์ จุดยืนของถาวร คือ เข้าข้างหน่วยราชการที่อยากจะพัฒนาหมู่บ้านให้มีเศรษฐกิจดีขึ้น

4. นางเทวี อายุประมาณ 27 ปี เป็นประธานกลุ่มแม่บ้าน พูดภาษาไทยไม่ค่อยชัด ก่อนข้างซื้ออาหารอยู่ต่อหน้าคนแปลกหน้า แต่ในหมู่บ้านเห็นด้วยกัน เทวีจะกล้าพูด กล้าแสดงออก ซึ่งที่มณฑลวิทยภายนอกได้เคยเห็น ครั้งที่หมู่บ้านมีการประชุมเป็นคนเข้มแข็ง

5. นางปรางค์วลัย อายุประมาณ 25 ปี เป็นอดีตประธานกลุ่มหนุ่ม-สาว ปัจจุบันแต่งงานมีครอบครัวแล้ว จึงออกจากตำแหน่งประธานกลุ่มหนุ่ม-สาว และมาเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ผิดคำ สูงโปร่ง เกร่งขี้มูกกว่าเทวี เป็นคนกล้าพูด กล้าแสดงออก

6. ครูวินัย ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยง นับถือศาสนาคริสต์ พักอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงจากการพูดคุยกับชาวบ้าน โดยชาวบ้านยังไม่รู้ว่า ที่มณฑลวิทยภายนอกจะเอาชาวบ้านคนไหนมาช่วยงานอะไร ก็ได้คำตอบว่า ครูวินัยเป็นคนที่เข้ากับชาวบ้านได้ดี แต่จากการที่ที่มณฑลวิทยภายนอก เข้าไปในหมู่บ้านและโรงเรียนถึง 2 ครั้ง เพื่อประสานงานกับชุมชน/โรงเรียน และค้นหามูลเบื้องต้น ก็ไม่เคยพบกับครูวินัยเลย ซึ่งก็เช่นเดียวกับครูคนอื่นๆ ที่มักไม่ค่อยอยู่ในโรงเรียน หรือหมู่บ้าน

7. นายพิชิต อายุประมาณ 30 เศษ เป็นพัฒนากรตำบลบ้านจันทร์ มีภรรยาเป็นครู อยู่ในโรงเรียนบ้านจันทร์ ซึ่งภรรยาเพิ่งคลอดบุตรชาย วัยไม่ถึง 1 เดือน กำลังพยายามทำเรื่องให้ภรรยาได้โอนไปช่วยราชการในเวียง (เมือง) ส่วนตนเองได้ซื้อที่ไว้เพื่อปลูกบ้านสำหรับบ้านปลายชีวิตที่บ้านจันทร์ แต่ขณะนี้ยังไม่ได้ปลูก โดยมีความฝันว่าอยากมีบ้านที่สงบเงียบ อยู่ที่บ้านจันทร์นี้แหละ ปัจจุบันพิชิต กำลังเรียนระดับอนุปริญญา โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน ภาค กศ.บป. เสาร์-อาทิตย์ ที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ความคิดอ่านของพิชิตเหมือนข้าราชการโดยทั่วไปที่อยากพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น อยู่ดี มีเศรษฐกิจดี ฉะนั้นความคิดของพิชิตกับพระวิเชียร จึงค่อนข้างขัดแย้งกัน และยังมี

เรื่องความคิดที่ขัดแย้งกันระหว่างพิชิตกับพระวิเชียรจึงค่อนข้างขัดแย้งกัน และยังมีเรื่อง
ความคิดขัดแย้งกันระหว่างพิชิตกับพระวิเชียรที่สังเกตเห็นเด่นชัดอยู่เรื่องหนึ่ง คือ กรณี
การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและการถูกลอบยิงตายของกำนันวิเชียร ที่กำนันวิเชียรพยายาม
ต่อต้านและปราบปรามปัญหาาเสพติด (กรณีเรื่องของกำนันวิเชียรเป็นเรื่องใหญ่ โขงไต่
กับกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ แต่เป็นประเด็นที่น่าศึกษา เพื่อให้เห็นถึงโครงสร้างของระบบ
ความสัมพันธ์ กลุ่มผู้นำ อิทธิพลและปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่)

จากการที่นักวิจัยภายนอก มุ่งไปที่คน 7 คนดังกล่าวข้างต้น เพื่อสร้างทีมนักวิจัย
ชาวบ้านของชุมชนในโครงการนี้ แต่ทีมนักวิจัยชาวบ้านมีได้เพียงแค่ 3 คน โดย 2 คน
เป็นชาวบ้านและอีก 1 คนเป็นครูเท่านั้น ซึ่งสำหรับนักวิจัยที่เป็นชาวบ้านนั้น ครั้งแรก
ทางทีมนักวิจัยภายนอก อยากได้นายฉาวรเข้าร่วมงาน ในขณะที่อีกบางคนอยากได้นาย
อภิลาศ เพราะอยู่คนละหมู่บ้านจะได้เป็นการกระจายผลของการพัฒนา แต่เพราะทั้งคู่เป็น
ผู้ชายซึ่งทีมฯ อยากได้นักวิจัยชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงสัก 1 คน จึงได้มองไปที่เทวี หรือ
ปรางค์วลัย และในขณะที่บางคนมองไปที่พิชิต ในขณะที่พิชิตเองมองไปที่ผู้ช่วยกำนันที่
ปัจจุบันนี้กลายเป็นคนเงิบขริ้ม เก็บตัวหรือเก็บสูญเสียบความเชื่อมั่น ความเป็นตัวของตัว
เอง หลังจากที่กำนันถูกยิงตาย (ตามคำบอกเล่าของ พิชิต) จากการพูดคุยและสอบถาม
ความคิดเห็นของครูมาลี ซึ่งเป็นครูคนหนึ่งโรงเรียน ครูมาลีมองไปที่นายจรัส ที่เป็น
ประธานกรรมการโรงเรียนเป็นอันดับแรก ถัดไปมองไปที่นายวินัย ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่
บ้าน โดยครูมาลีกล่าวว่า ทั้ง 2 คนนั้นสามารถร่วมงานกับตนได้ และทั้ง 2 คนเป็นคนที่มี
ความคิดความอ่านดี โดยจรัสจะเป็นคนที่ไม่ค่อยพูด มักจะฟังคนอื่นก่อนแล้วจึงค่อยชี้
แจงเหตุผลของตนเอง ครูมาลีไม่มองไปที่พระวิเชียรเลย ทั้ง ๆ ที่พระวิเชียรเป็นผู้นำตาม
ธรรมชาติคนหนึ่งของชุมชน ซึ่งทีมนักวิจัยภายนอกทราบเหตุผลในภายหลังว่า เป็นเพราะ
เรื่องที่พระวิเชียรอยู่ข้างกลุ่มหนุ่ม-สาว และ NGO และครูมาลีเคยถูกพระวิเชียรขอร้องให้
ช่วยปลุกระดมชาวบ้านต่อต้านเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของการท่องเที่ยวแห่ง
ประเทศไทย และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่ครูมาลีปฏิเสธ โดยบอกว่าตนเองมีหน้าที่
สอนหนังสือ

สำหรับเทวี เมื่อรู้ว่าต้องทำงานร่วมกับครูมาลี ดูท่าทางเทวีหน้าสลดลงไปเลย
เป็นเพราะอยากได้ปรางค์วลัยเป็นคู่หูในการทำงาน ในการไปประชุมกับทีมนักวิจัยภาย
นอกมากกว่า ทีมนักวิจัยภายนอกได้ขอร้องให้ครูมาลี ช่วยติดต่อนัดแนะกับพระวิเชียรใน
การขอให้ความร่วมทีมนักวิจัยชาวบ้านเป็นอันดับหนึ่ง (ทีมนักวิจัยภายนอกได้ติดต่อทาบทาม

ตามพระวิเชียรไว้บ้างแล้ว แต่ยังไม่ได้อันยัน) และหากไม่ได้ก็ขอให้ติดต่อนายจรัสเป็นอันดับสอง และนายวิเชียรเป็นอันดับสาม เพราะทีมนักวิจัยภายนอกมีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่จะรอเพื่อติดต่อบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ (แต่ได้เคยติดต่อทาบทามทุกคนไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว) เพราะต้องรีบเดินทางไปบ้านใหม่หมอกจ๋าม ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ให้ทันก่อนค่ำ แต่ทีมนักวิจัยภายนอกคิดว่า ครูมาลีอาจจะไม่พยายามติดต่อพระวิเชียรให้ ทั้งนี้เพราะเหตุผลดังกล่าวข้างต้น แต่ทีมนักวิจัยภายนอกคาดการณ์ผิดทั้งนี้ เพราะในที่สุดทีมนักวิจัยภายนอกได้พระวิเชียร เทวี และเปลี่ยนจากครูมาลีเป็นครูวิมลร่วมเป็นทีมนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนนี้ (หมายเหตุ : ครูมาลีเป็นคนเมือง เป็นคนแม่ริม กำลังรอทำเรื่องโดยไปช่วยราชการในเวียงเช่นกัน ครั้งแรกทีมนักวิจัยภายนอกคาดว่า ครูมาลีน่าจะมีภาพเป็นกลาง สำหรับชาวบ้านที่เป็นกะเหรี่ยงน่าจะไม่มีผลได้ผลเสียกับชุมชน ข้อมูลที่ได้จากครูมาลีน่าจะเป็นข้อมูลที่เป็นจริงของชุมชน มากกว่าข้อมูลที่ได้จากครูที่เป็นกะเหรี่ยง อีกประการหนึ่งคือ ครูมาลีเป็นคนพูดจาฉะฉาน แต่ครูมาลีมีจุดอ่อนอยู่ตรงที่จุดยืนและแนวคิดขึ้นอยู่กับหน่วยงานของรัฐมากเกินไป โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งในเรื่องดังกล่าวความคิดเห็นภายในโรงเรียนก็แบ่งออกเป็นหลายฝ่าย ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วย และฝ่ายที่เฉย ๆ ไม่ยุ่ง ครูมาลีอยู่กลุ่มที่เห็นด้วย คืออยากให้ดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทีมนักวิจัยภายนอกเห็นว่า หากจะเลือกเอาครูในโรงเรียนมาร่วมงาน น่าจะเลือกเอาครูในกลุ่มที่วางตัวเป็นกลาง หรือเฉย ๆ ต่อเรื่องดังกล่าวจะดีกว่า เพราะเป็นเรื่องที่กำลังเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน ในวันที่ทีมนักวิจัยภายนอกเข้าไปในโรงเรียน ภายในโรงเรียนเหลืออยู่แต่ครูมาลีและครูวินัย 2 คนเท่านั้น โดยครูมาลีบอกว่า ครูคนอื่น ๆ ไม่ค่อยสบาย ดังนั้น การที่ชาวบ้านพูดถึงปัญหาของโรงเรียนประการหนึ่งที่ว่าครูไม่ค่อยมีเวลาให้กับเด็กนักเรียน อาจจะจริง และอาจเป็นเรื่องที่บั่นทอนความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้) ข้อที่น่าเป็นห่วงสำหรับ เทวี ก็คือ หากได้ครูมาลีมาร่วมทีม เทวีอาจทำงานได้ไม่สะดวก ทั้งนี้เพราะเทวีอาจถูกครอบงำความคิดทั้งหมด ด้วยเหตุที่ครูมาลีเป็นครู เป็นคนเมือง มีการศึกษาสูง พูดไทยชัดเจน และพูดเก่ง ส่วนตนเองนั้นอาจมองตนเองว่าด้อยคุณค่ากว่าในทุกเรื่อง และหากพระวิเชียรไม่ได้ร่วมทีม โดยหากได้นายจรัสหรือวินัย ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแทน ข้อมูลของหมู่บ้านที่จะได้ก็อาจจะไม่ตรงตามความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะทั้งครูมาลี จรัส และวินัยต่างก็มีแนวคิดไปในทางเดียวกัน โดยเฉพาะแนวการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน แต่หากได้พระวิเชียรทำงานร่วมกับครูมาลี อาจมีปัญหา เพราะแนวคิดที่อยู่คนละฝ่ายกันอาจทำงานร่วมกันยาก แต่ก็มีข้อคืออยู่ตรงที่จะสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันได้ โดยเทวีอยู่ตรงกลาง

ฉะนั้น การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจึงมีความสำคัญมาก ถึงอย่างไรก็ดี สำหรับ
ทีมนักวิจัยชาวบ้านของชุมชนบ้านจันทร์ก็ได้นักวิจัยชาวบ้านมาร่วมงาน 3 คน คือ 1.
พระวิเชียร 2. เทวี 3. ครูวิมล ซึ่งมาแทนที่ครูมาลี

อนึ่ง ผู้นำกลุ่มหนุ่ม-สาว หรือกลุ่มเยาวชนที่มีความคิดความอ่านดี กล้าคิด กล้า
แสดงออกนั้น ทีมนักวิจัยภายนอก ก็อยากได้มาร่วมงานเป็นนักวิจัยเช่นกัน แต่ผู้นำกลุ่ม
เยาวชนดังกล่าว จะมีจุดอ่อนในเรื่องบุคลิก และท่าทีที่ค่อนข้างแข็งกร้าวกับหน่วยงานของ
รัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐในพื้นที่และกับอาจมีปัญหาในการเก็บข้อมูลและประชา
พิจารณาข้อมูลกับชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่เห็นดีเห็นงามกับแนวการพัฒนาของรัฐ ฉะนั้น
พระวิเชียรจึงน่าจะมีความเหมาะสมกว่า ส่วนถาวรนั้น มีแนวคิดที่ค่อนข้างจะรับแต่ของ
ใหม่ ความสะดวกสบาย และแนวการพัฒนาของรัฐ ขาดมุมมองการพัฒนาแบบยั่งยืน
และการละทิ้งภูมิปัญญาของปกาเกอญอ ส่วนอภิลาสนั้น เป็นชาวกะเหรี่ยงคริสต์ ในขณะที่
ชาวบ้านบ้านจันทร์เป็นกะเหรี่ยงพุทธ และอภิลาสก็จะอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง (บ้านเด่น)

2.5 กลไกที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องภายในชุมชน
ชาวบ้านยังคงไปมาหาสู่ พูดคุยกันดีในทุก ๆ วัน มีการสืมน้ำชาเลี้ยงกันเมื่อญาติมิตรมา
เยี่ยมเยือน การทำไร่-นา ปลุกบ้านก็มีการเอามือ เอาจริงกัน การไปทำบุญที่วัด เช่นกลาง
พรรษา จะมีการจัดผ้าป่าเพื่อนำเงินเป็นกองทุนของวัดทุกวันพระ งานศพก็มาช่วยกันทุก ๆ
หลัง กิจกรรมส่วนรวม เช่น วันสำคัญ ๆ ทั้งทางศาสนจักรและอาณาจักรก็จะมีการเสี
ยสละมาช่วยกัน เช่น วันวิสาขบูชา วันแม่ เป็นต้น แม้ว่าในปัจจุบันผู้ที่เสียสละมาช่วย
งานจะมีค่อนข้างน้อยลงไปเพราะว่า ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพในทุก ๆ วัน (ข้าวไม่มี, ลูกเยอะ)
สมัยก่อนทุกวันพระ ชาวบ้านจะหยุดงานมาพัฒนาวัด แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงหยุดงาน
วันพระ มีบ้างที่ต้องทำงานทุก ๆ วัน

2.6 วิถีชีวิตในด้านอื่น ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ชุมชนบ้านวัดจันทร์ เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ ส่วนใหญ่
แล้วจะเป็นระบบเครือญาติอยู่กันแบบพี่น้อง รู้จักกันหมดทั้งหมู่บ้าน มีงานการอะไรต่างก็
ช่วยเหลือกัน อาชีพดั้งเดิมคือการทำนา ทำไร่ ปัจจุบันมีการทำสวน ปลุกพืชผัก เลี้ยง
สัตว์ ฯลฯ ประชากรเกือบทุกหลังคาเรือนต่างก็มีที่นาเป็นของตนเอง แต่ว่าใครจะมีมาก
น้อยก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง มีเพียงหลังคาเดียวเท่านั้นที่ไม่มีที่นา คือบ้านของนายสำแบล ซึ่ง
อาศัยอยู่ได้โดยการรับจ้างไปวัน ๆ อาศัยญาติพี่น้อง การทำนาของชาวบ้านนั้นทำเพื่อการ

ยังชีพเท่านั้น มีบางหลังที่ทำนาได้ข้าวมากก็แบ่งไปยังพี่น้อง อาจเป็นการหยิบยืมกันก่อน
ปีหน้าค่อยชดใช้ มีเป็นจำนวนน้อยที่อาจจะขายข้าวได้บ้าง เช่น โคนหลอกเอาข้าวเปลือก
แลกหม้อหุงต้ม เมื่อปีที่แล้วมีเพียงหลังเดียวที่ขายข้าวให้คนอื่น การทำนาก็ยังคง
ใช้แบบเก่า คือการเอามือ เอววัน เอแรงกัน ยังไม่มีการจ้างงาน บางครั้งเกี่ยวข้าวอาจจะ
ได้เป็นข้าวเปลือกเพื่อยังชีพตนเอง ทั้งตอนเริ่มแรกทำนาจนถึงการเกี่ยวข้าวจะเป็นการเอา
แรงงานกัน ในอดีตใช้ควาไถนาแต่ปัจจุบันใช้รถไถนาส่วนใหญ่เป็นแบบเดินตาม แต่ยังไม่
มีการใช้ปุ๋ย เมื่อปี 2541 นี้เอง ยาง่าแมลงไม่เคยมีใครใช้แต่มีโรคแมลงรบกวน มี
เพลี้ย จึงทำให้ชาวบ้านต้องซื้อยามาพ่น บางคน บางครอบครัวไม่รู้เรื่องไม่ได้พ่นยา
ปรากฏว่า ปีนี้ไม่ได้ข้าวเลย ข้าวตายหมด ข้าวของแต่ละครอบครัวต่างก็ได้ลดลงมาก บาง
ครอบครัวลดลงครึ่งหนึ่ง บางครอบครัวลดเกินครึ่ง (เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง 2 ประการคือ
1) ชาวบ้านจะยอมรับสารเคมีมีพิษโดยไม่รู้ตัว และ 2) พืชสมุนไพรที่จะกำจัดศัตรูพืชได้จะ
ถูกลดความสำคัญลง)

ในด้านประเพณีวัฒนธรรมนั้น ชาวบ้านก่อนข้างที่จะอนุรักษ์อยู่พอสมควร เช่น
ประเพณีการแต่งกายประจำเผ่า ประเพณีการเลี้ยงผีเจ้าเมือง ประเพณีการมัดมือประจำปี
ประเพณีการสวดมนต์หมู่บ้าน เป็นต้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนานั้น ชาว
บ้านจะให้ความร่วมมือดีมาก เพราะมีความเชื่อ ความนับถือในหลักธรรมคำสั่งสอนทาง
พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ในทุกวันพระชาวบ้านจะหยุดการงานเพื่อไปช่วยพัฒนาวัด ไม่
ทำบาป ระหว่างพรรษาทุกวันพระจะมีการฟังเทศน์ ฟังธรรม มีการจัดตั้งผ้าป่าของชาว
บ้านกันเองแล้วแต่ว่าใครจะเป็นคนทำก็ได้ ตกลงกันเองแล้วมาช่วยกัน มีการนำข้าวสาร
อาหารแห้งมาทำบุญ เพื่อหาปัจจัยเข้าวัด เป็นความสามัคคีที่ทำกันเองมาเป็นเวลานาน
แล้ว ประเพณีสงกรานต์ (ปีใหม่เมือง) ชาวบ้านก็นำมาใช้ด้วย มีการสงฆ์พระพุทธรูป
พระสงฆ์ ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย สวดมนต์หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมาทั้งหมดหมู่บ้าน
ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก อันแสดงความสามัคคีในชุมชนยังคงมีอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคง
เชื่อในกฎแห่งกรรม คือ การทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วอยู่ ได้เคยพูดคุยและยก
ตัวอย่างของผู้ที่ร่ำรวยจากการโกง จากการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ในช่วงระหว่างวันที่ 20-
26 พฤศจิกายน นายสมจิตร บอกว่าเงินที่ได้จากการคดโกงเขาไม่ภูมิใจหรอก ไม่เอาหรอก
นายเดะริ ตอบว่า อยู่แบบนี้ก็ดีแล้ว ขอเพียงมีข้าวกินไม่เป็นหนี้เขาก็พอใจแล้ว และอีก
หลาย ๆ คนที่ไม่ได้จำต่างก็ตอบในทำนองเดียวกันนี้

ตัวอย่างประเพณีสำคัญ ๆ ของบ้านวัดจันทร์ ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ สรรพ
และยังปฏิบัติสืบต่อกันมา

1) ประเพณีเลี้ยงเจ้าบ้านเจ้าเมือง

พ่อน้อยสี่เป็นประธานโดยตำแหน่ง

ขั้นตอนแรกเรียกประชุมลูกบ้านทุกครัวเรือนเพื่อหารือกันจะทำประเพณี

ตอนที่ 1 จะให้ลูกบ้านทุกครัวเรือน จะออกข้าวสารกันครัวละ 1 กระป๋อง พร้อม
กันนั้น ลูกบ้านทุกครัวเรือนจะตกลงกันเก็บครอบครัวละที่บาทที่สดางค์ ถ้า 50 บาทก็จะ
เก็บครัวละ 50 บาท แต่บางคนขึ้นมือไม่ถึงก็ไม่เป็นไร 40 บาท หรือ 30 บาท ก็ได้ จริง
จริงแล้วนั้นเลขาวางไว้ 50 บาท บางคนเขาวางไว้ 50 เขาจะออม 100 ก็มี ตอนที่ 2 พอ
อมข้าวสารเสร็จครบทุกครัวเรือนแล้ว ก็หามาข้าวสารหรือคองไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ คน
ที่ดื่มเหล้าจะต้องเป็นลูกของประธาน พอเหล้าสุกแล้วก็จะมียวนันต์เลี้ยงผี วันเลี้ยงผี ซึ่งจะ
เป็นวันสำคัญของชาวบ้านอีกวันหนึ่ง การงานทุกอย่างหยุดลงในวันเลี้ยงผี แล้วที่นี้จะ
เรียกเลขาคอยกันตกลงวันเวลาทุกอย่างเรียบร้อย ก็จะให้เลขาหรือคนดูแลนั้นออกเสียง
ตามสายให้กับชาวบ้านได้รับทราบ พอมาถึงวันเลี้ยงทุกคนตั้งแต่ตอนเช้าก็จะเอาข้าวดอก
คองไม้และรูปเทียนน้ำส้มป่อยไปรวมกันที่บ้านพ่อน้อยสี่ (ประธาน) และทุกคนหรือทุก
ครัวเรือนจะหุงข้าวสัก 1 หม้อ พอข้าวสุกหัวหน้าครัวเรือนก็จะห่อเอาข้าว 1 ห่อ ซึ่งเขา
เรียกว่า ข้าวหัว นอกจากนี้แล้วหม้อนั้นห้ามกินก่อนเป็นอันขาด นอกจากนั้นแล้วทุกคนไป
รวมกันที่หน้าหอผี จะมีประธานเริ่มจัดข้าวดอกคองไม้วางเป็นที่เรียบร้อยก็จะเรียกทุกคน
ที่มาร่วมงาน ประธานจะเริ่มจุดรูปเทียนแล้วที่นี้ประธานก็จะสาธุเจ้าที่เจ้าดิน เจ้าแม่ธรณี
เทวพุทธร เทวดารักษาบ้าน รักษาเมือง รักษาหัวน้ำ ถ้ำธาร ประธานก็จะว่าตามของเขา
ไป ตอนที่ 3 เสร็จจากจุดรูปเทียนแล้วก็นำหมูตัวนี้มาฆ่า พอฆ่าเสร็จก็จะต้มระหว่างต้ม
นั้นเครื่องปรุงยังไม่ใส่เลย เครื่องในหมูก็จะเก็บ เช่น คับ ไต หัวใจ ถ้าต้มสุกแล้วก็จะยก
ออกมา พอยกออกมาก็จะใส่เครื่องปรุงที่เตรียมไว้ลงไปต้มในหม้อ ตอนที่ 4 ประธานจะยก
หัวหมู คับ ไต หัวใจ ไปเลี้ยงกับผีก็จะมีเหล้าอีก 1 ขวด เขาเรียกว่า หยาดเหล้า พอถึง
หยาดเหล้าประธานจะกล่าวคำ สาธุเจ้าที่เจ้าดิน เจ้าแม่ธรณี เทวพุทธร เทวดา ก็ขอเชิญอนุโม
ลงมาดมลงมากิน ว่าไปพอกกล่าวหยาดเหล้าทุกคนก็จะกินตามสบาย หากมีเหล้ากินด้วยกัน
มีเบียร์ เสร็จจากนั้นแล้วแกงที่เหลือที่มากก็จะดักไปให้กับลูกเมียที่รอคอยอยู่ที่บ้านแล้วเนื้อ
หมูคนละนิด ทุกคนก็นับว่าเป็นวิเศษนักแล

2) ประเพณีการเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทางของชาวบ้าน

การเลี้ยงเจ้าที่ คือ มีด้วยกัน 3 อย่าง

1. เลี้ยงให้ดูแลที่อยู่ของชุมชน
2. เลี้ยงให้ปกครองในการดูแลของคนในพื้นที่
3. เลี้ยงให้ทำให้ชาวบ้านอยู่ดีมีสุข

การเลี้ยงเจ้าที่เป็นประเพณีของกฎบ้านกฎเมือง ที่ประชาชนอยู่กันทั่วโลก
เลี้ยงได้อย่างที่ต้องการทุกอย่างที่ถูตามประเพณี การเลี้ยงเจ้าทาง มีอยู่ 5 อย่าง

1. เลี้ยงให้คนเดินทางด้วยสวัสดิภาพ
2. เลี้ยงให้คนเดินทางด้วยการมีโชค
3. เลี้ยงให้ทางแยกอย่าให้เกิดอุบัติเหตุ
4. เลี้ยงผีย่างกันวนในหนทาง
5. เลี้ยงให้ความยุติธรรม และขอความเป็นธรรมเมื่อเราภาวะไม่ดี

ทุกอย่างนี้เป็นการทำประเพณีของคนที่มีอยู่ในการทำประเพณีเท่านั้น ประเพณี
เป็นการสื่อของสายยาสัตว์ของชาวบ้านชาวเมือง เป็นของโบราณการ และประชาชนทั่วไป

3) ประเพณี ผีบ้านที่ชาวบ้านนับถือ

ประเพณีนี้เป็นประเพณีของชาวบ้านสำหรับที่มีคนนับถือคล้ายเหมือนกันว่า
พุทธผี สามารถที่เข้ากับพุทธได้เสมอ มันเป็นพิธีสำหรับในครัวเรือนแต่ละครอบครัว
เป็นการมีค่าต่อโรคภัยไข้เจ็บอย่างสมบูรณ์ของชาวบ้าน อย่างเช่น เกิดนาย ก. เป็นไข้
สูง ไปรักษาที่โรงพยาบาลใส่น้ำเกลือไม่เข้า อย่างนี้ต้องกลับมาที่บ้านแล้วต้องเข้าหาหมอ
ดูแล้วหมอเขาจะบอกว่าอย่างไร แล้วประเพณีที่เขาทำนั้นถูกหรือผิด ถึงทำไมต้องเป็น
แบบนี้

ฉะนั้น ประเพณีทุกอย่างทำให้เรานับถือ อย่างนับถือในประเพณีนี้ต้องนับผีไว้ ปี
หนึ่งจะทำกี่ครั้งหรือว่า 1 ครั้ง ยังไงก็ตาม ทำผิดต่อผีแล้วเจ็บไข้ชาก ประเพณีต้อง
เลี้ยงให้ถูกต้อง ชีวิตของคนนี้ถ้าเกิดไม่สบายต้องไปหาหมอ หมอดูหรือหมอเจ้าหน้าที่
ทั้งสองนี้ต้องพัวพันกัน ถ้าสองอย่างนี้ในช่วงคนไม่สบายไปรับยาที่หมอก็เพียงบาทหา หรือ
ว่าจะไปหาหมอเขาก็เพียงจะบอกความเป็นจริงของคนที่มีอาการอยู่ ทำผิดประเพณีหรือไม่

ทุกอย่างนี้ผิกับคน ดินและน้ำ ฟ้ากับฝน ประเพณีทุกอย่างต้องทำด้วยความเคารพ
และถือ หาข้อมูลจากนายหม่อไผ เมื่อวันที่ 16 ธ.ค. 2541 สูงอยู่มาทำมาตั้งแต่โบราณมาถึง
ปัจจุบัน ตอนนี้อายุได้ 68 ปีแล้ว

4) ประเพณีมัดมือ

ประเพณีมัดมือ ปีหนึ่งมี 2 ครั้ง วิธีการมัดมือมีดังนี้

1. ต้องถามน้อยสีก่อนว่าจะมัดเหล่าเมื่อไหร่ ถ้าพร้อมแล้วกรรมการหมู่บ้าน
ต้องออกไปประกาศให้ชาวบ้านที่เครื่องกระชายเสียบ

2. ถ้ามัดเหล่าเสร็จแล้วต้องทำข้าวต้ม ข้าวพุกไก่ หรือหมู

3. ก่อนจะทำพิธีต้องไปมัดเหล่าที่แกบ้านกินหนึ่ง แล้ววันรุ่งขึ้นมาหุงข้าวแล้ว
แกง ถั่วงอกเรียบร้อยแล้วถ้าในครัวเรือนพร้อมแล้วต้องบอกญาติพี่น้องมาทำพิธีมัดเหล่าใน
ขันโตก ขุดเทียน 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ข้าวต้มข้าวพุก ทั้งหมดนี้วางในขันโตก แล้วผู้สูงอายุ
จะเอาไม้กลข้าวดีที่ขันโตก ตอนที่ดีเขาจะเรียกขวัญและความดีทุกอย่าง ถั่วงอกผู้สูงอายุ
จะเริ่มมัดมือ มัดมือเสร็จแล้วต้องรินเหล้าให้ผู้สูงอายุ คนละ 1 แก้ว แล้วเขาจะปิดปอนให้
ลูกหลานร่วมรับประทานอาหาร

4. ถ้ามัดมือเสร็จจนทั่วครัวเรือนหมู่บ้านแล้ว ต้องไปมัดเหล่าที่บ้านน้อยสีก
ครั้ง ค่อ ไปก็คนกลุ่มนี้ต้องไปมัดต่อแต่ละครั้งเรือนจนกว่าทั่วหมู่บ้าน แล้วกลับมาอน
บ้านใครบ้านมัน จากถุนน้อยสี

ตัวอย่างประเพณีทั้ง 4 ประเพณีที่ยกมาเหล่านี้ เป็นคำพูดคำเขียนของแหล่งข้อมูล
จริง ที่นักวิจัยมีเจตนาจะพิมพ์หรือเขียนตามต้นฉบับเดิมที่ลงหม่อ ไร่และถุนน้อยสีก่อนให้
โดยคิดว่า การสื่อความหมายจะตรงและจริงมากกว่าที่นักวิจัยจะแปลความหมายเอง จาก
ประเพณีที่ชาวบ้านยังคงเชื่อและปฏิบัติสืบต่อกันมา (แม้จะเสื่อมคลายความศรัทธาลงไป
บ้างตามกาลเวลาที่วัตถุนิยมจากภายนอกเข้ามากระทบ) **สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่**
ผ่านมาทางผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน กล่าวคือ ผ่านมาทางปราชญ์ในการทำพิธี เป็น
ภูมิปัญญาชุมชนที่พยายามจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่อยู่ร่วมกัน และ
ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการเลี้ยงเจ้าที่เจ้าทาง
หรือประเพณีมัดมือ (โปรดพลิกดูรายละเอียดอีกครั้ง) อย่างไม่เอาใจเอาเปรียบ และแผ่
ไว้ซึ่งอำนาจภายในชุมชนที่ผูกไว้กับพ่อน้อยสีก ซึ่งเป็นผู้ประกอบพิธี เป็นคนเฒ่าคนแก่ที่
สุคของชุมชน และเป็นลูกหลานของตระกูลที่บุกเบิกมาก่อตั้งชุมชนนี้ นักวิจัยยังเห็นว่า
ภูมิปัญญาที่สะท้อนออกมาให้เห็นจากประเพณีเช่นนี้ **น่าจะมีประโยชน์หากได้รื้อฟื้นนำ**
กลับมาใช้ให้เหมาะสม ดังเช่นที่พ่อน้อยสีกกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพิงทั้งหมดดู และหมอ
โรงพยาบาลเวลาคนเราเจ็บไข้ได้ป่วย

ในด้านการแต่งกายชุดประจำเผ่า กระเหรี่ยงมีคติน้อยลงมาก เพราะมีสาเหตุดังนี้

1. ผ้าที่ใช้ทอผ้านั้นในปัจจุบันต้องซื้อเขามา ผ้ามีราคาแพงขึ้นมาก (ซื้อผ้ามาประมาณ 20 ปีแล้ว-ข้อมูลจากนายส่วยพองและภรรยา 26 พ.ย.)
2. การทอดึงใช้เวลาหลายวัน เสียเวลา

หากจะเปรียบเทียบกับเสื้อผ้าที่เขาขายกัน ถูก ๆ มีมากกว่า ไม่เสียเวลา ปัจจุบันผู้ที่ขังนิยมใส่ชุดประจำเผ่าจะเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ในปัจจุบันได้แนะนำให้กลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้านแนะนำสั่งสอน ทำเป็นแบบอย่างให้แก่เด็ก ๆ เพื่อปลูกฝังในการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่ ส่วนเยาวชนนั้นส่วนใหญ่ลงไปเรียน ไปศึกษาในตัวเมืองจึงมักรับค่านิยมจากในตัวเมืองไปด้วย อย่างที่เห็นได้ชัดคือการแต่งกาย

จากการสังเกตการแต่งกายของชาวบ้าน พบว่าส่วนใหญ่ผู้หญิงยังใส่ชุดประจำเผ่า โดยเฉพาะ คือใส่ผ้าถุงที่มีลายตีนจก ส่วนผู้ชายจะ 50/50 กล่าวคือ ที่สวมใส่กางเกงแบบคนเมืองประมาณ 50% และที่สวมใส่สไบดำประจำเผ่าประมาณ 50% แต่เป็นที่น่าสังเกตคือ ในการประชุมหมู่บ้านครั้งนี้ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะนิยมผูกนาฬิกาข้อมือ การประชุมหมู่บ้านจะใช้ในวันพระขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งถือว่าเป็นวันพระใหญ่ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ ชาวบ้านทั้งหมดจะหยุดงานในวันดังกล่าว และมาทำบุญที่วัด และหลังจากเสร็จสิ้นการทำบุญในภาคเช้าแล้ว ก็จะเป็นการประชุมหมู่บ้านต่อ ซึ่งจุดนี้นักวิจัยเห็นว่า เป็นช่องทางปฏิสัมพันธ์ของชุมชน กล่าวคือ ใช้โอกาสที่มาทำบุญที่วัด ได้กล่อมเกล่าจิตใจเรียบร้อยแล้ว จึงค่อยประชุมปรึกษาหารือกันทั้งหมู่บ้าน และเป็นโอกาสที่ชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ จะได้พบปะแลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งเด็กเล็ก และเยาวชนหนุ่ม-สาวด้วย

ในด้านการถ่ายทอดความรู้ในด้านต่าง ๆ นั้นชาวบ้านวัดจันทร์ก็สามารถทำได้เป็นเวลานานแล้ว นั่นคือการทอผ้าเพื่อใช้เอง สมัยก่อนนั้นปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง ปัจจุบันต้องซื้อผ้าจากในเมืองมาเพื่อทอผ้า การทอผ้านั้นจะเป็นการถ่ายทอดกันเองในครอบครัว จากแม่สู่ลูก จากยายสู่หลาน การสานกบว กระดังฝึกข้าว ฯลฯ ซึ่งสามารถใช้ในชีวิตประจำวันได้ การทำครกตำข้าว การใช้เหมืองฝาย การทำเหมืองฝายทดน้ำข้าม การทำข้าวไร่ การทำนาขั้นบันได เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่พวกเขาได้รับการถ่ายทอดมาใช้ในการชีวิตประจำวัน และหากพวกเขาเจ็บไข้ได้ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็สามารถหาพืชสมุนไพรมาช่วยในการรักษา เช่น ปวดท้องให้ดื่มปลูบ (ไม้ทราบชื่อไทย) ปวดหัวให้ดมนอโพ เป็นผลสดใช้ดื่ม เสนอ หรือดั้นเกอะปือ เป็นผลเน่าเปลือกใช้ดื่มจูเลโบ เป็นต้น (ข้อมูลจาก นายส่วยพอง นายหม่อเลโพ นายอิฐและภรรยา 26 พ.ย.)

แบบที่เคยกล่าวไว้ว่า ชุมชนบ้านจันทร์เป็นระบบเครือญาติพี่น้อง คนรู้จักกันหมด ทั่วหมู่บ้าน หัวบ้าน-ท้ายบ้าน ต่างก็รู้จักกันทั้งหมด เคยซื้อคนนั้นไป สามารถรู้ถึงพ่อแม่ พี่น้องเลย จะว่าไปแล้วเป็นชุมชนที่อบอุ่นในระดับหนึ่ง ในตอนค่ำ ๆ จะมีการไปมาหาสู่กัน อยู่มีการ “ออกถือกล่อ” (ออก-กิน-ที-น้ำ-กล่อ-ร้อน) หมายถึงการกินน้ำร้อนน้ำชาเย็น มีการทอด กุ้ยจันอย่างเป็นกันเอง ถึงแม้ว่าหมู่บ้านนี้จะมีความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาามากแล้วก็ตาม เช่น มีไฟฟ้า ทำให้มีวิทยุ-เทป โทรทัศน์ วิดีโอ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ฯลฯ แต่ในหลังคาเรือนแต่ละครอบครัวก็ยังมีการพบปะคุยกันอยู่เสมอ ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาของตนเอง คือ ภาษาปกากะญอ หรือภาษากะเหรี่ยง (ไทยกลาง)

ชุมชนบ้านวัดจันทร์เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีมานานกว่าร้อยปี แต่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้ดีชุมชนหนึ่ง สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเขาไว้ด้วยกันก็คือ ศาสนาและความเชื่อ ด้านศาสนา ในอดีตนั้นชาวบ้านนับถือผีกระดูกที่ทำพิธีนี้ ทำได้เพียงกระดูกเดียว คือ กระดูกของพ่อน้อยดี ปัจจุบันมีพ่อน้อยดีเป็นหัวหน้าในการทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง กำหนดวันมัดมือหมู่บ้าน ฯลฯ ส่วนในทางวัดวาอารามนั้นมีพ่ออุ๊ยบุญพอ เป็นแก้ววัด นายสมจิตร์ เป็นอาจารย์วัด (มักนายนก) ในการจะทำบุญทำทาน จัดตั้งผ้าป่า ก็แล้วแต่ว่าใครจะเป็นคน จัดก็ได้ตามจิตศรัทธา ไม่มีการกำหนดว่าใครจะเป็นผู้ริเริ่ม แต่ทุกคนจะร่วมกัน อาจจะมี 2 ดัน 3 ดันฯ ในกลุ่มหนุ่มสาวก็มีผู้นำของกลุ่มที่พวกเขาจะคัดเลือกกันเอง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอดผ้ามีคุณเทวี เป็นประธานกลุ่ม และในทุก ๆ เดือนจะมีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เดือนละครั้ง หากมีเรื่องรีบด่วนอาจจะมีการเรียกประชุมได้ตลอด

2.7 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนและภาคต่าง ๆ

ชุมชนจะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนมาก เช่น การช่วยกันก่อสร้างอาคารเรียน และห้องสมุดจะมีการประชุมเพื่อหาข้อมูลตกลงในการมาช่วยงาน ผู้ใดไม่มาต้องเสียค่าปรับ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นโรงเรียนกับชุมชนแล้วจะเป็นว่า “เมื่อโรงเรียนมีงานชุมชนช่วย แต่ชุมชนมีงานโรงเรียนไม่ค่อยช่วย” โรงเรียนมักกล่าวหาว่า ชาวบ้านไม่ค่อยเสียสละ ถูกหลอกลวงตัวเองมาเรียนที่โรงเรียน แต่ไม่ค่อยช่วยเหลือโรงเรียน

2.8 สิ่งที่ชุมชนคาดหวังจากโรงเรียน จากทางการ จากภายนอก

จากโรงเรียน ชุมชนหวังอยากให้ครูเสียสละในการสอนหนังสือเด็กมากกว่านี้ สอนตรงเวลา อยากได้ครูเป็นคนเมือง ครูให้พอเพียงกับนักเรียน

จากทางการ พัฒนาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น อาชีพ อย่าดูถูกชาวบ้าน

จากภายนอก อยากให้มาช่วยบริจาคในทางพัฒนาวัดวาอาราม และโรงเรียน เช่น บริจาคหนังสือเรียน

2.9 ปัญหาและความต้องการของชุมชนบ้านจันทร์

1) **ชาวบ้านอยู่ในฐานะยากจน** ทั้งหมดเป็นชาวนา และทำนาเพื่อไว้บริโภคเท่านั้น แต่ข้าวที่ทำได้มีไม่เพียงพอ ชาวบ้านกล่าวว่า “ถ้าข้าวไม่พอกินก็เก็บขาย ถ้าข้าวมีกินก็พออยู่ได้” งานอื่นก็ไม่มีทำ ทำมาก็ไม่ไ้ผล

2) **ไม่มีน้ำในการทำเกษตร** ที่มีอยู่ก็มีแต่น้ำจากห้วยแม่แจ่ม จึงไม่พอใช้ตลอดฤดู

3) **ชาวบ้านเป็นหนี้ ธอส.** จำนวนกว่า 10 ราย ก็มาลงทุนปลูกลูกท้อตามการส่งเสริมของทางการ แต่ไม่มีตลาด ขายได้ราคาไม่ดี

4) **ปัญหาด้านสุขภาพ** เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ไกลจากตัวอำเภอ เวลาเจ็บไข้จึงมักไปไม่ถึงโรงพยาบาล รักษาตามยถากรรม เพราะขาดการเชื่อมต่อ ความเชื่อเกี่ยวกับสมุนไพร และปัจจุบันเป็นลักษณะที่เน้นการรักษา และรักษาตามแผนปัจจุบัน มากกว่าการดูแลสุขภาพ

5) **ปัญหาขาดพืชผล** บ้านจันทร์เป็นทางผ่านของยาเสพติดที่มาจากบ้านแสนแดง ที่ดังไปทั่วประเทศ เช่น จะจับผู้ค้าสักคนเดียวต้องเอาเฮลิคอปเตอร์ลง ใช้คนทั้งหมู่บ้าน และปีต่อมาบ้านนั้นก็ถูกยิง

6) **พื้นที่ทำการเกษตรมีจำนวนจำกัด** อยู่ในเขตป่าสงวน

7) **การปิดกั้นข้อมูลของหน่วยงานในพื้นที่** ทำให้ชาวบ้านถูกหลอก เช่น การปลูกป่า ออป. ไม่บอกข้อมูลทั้งหมด บอกแค่ได้เงิน 10 ปี การปิดบังข้อมูลทำให้ชุมชนแตกแยก จาก 100 กว่าหลัง ปลูกป่าแค่ 22 หลังเท่านั้น หรือแม้แต่เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย

8) **การส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานในพื้นที่ไม่ต่อเนื่อง** ไม่ว่าจะเป็นโครงการหลวง ที่ส่งเสริมการเพาะปลูก หรือโครงการศิลปาชีพ ที่ส่งเสริมการทอผ้าที่ไม่มีตลาดขายผ้าไม่สวยก็ไม่บอกว่าไม่สวยอย่างไร จะให้ทำอย่างไร รู้แต่ว่าถูกคิมมาจากในวัง แต่ไม่บอกว่าจะให้ทอได้อย่างไร

ปัญหาเรื่องการทำมหากิน ชาวบ้านเคยขาดทุนเรื่อง บัวข ที่โครงการหลวงมาส่ง เสริมลงทุนไป 80,000 บาท ขายคืนได้มา แค่ 30,000 บาท กินดิบก็ไม่ได้ หาดตลาดก็ไม่มี ใต้แค่ส่งเสริมปลูกอย่างเดียว

ชาวบ้านจะไม่ค่อยเชื่อทางการแล้ว (โครงการหลวง) การทอดผ้าผูกทางวังคิมที่ กองทัพ ๆ มาดีชาวบ้าน โดยชาวบ้านก็ไม่ว่าทอดไม่คิดตรงไหน เพราะชาวบ้านก็ทอดตามที่ โครงการสอน ขณะนี้เหลือผ้าอยู่ 20 กว่ามัดที่เก็บไว้โดยชาวบ้านไม่ได้เงิน (จำคิดศร คนเดิม ทำเงินผ้าหายไปสองหมื่นกว่าบาท และตัวเองก็จะขาย คนใหม่มารับงานก็ไม่มี อดุมการณโยกทำงาน)

3. ปัจจัย เงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในโรงเรียน

3.1 ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาของโรงเรียน

จากการศึกษา ได้ศึกษาได้เข้าไปช่วยในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน บ้านจันทร์ ทำให้ทราบว่า ปรัชญาการศึกษาและเป้าหมายการศึกษาในโรงเรียนนั้น ถ้ามอง ถึงปรัชญาการศึกษาในส่วนเป็นวิชาการแล้วจะไม่มี แต่เป้าหมายการศึกษาของโรงเรียนนั้น จะสะท้อนออกมาในรูปคำขวัญของโรงเรียน ซึ่งต้องขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วยที่ไม่ได้จำ คำขวัญของโรงเรียนมา ต้องสอบถามจาก อ.วิมล อีกครั้ง

3.2 สำหรับหลักสูตรการศึกษา เนื้อหาของการเรียนการสอน กระบวนการ และ กิจกรรมการเรียนการสอน ของโรงเรียนบ้านจันทร์นั้น จากการสังเกตและสอบถามจากนัก เรียนชั้น ป.5, 6 ม.1,2 แล้วทำให้ทราบได้ว่า ชั้นเรียนต่าง ๆ นั้นเรียนตามหลักสูตรและ เนื้อหาตามที่กระทรวงหรือ สปจ. กำหนดไว้ แต่สำหรับกระบวนการสอนและกิจกรรมการ เรียนการสอนนั้นส่วนใหญ่จะเป็นแบบบรรยายจดบนกระดานให้นักเรียนจดตาม กิจกรรม การเรียนการสอนนั้นมีการแบ่งกลุ่มทำกิจกรรมบ้างไม่มากนัก เพราะส่วนใหญ่ักเรียนยัง คงอ่อนในด้านภาษาไทยอยู่มาก จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการจดบนกระดานเพื่อฝึกให้นักเรียน เขียนและอ่านภาษาไทยไปในตัว อีกประการหนึ่งสื่อนักเรียนมีไม่เพียงพอ การเรียนรู้ ในหลักสูตรของวิชานั้น เรียนไม่ค่อยจบตามหลักสูตร

3.2.1 การเรียนรู้ส่วนใหญ่เรียนรู้จากโรงเรียนฝ่ายเดียว มีบางวิชา เช่น ภาษาอังกฤษ ทั้งมีการฝึกหรือปฏิบัติงานจริง แต่ว่า เด็กของโรงเรียนบ้านจันทร์นั้น พื้นฐานเป็น

ชุมชนบ้านพะมอลอ หมู่ 1 ตำบลบ้านกาต อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ประวัติความเป็นมาและสภาพการณ์ของชุมชน/โรงเรียน

ชุมชนพะมอลอ เป็นชุมชนซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเรียกตัวเองว่า “สะกอ” ซึ่งพากันอพยพย้ายถิ่นมาจากชายแดนพม่าเมื่อประมาณ 200 กว่าปี ผู้อาวุโสท่านหนึ่งของหมู่บ้าน อายุประมาณ 93 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า ทวดชื่อ พะปโล (พ่อของปู่ของพ่อเผ่าคำจ๊ะ ผู้ให้ข้อมูล) เดินทางมาจากชายแดนพม่า มาอยู่ที่บ้านแม่ด้อย และได้มีภรรยาเป็นคนไทย ชื่อทองมา ต่อจากนั้นทวดทั้ง 2 และเพื่อนบ้านอีก 3 ครอบครัวก็พากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่แห่งนี้ และใช้ชื่อหมู่บ้านว่า “พะมอลอ” พ่อเผ่าคำจ๊ะเล่าว่าทวดทั้ง 2 มีลูก 5 คน ถึงแก่กรรมไปแล้ว 4 คน เหลือแต่ปู่ของตนซึ่งเป็นลูกคนสุดท้ายคนเดียว ปัจจุบันอายุได้ 103 ปี จึงเป็นที่นับถือของคนในหมู่บ้านและได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค และการประกอบพิธีตามประเพณีวัฒนธรรมของเผ่าและอื่น ๆ ได้แก่ต้นซึ่งเป็นหลาน และคนอื่น ๆ ในชุมชนก็ได้ฟังปู่เมื่อป่วยหรือเค็ดรื้อน ทุกวันนี้พ่อเผ่าคำจ๊ะก็ทำหน้าที่แทนปู่ของตนสืบต่อมา

ผู้เผ่าเล่าว่า “พ่อเผ่าคำจ๊ะผู้นี้เป็นคนใจบุญ ไปวัดเสมอ พ่อเผ่าได้บริจาคถนน ซึ่งชาวบ้านใช้เดินอยู่ทุกวันนี้ (บริจาคที่ดิน) บริจาคที่ดินสร้างโรงเรียนที่เรียนอยู่ทุกวันนี้” โรงเรียนบ้านพะมอลอเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก เปิดสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันมีนักเรียน 44 คน ครู 3 คน นักการภารโรง 1 คน จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2490 และมีประวัติความเป็นมาตามคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“อาคำแปงเล่าให้ฟังว่า ก่อนที่จะมีโรงเรียนในหมู่บ้านพะมอลอ ได้มีครูเสนาะ (ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนบ้านพะมอลอ) มาปรึกษาเรื่องการตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้าน ตอนนั้นอาคำแปงเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงจัดหาสถานที่และจัดสร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น ปี พ.ศ. 2490 และต่อมาได้สร้างอาคารโดยย้ายมาตั้งในที่ที่ได้รับบริจาคจากพ่อเผ่าคำจ๊ะ อยู่ทุกวันนี้”

1.1 สภาพทางกายภาพของชุมชน ชุมชนบ้านพะมอลอเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 102 ครอบครัว 398 คน ตั้งอยู่ไม่ไกลจากอำเภอแม่สะเรียงเพียงมีแม่น้ำขวางกั้นเท่านั้นก็จะติดกับตัวอำเภอ ชุมชนนี้จะมีแม่น้ำปายไหลผ่านคู่ขนานกับถนน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคม โดยมีชุมชนตั้งอยู่ระหว่างกลาง ชาวบ้านได้ทำสะพานชั่วคราวเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอเพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเดินทาง แต่ใช้สัญจรได้เฉพาะรถจักรยานและรถจักรยานยนต์ ส่วนรถยนต์ต้องใช้เส้นทางอื่นซึ่งเป็นถนนลูกรังห่างอำเภอแม่สะเรียงประมาณ 11 กิโลเมตร จึงนับว่าเป็นชุมชนที่มีภูมิศาสตร์ที่ดี มีความเหมาะสมและมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดิน น้ำ และป่าไม้ บนพื้นที่ราบเล็ก ๆ ซึ่งล้อมรอบด้วยป่าไม้และแม่น้ำใกล้เนินเขา ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านเล่าว่า “บ้านเราดินดีปลูกอะไรก็งามไม่ต้องใช้ปุ๋ยใช้ยา เพาะปลูกใช้กินกันเอง ขึ้นง่าย ผักบางอย่างก็ขึ้นเองไม่ต้องปลูก” ทุกบ้านก็จะมีสวนผักสวนครัวรั้วกินได้ให้เห็น ส่วนภูมิอากาศถึงแม้จะมีความชุ่มชื้นเพราะใกล้แหล่งน้ำแต่จะร้อนจัดในหน้าร้อน และหนาวจัดในหน้าหนาว

การตั้งบ้านเรือนของชุมชนแต่เดิมจะเป็นแบบเรียบง่ายตามเส้นทางคมนาคมในชุมชนถนนสองสายคู่ขนานกัน โดยมีจุดเชื่อมต่อ 2 จุด คือ ตรงบริเวณด้านโรงเรียนบ้านพะมอลอ หน้าบ้านพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) บริเวณนี้เป็นสี่แยกมีหอนาฬิกาเล็ก ๆ มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว ศาลาซึ่งใช้เป็นที่พักประชุมที่เป็นสี่แยกนี้เพราะถนนที่ตัดผ่านถนนสายหลักนั้นจะตรงไปสะพานชั่วคราวที่ใช้ข้ามแม่น้ำปายเพื่อไปยังตัวอำเภอ ถนนสายในหมู่บ้านนั้นเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ (ตามแผนภูมิ) นับว่าเป็นชุมชนที่มีการจัดระเบียบได้ดีไม่ซับซ้อน ต่อมาได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่จนสมาชิกของชุมชนบางครอบครัวได้รับความเสียหายทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน จึงมีการอพยพย้ายบ้านเรือนไปตั้งทางด้านเหนือของเส้นทางคมนาคม ซึ่งเป็นป่าชุมชนและมีลำเหมืองเป็นแหล่งที่ใช้ในการเพาะปลูกประมาณ 20 หลังคาเรือน ทำให้เกิดหอย่อมบ้านขึ้นใหม่อีกหอย่อมบ้านหนึ่ง เรียกกันว่าบ้านใหม่พะมอลอ จึงมี 2 หอย่อมบ้านตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ชุมชนพะมอลอเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดมาเพียงสามชั่วคน จึงยังชนบประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตดั้งเดิมสืบทอดให้ลูกหลานในการดำรงชีวิตตามบรรพบุรุษ ซึ่งจะเป็นแบบที่พึ่งตนเอง เรียบง่าย ยึดมั่นในประเพณี รักถิ่นฐาน รักป่า ดูแลรักษาป่าไม้ เช่นการใช้ภาษา อาชีพเกษตรเชิงอนุรักษ์ การแก้ไขปัญา การรักษาโรคศิลปะประจำเผ่า และมีจุดเด่นจนเป็นรายได้ก็คือ หัตถกรรมผ้าทอ ซึ่งมีลวดลายสวยงามเป็นที่ต้องการของตลาด โดยเฉพาะชาวต่างประเทศ

ประชากรของชุมชนบ้านพะมอลอ ปัจจุบันมีจำนวน 102 หลังคาเรือน 398 คน เป็นชาย 182 คน หญิง 216 คน นับถือศาสนาพุทธ และยังมีค่านิยมในประเพณี เคารพผี เลี้ยงผี ถึงแม้ว่าจะพูดภาษาไทยได้ชัด แต่ก็ยังใช้ภาษาประจำเผ่าในการสนทนากันภายใน กลุ่ม ระดับการศึกษาต่ำ ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้มีน้อย ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ทอผ้า รับจ้างทั่วไป เช่น ใช้แรงงานในการทำนาให้เจ้าของที่ดินในชุมชน มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่ำกว่า 16,000 บาทต่อคนต่อปี แต่มีศักยภาพในการพึ่งตนเองสูง ด้วย ระบบเศรษฐกิจที่พอเพียง มีแรงงาน มีทรัพยากรธรรมชาติ อาหารธรรมชาติ การหาเลี้ยงชีพแบบเรียบง่าย พึ่งตนเองโดยเน้นการผลิตเพื่อบริโภคและบริโภคปัจจัยสี่ที่จำเป็น ไม่นิยมการอพยพย้ายถิ่นไปหางานทำในต่างถิ่นแบบถาวรเหมือนบรรพบุรุษของตน

1.2 สภาพทั่วไปของโรงเรียนบ้านพะมอลอ

โรงเรียนบ้านพะมอลอเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีบริเวณไม่กว้างนัก คือประมาณไม่เกิน 2 ไร่ มีถนนผ่านทั้งด้านหน้าและด้านหลังของโรงเรียน อาคารเรียนเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวเก่า ๆ เล็ก ๆ 2 หลัง บ้านพักภารโรง 1 หลัง โรงอาหารที่มีสภาพทรุดโทรม 1 หลัง ถังเก็บน้ำฝน 1 ถัง มีสนามกีฬาเล็ก ๆ อยู่บริเวณหน้าโรงเรียน ซึ่งกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านมักจะมาใช้ซ้อมฟุตบอลกันในตอนเย็น ๆ มีเสียงตามสายภายในโรงเรียน เรือนเพาะชำและแปลงพืชผักสวนครัว

2. ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในชุมชน

ปัจจัยเงื่อนไขและองค์ประกอบที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งหรืออ่อนแอภายในชุมชน ได้แก่ ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ดังนี้

2.1 โครงสร้างทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน

สภาพสังคมโดยทั่วไปของชุมชนพะมอลอเป็นชุมชนที่มีประชากรเป็นเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ (กะเหรี่ยงป่า) ซึ่งแต่เดิมมักอาศัยอยู่ตามแถบพื้นราบและอยู่เป็นหลักแหล่ง จะดูแลรักษาป่าตามประเพณีดั้งเดิม มีความเชื่อความศรัทธาต่อการอนุรักษ์ป่า นับถือผี โดยมีลูกชายและหลานชายของผู้นำตั้งถิ่นฐานคนแรก คือ นายพะปloed เป็นผู้ถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมและประกอบพิธีต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้มีความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน คือ ความเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันและเป็นเครือญาติกัน ไม่มีนามสกุลหลักเพราะต่างคนต่างตั้งนามสกุลตามความพึงพอใจ ไม่ค่อยคำนึงความเป็นเครือญาติ แต่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

เช่น “วิเวกนา” “ไฟกุสลกิจ” ฯลฯ ซึ่งมีสภาพตามโครงสร้างสำคัญ ๆ ของสังคม มีความน่าสนใจ ดังนี้

1) ด้านกลุ่ม/องค์กรและการรวมตัวกันของสังคม

ชุมชนแห่งนี้นอกจากเป็นกลุ่มเผ่าพันธุ์และกลุ่มเครือญาติแล้วยังมีการรวมตัวกันเพื่อพลังการจัดการด้านต่าง ๆ เช่น การแก้ปัญหา และการพัฒนา ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพตีเหล็ก ธนาคารข้าว ยิ่งล้วนแล้วแต่มีที่มาของการรวมตัวที่น่าสนใจ เช่น ธนาคารข้าว ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ตนเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพราะเห็นชาวบ้านเดือดร้อน “ปลูกข้าวไม่ทันเห็นหน้าท้องก็หมด” จึงขอความช่วยเหลือจากเจ้าอาวาสท่านให้ข้าวสารมา 30 ถัง จึงคิดว่าถ้านำข้าวไปแจกมันก็จะหมดไป ได้กินครั้งเดียว เลยปรึกษากันและตกลงกันว่า ถ้าใครนำข้าวไป 1 ถัง เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้วก็ให้เอาข้าวเปลือกมาคืนกองกลาง 3 ถัง และต่อมาก็เปลี่ยนเป็นถ้ายืมข้าวเปลือก 5 ถังต้องใช้คืนกองกลาง 6 ถัง ฯลฯ ในที่สุดชุมชนก็มีธนาคารข้าวให้ชาวบ้านได้ยืมไปบริโภคบรรเทาความเดือดร้อน ดังเช่น นายเต๊ะตุ้ เล่าว่า “เมื่อต้นปีได้ยืมข้าวธนาคารหมู่บ้านมาก็ไม่ได้ใช้คืนเขา ก่อนจะทำนาก็กู้ข้าวมากินก่อน พอเก็บเกี่ยวเสร็จก็ค่อยนำไปใช้คืน...” และกลุ่มทอผ้าก็จัดตั้งขึ้นมาเพราะสมัยที่นายคำแปงเป็นผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าชาวบ้านทอผ้าเก่ง แต่ไม่มีเงินทุนจึงขอความช่วยเหลือจากพระครูเจ้าอาวาสและพัฒนาชุมชนอำเภอ ได้เงินและอุปกรณ์มาใช้ในการทอผ้า เมื่อขายผ้าได้แล้วนำเงินไปซื้อผ้ามาอีก ซึ่งซื้อครั้งละมาก ๆ จะได้ในราคาถูก หมุนเวียนกันอย่างนี้จึงต้องมีการจัดการก็เลยตั้งกลุ่ม มีประธาน เลขา ทรัพย์ญิก และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเห็นประโยชน์ จึงมีกลุ่มสตรีทอผ้าจนทุกวันนี้ ฯลฯ

2.2 ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งความรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนแห่งนี้ มีทั้งที่เป็นความรู้ทางวิชาการเพื่อวุฒิทางการศึกษา การอ่านออกเขียนได้ และความรู้เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งอาจจำแนกได้ ดังนี้

ก. การเรียนรู้ที่มีการจัดการเพื่อความรู้ทางวิชาการและวุฒิทางการศึกษา ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน

- การศึกษาในระบบโรงเรียน มีโรงเรียนระดับประถมศึกษาขนาดเล็ก 1 แห่ง เปิดสอนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งสิ้น 43 คน ครู 3 คน ซึ่งเป็นสถานการศึกษาแห่งเดียวในชุมชน

ข. การศึกษานอกระบบโรงเรียน คนในชุมชนบ้านพะมอลส่วนใหญ่จะมีระดับการศึกษาที่ค่อนข้างต่ำ ดังนั้นเมื่อมีโอกาส ผู้นำของชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก 2 คน กรรมการหมู่บ้านอีก 2-3 คน จึงแสวงหาวิธีการศึกษาโดยสมัครเรียนการศึกษานอกระบบในระดับมัธยมต้น นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีความต้องการโอกาสทางการศึกษา ซึ่งมีการศึกษานอกระบบมาตอบสนองความต้องการของชุมชนได้

- การประชุม/การฝึกอบรม มีการประชุมชี้แจงเรื่องราวการและเรื่องราวข่าวสารอื่น ๆ เปิดประชุมทุกเดือน ในการประชุมทุกครั้งชาวบ้านทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมตามกฎที่ชุมชนกำหนดไว้ ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสที่ชุมชนได้ร่วมปรึกษาร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาของชุมชนอยู่เป็นประจำและต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาและที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตทั้งด้านอาชีพและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เช่น การฝึกอบรมอาชีพทอผ้า การย้อมสี ดินเผือก ฝึกอบรมด้านประชาธิปไตย อสม. ฯลฯ

- การถ่ายทอดความรู้โดยกระจายข่าวสารด้วยเสียงตามสายหรือหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ชุมชนด้วยการแจ้งข่าวสาร ข่าวสารที่แจ้งมีทั้งข้อราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ วิทยากร และเรื่องทั่ว ๆ ไป ตลอดจนการนัดหมายที่ต้องการให้คนในชุมชนรับทราบพร้อมกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีสถานีประกาศอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านและที่จัดสำหรับที่วัดจะประกาศตามตัวบุคคลให้ไปปรับโทรศัพท์ ซึ่งการจัดข่าวสารและให้บริการแก่ชาวบ้านและเรื่องราวที่เกี่ยวกับบุญกุศลและอื่น ๆ ที่วัดต้องการแจ้งให้ชาวบ้านทราบ ไม่ได้ใช้ในการอบรมสั่งสอนหรือขัดเกลาลัทธิและก่อนที่จะมีเสียงตามสายชาวบ้านจะใช้ฆ้องเป็นเครื่องมือสื่อสาร ดังคำบอกเล่าของอาคำแปง ที่ได้เล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อนเวลาจะนัดประชุมก็จะตีฆ้องเป็นสัญญาณ โดยตีเป็นจังหวะช้า ๆ หากมีเหตุร้ายก็จะตีเร็ว ๆ ชาวบ้านก็จะรู้กัน มาช่วยกัน เป็นสัญญาณเตือนว่ากำลังมีภัยให้มาช่วยกันโดยเร็ว แต่สมัยนี้ใช้เสียงตามสายโดยติดลำโพงไว้กลางหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็จะประกาศ”

ค. การเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพและทักษะชีวิตด้านต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งสถาบันสังคม สถาบันศาสนา และสถาบันครอบครัวทำหน้าที่ในการถ่ายทอด ดังนี้

- สถาบันศาสนา ชุมชนนี้นับถือศาสนาพุทธและยังมีนับถือผีอยู่บ้างแต่ไม่เคร่งครัดเท่าไร ในชุมชนมีวัดอยู่ 1 วัด คือวัด ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่นอกจากทำหน้าที่กล่อมเกลาคคนในสังคมด้านศีลธรรม จริยธรรมแล้วยังถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรม การก่อสร้าง และเป็นแหล่งเผยแพร่ข่าวสาร การสื่อสารของชุมชนอีกด้วย ที่วัดนี้มี

พระสงฆ์ซึ่งเป็นคน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน ซึ่งเคยรู้คงค์มาพักแรมในถ้ำนี้ และรู้จักกับคนในชุมชนและเมื่อคนในชุมชนต้องการตั้งวัด จึงได้ไปนิมนต์ท่านมาเป็นเจ้าอาวาส ท่านเจ้าอาวาสผู้นี้เป็นพระนักปฏิบัติสายวิปัสสนากรรมฐาน และสามารถนำผู้มีจิตศรัทธาจากที่อื่นมาช่วยสร้างวัด เช่น ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลาปฏิบัติธรรม ฯลฯ ชาวบ้านก็มีโอกาสมาทำงานก่อสร้าง จึงเรียนรู้วิชาช่าง ได้แก่ ช่างปูน ช่างไม้ และอื่น ๆ และนำความรู้มาใช้ในการประกอบอาชีพได้ สร้างที่อยู่อาศัยของตนเองได้ นอกจากนี้วัดยังมีโทรศัพท์ไว้บริการในการติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชน เมื่อมีผู้โทรเข้ามาถึงคนในชุมชน เณรก็จะประกาศเสียงตามสาย

- สถาบันสังคมและครอบครัว ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาของชุมชน โดยผู้อาวุโสของชุมชนซึ่งมีความรู้ความสามารถด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศิลป วิชาชีพและการรักษาโรค ผู้อาวุโสเหล่านี้จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยภายในเผ่า เกี่ยวกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นว่า พ่อเผ่าติงะ อายุ 90 ปี พี่นดาบก็เก่ง รักษาโรคก็เก่ง สมัยก่อนไม่มีโรงพยาบาล เขาจะรักษาโรคด้วยสมุนไพร มนต์คาถา เช่น แขนขาหัก ถูกผีเข้า ชาวบ้านก็จะมาหาพ่อเผ่า ถ้าเป็นผีในท้องก็จะทำน้ำมันดีให้กิน พ่อเผ่าเป็นหมอทำนายเหตุการณ์ได้ด้วย พ่อเผ่าเล่าว่าสืบทอดมาจากปู่ตาทวด แล้วตอนนี้ก็ได้สอนให้ลูก ๆ ต่อไป

หรือการถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพ การเพาะปลูก ทอผ้า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมและสังคมของชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนที่ชุมชนได้รับจากสถาบันครอบครัวและสถาบันสังคมซึ่งทำให้ชุมชนจะมอดอเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ตราบเท่าทุกวันนี้ด้วยภูมิปัญญาของชุมชนเอง

2.3 การปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ในชุมชน

ชุมชนบ้านพะมอดอเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์และมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเพราะเป็นเครือญาติและเผ่าพันธุ์เดียวกัน คือเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีในการนับถือเชื่อฟังผู้นำหรือผู้อาวุโส และระบบกฎเกณฑ์ของชุมชนทั้งที่เป็นประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นเพื่อการปกครอง เป็นตัวคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ชุมชนพะมอดอจะอยู่ใกล้ตัวอำเภอแม่สะเรียง คืออยู่ห่างจากอำเภอเพียง 11 กิโลเมตรเท่านั้น โอกาสที่จะรับประเพณีวัฒนธรรมกระแสใหม่จึงเป็นไปได้ง่าย การผสมผสานของวัฒนธรรม การยอมรับกระแสการพัฒนา ทำให้เปลี่ยนแปลงความคิดของคนใน

ชุมชนไปได้บ้าง เช่น มีค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น ออกไปรับจ้างในเมืองเพื่อรายได้มาใช้
จ่าย มีการสร้างบ้านแบบคนไทยพื้นราบ มีเครื่องอำนวยความสะดวก ทำให้มีเวลาที่จะ
ปฏิสัมพันธ์กันน้อยลงกว่าแต่ก่อน แต่ไม่มีผลกระทบต่อสภาพของคนในชุมชนมากนัก
เพราะชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้มีความสะดวกสบายในการไปมาหาสู่ และมีบ้านเรือนที่ใกล้กัน
รับรู้เรื่องราวข่าวสารของกันและกันง่ายมาก อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีความสวยงาม น่าอยู่ ผู้
ที่ออกไปทำงานก็จะกลับมาบ้านเมื่อเสร็จภาระกิจ เช่น ลูกสะใภ้ผู้ใหญ่บ้านก็ออกไปรับ
จ้างทำความสะอาดโรงแรมในตัวอำเภอ เช่นเดียวกับเด็กผู้หญิงอื่น ๆ อีก 2-3 คน
จะออกไปทำงานตั้งแต่เช้าตรู่และจะกลับมาช่วยงานครอบครัวหรือทำงานอยู่กับบ้านตอน
สาย ๆ ประมาณ 10-11 โมง และจะออกไปอีกครั้งตอนเย็น 5 ทุ่มทุกวัน น้อยรายที่อพยพ
ไปทำงานนอกชุมชนเลย

ตัวอย่างกรณีขัดแย้งและการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่น่าสนใจ

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ น้ำป่าไหลหลากท่วมหมู่บ้านจน
บ้านเรือนและที่ดินทำกินได้รับความเสียหายอย่างมาก เจ้าอาวาสเล่าว่า ชาวบ้านต้องมา
อาศัยที่วัดชั่วคราวและบางครอบครัวก็อพยพมาตั้งใหม่ อยู่ทางป่าชุมชนและผู้ใหญ่บ้านได้
ได้รับความช่วยเหลือเป็นวัสดุในการซ่อมบ้านเรือนจำนวนหนึ่ง คณะกรรมการหมู่บ้านก็
พิจารณาจัดสรรให้ครอบครัวตามลำดับความเดือดร้อนและความเสียหาย ซึ่งจัดทำบัญชีไว้
ปรากฏว่าผู้ใหญ่คนเก่าที่เกษียณอายุแล้วกับพวกบางคนไม่เข้าใจ จึงรวมตัวกันคัดค้าน
เรียกร้องว่าควรแบ่งวัสดุที่ได้มานี้เฉลี่ยให้เท่ากันอย่างทั่วถึงจึงจะยุติธรรม ซึ่งอาจเกิดความ
รู้สึกอียากรมีอำนาจหรือกระแสวิกฤตทางวัตถุจึงอยากได้สิ่งของ (เกิดความโลภ) ผู้ใหญ่
บ้านและคณะกรรมการได้ชี้แจงเหตุผลแต่ชาวบ้านกลุ่มนั้นก็ยังไม่ยอมฟัง ผู้ใหญ่บ้านจึง
ประกาศว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นตนจะขอลาออกจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านก็ไม่ยอมและขอ
ให้เป็นผู้ใหญ่บ้านต่อไป พวกตนจะเชื่อฟังและไม่ขัดแย้งกันอีก ผู้ใหญ่บ้านจึงอยู่ต่อและ
ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชน จนมีการพัฒนาดีเด่นได้รับรางวัลหมู่บ้าน
พัฒนาดีเด่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปี พ.ศ. 2541

2.4 ด้านค่านิยมและความเชื่อหลัก ๆ ของชุมชน

ฐานความเชื่อซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของทุกคนในชุมชน คนในชุมชนจะมอต่อ
เป็นคนกลุ่มเดียวกันจึงมีความเชื่อ ความศรัทธา ศาสนา ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี

ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจเดียวกัน อาจจำแนกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านที่เป็นตัวบุคคล ด้านวัตถุ ซึ่งเป็นรูปธรรมและด้านความเชื่อด้านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นนามธรรม ดังนี้

ด้านบุคคล ตัวบุคคลที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ได้แก่ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือผู้อาวุโสประจำเผ่าซึ่งเป็นบุตรชายของผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน อายุ 103 ปี และหลานชายอายุ 93 ปี ซึ่งเป็นปฐนีบุคคลของท้องถิ่น และเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาของเผ่ากะเหรี่ยงทุก ๆ ด้าน หมอผีประจำเผ่าหรือผู้นำในพิธีกรรมขนบประเพณีของเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งนอกจากผู้อาวุโสทั้งสองแล้ว ยังมีนายจั่น ซึ่งสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ผู้นำอาวุโสด้านยาสมุนไพร ได้แก่ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน (ผู้เฒ่าผู้แก่เกือบทุกคนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรคและใช้ยาสมุนไพรได้ทั้งนั้น) เช่น พ่อเฒ่าดิเงะ ซึ่งเป็นทั้งหมอรักษาโรคและหมอดู รวมทั้งมีความสามารถด้านศิลปะการแสดงฟ้อนดาบ และแม่เฒ่าลิเก้ง ซึ่งเป็นหมอดำแยประจำหมู่บ้าน

นอกจากผู้นำตามธรรมชาติแล้วยังมีบุคคลที่เป็นศูนย์รวมของความเชื่อ ความศรัทธาเป็นแกนนำของชุมชน ได้แก่ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ เจ้าอาวาส อดีตผู้ใหญ่บ้านผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีความเข้มแข็ง สามารถนำชุมชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และมีพลังด้านภัยจากภายนอก และอยู่ได้ด้วยพึ่งพิงตนเองตลอดจนมีการพัฒนาจนเป็นที่ยอมรับ

ด้านวัตถุ ได้แก่สถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนนับถือ ทั้งทางศาสนาและประเพณีในชุมชน อาทิ

- **ศาลประจำหมู่บ้าน** ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า ศาลประจำหมู่บ้านทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านให้รอดพ้นจากอันตราย เมื่อมีเรื่องเดือนร้อนชาวบ้านก็จะนำข้าวตอกดอกไม้ไปบนบานศาลกล่าว ก็จะพ้นทุกข์หรือประสบความสำเร็จ ในปีหนึ่ง ๆ ผู้นำและชาวบ้านจะเอาไก่ไปรวมกันที่บ้านผู้นำหลังคาเรือนละ 1 คู่ ข้าวครวเรือนละ 1 ห่อ เวลานั้นไปเลี้ยงที่ศาลจะให้ไปเฉพาะผู้ชายห้ามผู้หญิงไป การเลี้ยงผีที่ศาลประจำหมู่บ้านจะต้องจัดให้ตรงกับวันขึ้นหรือแรม 1 ค่ำ เดือนเก้า ซึ่งนายจั่นเล่าว่าได้ทำกันมา 3 ชั่วคนแล้ว

- **พระธาตุจอมมอญ** ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนเคารพและถือว่าเป็นสิริมงคลกับหมู่บ้าน ซึ่งนายของนุ้ เล่าว่า “ก่อนจะทำพิธีสร้าง ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านได้ไปนอนเฝ้า พอดตกกลางคืนมีกวางตัวผู้ตัวหนึ่งลักษณะใหญ่เวลาเดินมาสวยงามมาก กวางตัวนี้จะเดินไปหยุดตรงบริเวณที่จะสร้างพระธาตุ แล้วก็หายไป พอรุ่งเช้ามองหารอยเท้าก็ไม่ปรากฏ ชาวบ้านเลยเข้าใจกันว่าผีป่าผีเขามาโปรด” และเมื่อสร้างเสร็จก็จะมียกยูนบิน

มาเกาะที่พระธาตุปีละหน ในระยะหลัง ๆ นี้หายไปกลับมีนกชนิดหนึ่งมาแทน เป็นนกที่ตัวใหญ่มาก ปากสีเหลือง ชาวบ้านเรียกว่า “นกโก๊ะ” นกโก๊ะจะบินมาปีละครั้งเช่นเดียวกัน โดยจะมาในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี จะมากัน 2 ตัว และนกโก๊ะได้หายไปประมาณ 8 ปีแล้ว ชาวบ้านไม่เห็นนกโก๊ะนี้อีกเลย แต่ชาวบ้านก็ยังศรัทธาพระธาตุจอมมอญเหมือนเดิม

ด้านจิตวิญญาณและความเชื่อ ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้ยังนับถือผี ภูติผีอย่างเดิม แต่ไม่เคร่งครัดเหมือนเมื่อก่อนอยู่ในป่า ข้อมูลที่ได้จากนักวิจัยภายในซึ่งได้สัมภาษณ์แม่เฒ่าในเรื่องการนับถือผีว่ามีกี่ย่าง มีความละเอียดอ่อนอย่างไร ยังเหมือนเดิมหรือลดน้อยลง แม่เฒ่าซึ่งมีอายุ 84 ปี เล่าว่า “ยังเหมือนเดิม คือจะนับถือเป็นตระกูลของแต่ละตระกูล โดยจะนับถือตระกูลผีอย่างเข้มงวด สมมติว่าคนภายในบ้าน ถ้าเป็นพ่อหรือลูกก็ไม่ใช่ไร ถ้าหากเป็นแม่ตายบ้านหลังนั้นจะต้องรื้อทิ้งไม่ให้ลูกหลานอยู่ ก็ต้องย้ายผีไปอยู่อีกตระกูลหนึ่ง ส่วนการไหว้ผีต้นไม้ เคียนี่เบาลงไปไม่เหมือนอยู่ในป่า

การไหว้ผีประเพณีปีใหม่ นักวิจัยชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า การไหว้ผีและการปฏิบัติกิจในวันขึ้นปีใหม่ของกะเหรี่ยงนั้นมีพิธีกรรม ดังนี้ ในวันนั้นทุก ๆ คนต้องอยู่กันอย่างพร้อมหน้าในครอบครัวของตน จะไม่ขายหรือให้อะไรใครทั้งนั้น หากมีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาขายของ เขาก็จะรีบซื้อหรือรับไว้ แต่จะไม่จ่ายเงิน เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงจะจ่ายให้ ในพิธีนั้นจะมีการมัดข้อมือ เรียกว่า “มัดมือปีใหม่” ซึ่งจะต้องมีไก่ ข้าวต้มมัด ซึ่งทำเป็นรูปเขาควายเป็นข้าวปุก เหล้า (สมัยก่อนชาวบ้านจะต้มเอง ปัจจุบันนี้ซื้อเพราะกลัวถูกจับ) มีกระดาษสำหรับใส่ข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัว ได้แก่ เสื้อผ้า สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ต่างหู ผู้นำคือผู้อาวุโสประจำเผ่า ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 3 คน คือ พ่อเฒ่าจัน พ่อเฒ่าตุ้ และพ่อเฒ่าสาวาแสะ จะเป็นผู้ทำพิธีมัดมือ และจะปิดพิธีโดยเครื่องเช่นไหว้ 3 อย่าง คือ เหล้า ข้าวต้มมัด และข้าวปุก ในปีหนึ่งจะทำพิธีมัดมือ 2 หน คือตอนปีใหม่และเข้าพรรษา (ทำพิธีมัดมือเหมือนกัน)

จารีตการสอดส่องดูแลผู้ประพฤติดีศีลธรรม (ประพฤติดีในกาม) ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มนี้จะถือว่าเป็นสิ่งจัญไร ผู้กระทำความผิดต่อลูกเมียจะต้องถูกผู้อาวุโสชักฟอกเพื่อหาความจริงและจะต้องทำพิธีขอขมา และจะมีกฎระเบียบไว้ว่าหากผู้กระทำผิดไม่ยอมรับผิดทั้ง ๆ ที่ประพฤติดีจริงก็จะถูกเนรเทศออกนอกหมู่บ้านภายใน 3 ปี หากยังไม่ยอมรับอีกก็จะห้ามมิให้กลับมาในหมู่บ้านอีกเลย

หากเป็นหนุ่มสาวรักกันแล้วพ่อแม่ไม่อนุญาตแล้วพากันหนี ผู้อาวโสทั้ง 3 คน (หมอผี) ซึ่งเป็นผู้นำในพิธีและผู้อาวโสอื่น ๆ ในหมู่บ้านจะทำหน้าที่นำเรื่องมาไกล่เกลี่ยกับพ่อแม่ของทั้ง 2 ฝ่าย และหากยินยอมก็จะมีพิธีขอขมา การขอขมามีวิธีดังนี้ จะต้องหาหมูขนาดหัวกำมือมา 1 ตัว วิธีวัดใช้เชือกวัดรอบคอและกำมือลงบนเชือกให้ได้ 5 กำมือเงิน 31 บาท สำหรับซื้อเกลือแล้วนำมาแจกทุกคนรอบครัวในชุมชน และมีขมิ้นสั้มป๋อยมาขอขมาหมูในหมู่บ้านด้วย ในขณะที่ทำพิธี จะให้ฝ่ายชายเป็นผู้ทูลหมั้นต่อหน้าชาวบ้านที่มาร่วมพิธีโดยขุดหลุมไว้หลุมหนึ่งสำหรับเป็นที่เชือดหมู ตอนเชือดหมูจะใช้ทุก ๆ ส่วนของร่างกายหมูใส่กระทงใบตองเย็บเป็นรูปสี่เหลี่ยม เหล่า เมื่อฝ่ายชายทูลหมั้นเสร็จก็จะเชือดหมูให้เลือดไหลลงหลุม ต่อจากนั้นทั้งหญิงและชายที่จะประกอบพิธีขอขมาก็นั่งไขว่ห้างโดยมีหมอผี ผู้อาวโส (นายจัน) เป็นผู้นำในการทำพิธี ก็จะเรียกผีบ้านผีเรือนมารับเครื่องเช่น

2.5 กลุ่มผู้นำชุมชน

ชุมชนบ้านพะมอลอแห่งนี้ นอกจากจะมีการควบคุมโดยจารีตประเพณีตามกระบวนการกล่อมเกลางของสังคมแล้วยังมีการจัดการที่เป็นทางการเพื่อการปกครอง โดยแบ่งชุมชนออกเป็น 5 เขต แต่ละเขตจะมีผู้นำซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลครอบครัวภายในเขตแทนผู้ใหญ่บ้าน ตามแนวทางหมู่บ้าน อพป. (อาสาสมัครป้องกันตนเอง) ซึ่งตำรวจตระเวนชายแดนได้มาดำเนินการ เมื่อ ต.ช.ค. ออกไปแล้วบทบาทของหัวหน้าเขตก็ลดน้อยลง ศูนย์รวมการปกครองก็ยังเป็นผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน คูได้จากการประชุมชาวบ้านประจำเดือนทุก ๆ เดือนจะเรียกประชุมพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน มิได้แบ่งให้แต่ละเขตไปประชุมกันเอง และผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือการรายงานผลปฏิบัติงานก็เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน และประเด็นที่น่าสนใจก็คือหัวหน้าเขตก็มักจะเป็นบุคคลเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้านอยู่แล้ว

2.6 ระบบเศรษฐกิจ

อาชีพของคนในชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาข้าว (นาดำไม่ไช่นาหยอดแบบปลูกข้าวไร่ดั้งเดิม) และขณะนี้ผู้ใหญ่บ้านกำลังทดลองปลูกแบบข้าวไร่โดยใช้ข้าวพันธุ์ กข. 15% แต่ที่ดินในชุมชนมีการจำกัด และเจ้าของที่ดินก็จะเป็นคนในตัวอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นอิสลามและนายทุนเหล่านั้นก็จะคิดค่าเช่าเป็นข้าว ดังคำบอกเล่าของนายจรัส เล่าถึงผลผลิตในปีว่า “ปีนี้ได้ข้าวน้อย ทุกปีได้ 200 ปีนี้ได้ 137 ถึง หักค่าเช่าเสีย 70 ถึง ให้เพื่อนที่มาช่วยอีก จึงเหลือไว้กินไม่มากนัก อาศัยปลูกถั่วเหลืองจนเจือครอบครัวไปปี ๆ เท่านั้น ...” อาชีพปลูกถั่วเหลืองจึงเป็น

อาชีพรองที่คนในชุมชนนิยมปลูกหลังฤดูเก็บเกี่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ ในการนำรายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว เพราะข้าวในส่วนใหญ่มักจะเก็บไว้บริโภคและได้ผลผลิตไม่เต็มที่ เพราะต้องถูกหักเป็นค่าเช่า ซึ่งชาวบ้านอีกรายหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า “ผมมีอาชีพคือทำนา ทำสวน ถั่วเหลือง เสร็จจากทำนาก็ปลูกถั่วเหลืองและรับจ้างทั่วไป เพราะอาชีพทำนาก็ลุ่ม ๆ ดอน ๆ เช่นนาเขาทำมาตลอด ที่ได้ยุ้งกินกันมากับแม่ของลูกผมเป็นเวลา 8 ปี ปีนี้แย่ที่สุด ฝนแล้งได้ข้าวเพียง 130 ถัง เจ้าของก็เก็บค่าเช่าไป 100 ถัง ผมขอลดหย่อนให้ผมบ้างผมจะได้แบ่งให้เพื่อนบ้านที่มาช่วยเก็บเกี่ยว แต่เขาก็ไม่ยอม เพื่อนบ้านก็เลยสงสารผม ไม่เอาค่าแรงจากผม ยิ่งร้ายไปกว่านั้นปีนี้ผมไม่ได้ทำถั่วเหลือง เพราะเจ้าของที่เขาไม่ให้ทำ ทุกปีถ้าไม่ได้ข้าวก็จะได้ถั่วเหลืองช่วย เพราะขายได้ราคาดี ได้เงินนำมาจุนเจือครอบครัวของผม ...” อาชีพรับจ้างจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่คนในชุมชนใช้เพื่อทำรายได้มาดำรงชีพซึ่งมีถึง 75% นอกจากจะรับจ้างโดยเอาแรงงานไปช่วยเพื่อนทำนาทำไร่ในชุมชนเพื่อแลกข้าว (จะคิดค่าแรงเป็นข้าว ไม่คิดเป็นเงิน เพราะชาวบ้านต้องการข้าวไว้บริโภคมากกว่า) แล้วยังมีผู้ที่มีความสามารถในการก่อสร้างก็จะออกไปทำงานก่อสร้างหรือรับจ้างทำความสะอาดตามโรงแรม ก็จะออกไปเช่า สาย ๆ กลับ หรือไปเช่าเย็นกลับ เช่นเดียวกับนายเต๊ะตุ้ ก็เล่าว่า “ผมมีอาชีพทำนา ทำสวน เสร็จจากการปลูกข้าวก็ปลูกถั่วเหลือง เสร็จจากถั่วเหลืองก็จะรับจ้างทั่วไป” จากตัวอย่างคงจะสะท้อนภาพวิถีชีวิตคนในชุมชนว่าดำรงชีพด้วยการทำนา ปลูกถั่วเหลือง และพืชหลังฤดูการเก็บเกี่ยวอื่นบ้างเช่น ข้าวโพด และการรับจ้างเพื่อรายได้มาใช้จ่าย แต่พวกเขาอยู่ด้วยข้าวกัน ปลูกข้าวไว้กิน แบ่งกับผู้ที่มาช่วยเหลือ และมีการช่วยเหลือกันโดยจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นเพื่อให้คนเดือดร้อนกู้ยืมไปบริโภค ซึ่งปัจจุบันนี้ตั้งมาได้ 18 ปีแล้ว มีข้าวประมาณ 370 ถัง ซึ่งแสดงถึงความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนพอสมควรแห่งนี้ให้ยังชีพอยู่ได้และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยความมีน้ำใจไมตรีอย่างทีกล่าวมาแล้ว และถึงแม้จะมีรายได้ก็น้อยแต่รายจ่ายก็ไม่มาก อีกทั้งยังมีทรัพยากร อาหารตามธรรมชาติ พืชผักสวนครัวไว้บริโภค ดังนั้น ถึงแม้ว่าชุมชนจะมอดอ จะมีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ คือประชากรมีรายได้เฉลี่ยเพียง 16,000 บาทต่อปี/คน เท่านั้น แต่ชุมชนแห่งนี้ก็มีสภาพทางเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งตัวเองได้สูง ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ภายใต้อำนาจเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นจากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นตัวชี้วัด 4 ด้าน คือ ปึกแผ่นแน่นแฟ้น ศักยภาพในการพึ่งตนเอง ผลการพัฒนาที่ผ่านมา ตลอดจนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2.7 ปัญหาของชุมชนและโรงเรียนบ้านพะมอลอ

1) ปัญหาในโรงเรียน

1.1) ไม่มีการประชุมผู้ปกครองเพื่อปรึกษาหารือเรื่องการบริหาร และการพัฒนาในโรงเรียน

1.2) ครูใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือกับชุมชน และมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับชุมชน

1.3) การเรียนการสอนไม่มีคุณภาพไม่ส่งเสริมการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ทั้งด้านการประกอบอาชีพอยู่ในชุมชนหรือเรียนต่อ

2) ปัญหาในชุมชน

2.1) การทำมาหากิน คนในชุมชนไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เมื่อได้ผลผลิตน้อยเจ้าของที่ดินไม่ยอมลดหย่อนค่าเช่า และถูกเอาเปรียบ แต่ในชุมชนก็แก้ไขโดยมีกองทุนข้าวจากธนาคารข้าวช่วยแก้ไขปัญหา ชาวบ้านต้องการข้าวมาก จึงจ้างงานโดยแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นข้าวในอัตราวันละถัง (ถังละ 80 บาท)

2.2) ชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ มีมากถึง 40%

ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชน

1) ด้านความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น

ชุมชนพะมอลอมีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้นด้วยความเป็นกลุ่มเดียวกันทางเชื้อชาติ ศาสนา และเผ่าพันธุ์ คือเป็นคนกะเหรี่ยง “สะกอ” ที่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นเครือญาติกัน อพยพย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นนี้เกือบร้อยปีแล้ว (จากคำบอกเล่าของพ่อเผ่าซึ่งเป็นปราชญ์ด้านหมอยาประจำเผ่าที่อพยพมาตั้งชุมชน ปัจจุบันอายุ 98 ปีแล้ว) จึงมีขนบประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเอง คือรักสงบ เชื่อผู้นำ จึงอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขดังมูลประจักษ์ที่ปรากฏดังนี้

1.1) การทำกิจกรรมเพื่อชุมชนหรือส่วนรวม

คนในชุมชนพะมอลอ มีคติเตือนใจที่แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจว่า “เปี้ยตันคนเดียวอีฮิมต้าย เปี้ยตันคนหลายม่วนเหมือนเล่น” โดยทำเป็นป้ายประกาศติดไว้ที่ศูนย์กลางของหมู่บ้านใกล้กับหอนาฬิกา ซึ่งอย่างน้อยก็เป็นสิ่งที่ช่วยสอนใจ เตือนใจคนในชุมชนให้ร่วมรักสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันและมีผลงานซึ่งแสดงถึงความสามัคคีปรองดองก็คือ หมู่บ้านนี้ไม่มีคดีความรุนแรง จะมีบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็สามารถไกล่เกลี่ย

หรือจัดการได้โดยผู้นำของชุมชน และมีผลงานการพัฒนาชุมชนเป็นเลิศจนได้รับรางวัล
หมู่บ้านพัฒนาดีเด่นของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นระดับ
ประเทศของภาคเหนือ

กิจกรรมทางศาสนาและขนบประเพณี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนยึดถือและ
ปฏิบัติร่วมกันด้วยความศรัทธา เลื่อมใส และสมัครใจ

คนในชุมชนจะมอลอทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ร่วมกันในประเพณี วัฒนธรรม
ของชาวกะเหรี่ยง เช่น ปีใหม่ การไหว้ผี (ยังมีอยู่บ้าง) และการทำพิธีทางศาสนาโดยการ
ทำบุญและการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับศาสนาในวันสำคัญ ๆ การพัฒนาวัดและชุมชน เช่น
ร่วมกันสร้างถนนและอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในวัดและชุมชน

กิจกรรมส่วนตัว ได้แก่ งานพิธีกรรมส่วนบุคคลตามประเพณี เช่น การแต่งงาน
งานศพและกิจกรรมในการประกอบอาชีพ คือ การลงแขก ร่วมมือกันทำนา ปลูกและเก็บ
เกี่ยวข้าว กิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีการพึ่งพากัน ด้านแรงงานและการแลกเปลี่ยนของ
กินของใช้ที่เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.) ด้านศักยภาพในการพึ่งตนเอง

ภาพโดยรวมของชุมชนจะมอลอแล้ว ชุมชนจะมอลอเป็นชุมชนที่มีปัจจัยที่
ทำให้เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งตนเอง ดังนี้

2.1) ด้านการผลิต เงินทุนในชุมชนจะมอลอจะมีแรงงานมีการรวมกลุ่ม
และระดมทุนแบบสังฆกรรมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนของชุมชน คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการ
ผลิตของกลุ่มสตรีและยังสามารถแสวงหาเงินทุนจากภายนอกที่ให้กับกลุ่ม เช่น กลุ่ม
เกษตรกร

2.2) ด้านแรงงาน ในชุมชนจะมอลอจะมีแรงงานที่เพียงพอต่อการทำ
เกษตรกรรมซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะผลิตเพื่อบริโภคโดยการแลกเปลี่ยนหรือ “เอาแรงกัน” ใน
การเพาะปลูกบางรายก็มีที่ดินเป็นของตนเอง บางรายก็ต้องเช่า ซึ่งเจ้าของจะเป็นแขก
(อิสลาม) ที่อยู่ในตัวอำเภอแม่สะเรียงและบางครอบครัวก็รับจ้างใช้แรงงานปลูกข้าวให้แก่
เจ้าของที่ดินที่เป็นนายทุน คนในชุมชนจึงมีงานทำในชุมชน ทั้งรับจ้างปลูกและทำการ
เพาะปลูกพืชต่าง ๆ ได้แก่ ข้าว ถั่ว ข้าวโพด แต่บางรายก็ออกไปรับจ้างทำงานนอกชุมชน
ประมาณ 20% โดยไปรับจ้างทำงานตามบ้านและโรงแรมแบบไปเช้า สาย ๆ ก็กลับเข้ามา
ทำงานอื่น ๆ อยู่ในชุมชน ซึ่งมีอยู่ 2-3 ราย เช่น ลูกสะใภ้ก็ไปเป็นลูกจ้างทำความสะอาดที่
โรงแรมแห่งหนึ่ง ประมาณ 11 โมงก็จะกลับมาช่วยครอบครัวปลูกข้าว เกี่ยวข้าวหรือ
ทำงานบ้าน ในชุมชนจึงเป็นแหล่งแรงงานทั้งภาคการเกษตรอื่น ๆ เพราะชุมชนแห่งนี้มีที่

ดินทำกินที่จำกัด และส่วนใหญ่ก็เป็นของนายทุนซึ่งอยู่นอกชุมชนแทนที่จะมาใช้ประโยชน์โดยการทำการเกษตรเอง ก็จะจ้างแรงงานในชุมชนในการประกอบการ ซึ่งสะดวกและประหยัดกว่าการนำเทคโนโลยีหรือแรงงานมาจากแหล่งอื่น

3) ด้านการบริโภคปัจจัย 4

3.1) แหล่งอาหารการทำเกษตรกรรมที่นี้คือการทำนาข้าวและปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่ว ข้าวโพด หลังฤดูเก็บเกี่ยวก็จะใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่าย คือแรงคนและวัวควาย ในการเพาะปลูก จึงทำให้ดินไม่เสียความสมดุลและมีปุ๋ยธรรมชาติ (ปุ๋ยอินทรีย์) มีอาหารธรรมชาติให้คนได้บริโภคอย่างสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพชุมชนที่ติดกับแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ได้แก่ ปลา หอย ปู ยังมีพอที่บริโภคไม่ต้องพึ่งพาภายนอก จากการสังเกตสอบถามร้านค้าซึ่งขายของกินของใช้ ทราบว่าสินค้าที่ขายได้มากที่สุด หรือคนในชุมชนนิยมซื้อมากที่สุดก็คือ ขนมน้ำและของใช้ประจำวันเล็ก ๆ น้อย ๆ กับข้าวก็จะเป็นเนื้อหมู ส่วนปลาและผักไม่นิยมนำมาขายเพราะขายไม่ค่อยได้ นายบุญเล่าว่า “บ้านเราเขาไม่นิยมซื้อผัก-ปลา เพราะเขาหากินได้ แต่ปีนี้แยเลยต้องซื้อข้าวกินเพราะไม่พอกิน ข้าวซื้อก็กินไม่อร่อยเหมือนข้าวที่ปลูกได้เอง ...” แสดงถึงค่านิยมในการบริโภคสินค้าประเภทอาหารของคนในชุมชน ยังนิยมบริโภคข้าวและอาหารพื้นบ้านของชุมชน ซึ่งเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนและแสดงว่าชุมชนยังเป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพที่ดี มีความเข้มแข็ง อาจมีปัญหาบ้างในความไม่พอเพียงสำหรับครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

3.2) ด้านเครื่องนุ่งห่ม ถึงแม้ว่าชุมชนพะมอลอ จะเป็นชุมชนของชาวกะเหรี่ยง ในปัจจุบันการแต่งกายได้รับวัฒนธรรมไทยมาใช้ จึงใส่เสื้อผ้าประจำเผ่าเฉพาะโอกาสพิเศษ เช่น ปีใหม่หรืองานประเพณีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น การทอผ้าพื้นเมืองที่เรียกว่า ทอผ้าด้วยเอว ซึ่งคนในชุมชนยังทำอยู่เป็นบางรายซึ่งทำเพื่อจำหน่ายมากกว่าทำขึ้นเพื่อบริโภค และการเป็นสินค้าที่คนภายนอกให้ความสนใจ ในชุมชนจึงจัดตั้งกลุ่มทอผ้าและมีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์อยู่บ้านประธานกลุ่มสตรี คือ นางนงลักษณ์ พานทอง “ผ้าทอ” จึงเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำรายได้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดและมีพัฒนาการทางด้านรูปแบบสีสันโดยการฝึกอบรม เพิ่มพูนทักษะจากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาสนับสนุนผสมผสานกับความสามารถของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น วิธีใช้ใบตอง เปลือกไม้ มาเป็นส่วนผสมทำสีย้อมผ้าเพื่อให้ได้สีที่สวยงาม เป็นที่ต้องการของลูกค้าและลดต้นทุนลง จึงสามารถกำหนดราคาสินค้าได้เอง

3.3) ด้านยารักษาโรค ในชุมชนมีหมอชาประจำเผ่า มีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรและวิธีการแบบดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยง มีทั้งยาอายุวัฒนะ ยาที่ใช้ป้องกันและยา